

PLINIJEV OPIS
ŽIVALSKEGA SVETA IN
NJEGOVI VIRI

Matej Hriberšek

UVOD

»Preidimo na druga živa bitja, najprej na kopenske živali!« S temi besedami je rimski enciklopedist Plinij Starejši začel svoj opis živalskega sveta v 8. knjigi svojega *Naravoslovja* (*Naturalis historia*), ki je nedvomno najpomembnejše delo s področja naravoslovja, ohranjeno v rimski literarni tradiciji in je s 37 knjigami tudi najobsežnejše ohranjeno prozno delo rimske antike. Obsežni kompendij, v katerem je povzel antično védenje o naravoslovju in se v strokovni literaturi včasih pompozno omenja kot *Encyclopaedia Britannica* antičnega sveta, je po svojem pomenu vsekakor presejal vsa Plinijeva pričakovanja, saj je bil od svojega nastanka v 1. stoletju po Kristusu do konca antike, ves srednji vek in znaten del novega veka ena glavnih strokovnih referenc za področje naravoslovnih ved. V tem prispevku je v prvem delu na kratko predstavljena Plinijeva biografija, v drugem delu pa knjige od 8 do 11, v katerih je Plinij strnjeno povzel in predstavil antično zoologijo: kopenske živali, vodne živali, ptice in žuželke, sklop o zoologiji pa je zaključil s predstavitvijo primerjalne anatomije živih bitij.

PLINIJEV ŽIVLJENJEPIS

Gaj Plinij Sekund Starejši se je rodil konec leta 23 ali v začetku leta 24 po Kr. v času vladavine cesarja Tiberija v mestu Novi Komum (zdaj Como) v Transpadanski Galiji (zdaj severna Italija severno od reke Pad);¹ nekaj časa je za njegovo rodno mesto napačno veljala Verona.² Podatkov

1 O zgodovini območja gl. Peyre 1979; Grassi 1995; Williams 2001; Elver 2001: 110; Galsterer 1976; Sherwin-White 1973; Vittinghoff 1951. Za širši severnoitalijanski prostor gl. Chilver 1941: 106–112; Roncaglia 2018: 75–88. Za Plinijev opis Transpadanske Galije gl. *Naravoslovje* 3, 123–125; 3, 130; 3, 138.

2 Na to bi lahko nakazoval napis, ki so ga našli v Veroni. Gl. CIL, 1, 3442 = Mommsen 1872.

o njegovi družini, katere člani so bili viteškega stanu,³ je malo,⁴ bila pa je dokaj premožna in v lokalnem okolju Komuma pomembna. Imel je tudi sestro Plinijo, poročeno z Lucijem Cecilijem Sekundom iz Komuma, ki je kmalu po rojstvu sina Plinija umrl; njen brat, ki ni bil poročen, je prevzel skrb za ovdovelo sestro in za nečaka, ki ga je z oporoko posvojil, ta pa je prevzel ujčevo ime in postal Gaj Plinij Cecilij Sekund Mlajši (*C. Plinius Caecilius Secundus*).

O Plinijevih mladih letih ni podatkov. Prvo izobrazbo si je pridobil v domačem okolju; dejstvo, da je bil rimski državljani viteškega stanu z ustreznim družinskim in tudi premoženjskim zaledjem, je Pliniju obetalo solidno prihodnost in mu dajalo lepe obete za potencialno uspešno kariero, prvenstveno vojaško, pa tudi upravno in politično. Zato se je domnevno v času vladavine cesarja Kaligule (vladal 37–41) odpravil v Rim, kjer se je moral kot človek sicer plemiškega stanu, a izvirajoč iz provincialnega okolja severne Italije še posebej potruditi in dokazati. Njegov učitelj v Rimu je bil priznani rimski vojak, politik in literat (tragiški pesnik) Pomponij Sekund,⁵ ki je postal Plinijev prijatelj⁶ in mentor, morda celo patron; Plinij, ki je pozneje napisal Pomponijevo biografijo, se je posvečal študiju književnosti, jezika, znanosti, filozofije, prava in govornišva. Filozofijo sta ga poučevala tudi Tit Klodij Trazea Pet⁷ in Lucij Anej Seneka Mlajši.

V tem obdobju, tj. v prvih letih vladanja cesarja Klavdija (vladal v obdobju 41–54), je Plinij tudi vzpostavljala stike z uglednimi in vplivnimi

3 Gl. Reynolds 1986: 1; Beagon 1992: 6–14.

4 Nekaj podatkov najdemo na epigrafskih napisih, npr. CIL 5, 5262; 5, 5263; 5, 5667; 1, 5272 idr.

5 Gl. Conte 2010: 448, 526; Ribbeck 1892, 57–58. Za maloštevilne fragmente njegovih tragedij gl. Ribbeck 1897: 267–269. Gl. tudi Rudich 2005: 24, 184, 254–255, 294, 296; CIL 11, 3806; 13, 5200; 13, 5201; 14, 2241.

6 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5. Izvirno besedilo odlomkov iz pisem Plinija Mlajšega je vzeto iz Plinius/Kasten 2011, razlaga pa se opira tudi na Sherwin-White 1966; prevodi so avtorsko delo avtorja prispevka.

7 Gl. Strunk 2010; Goulet 2016; Eck 1997; Rudich 2005: *passim*.

posamezniki, ki so pozneje vplivali na njegovo kariero; to je začel v vojski kot član posebnih viteških konjeniških enot (*militiae equestres*)⁸ najprej v Zgornji Germaniji (*Germania superior*)⁹ kot poveljnik kohorte (*praefectus cohortis*)¹⁰ trakijskih pomožnih enot, pozneje pa kot vojaški tribun (*tribunus*) in prefekt vojaškega krila (*praefectus alae*);¹¹ službovanje v Germaniji potrjujejo tudi epigrafski viri.¹² Tu se je udeležil pohoda proti germanskim Havkom (l. 47) in Hatom (l. 50) ter pohoda v Spodnjo Germanijo,¹³ začel pa je tudi pisati spise, ki so bili vsebinsko povezani z Germanijo. Datum vrnitve v Rim ni znan (med letoma 52 in 59).¹⁴

Načrtovano pravniško kariero je zaradi vladavine cesarja Nerona (tega je pozneje v *Naravoslovju* odkrito kritiziral¹⁵ in ga celo označil za sovražnika človeškega rodu)¹⁶ in nevarnosti, ki jih je prinašala, opustil;¹⁷ umaknil se iz javnega življenja in se posvetil pisanju.¹⁸ Po Neronovi smrti je Plinij stopil na stran Vespazijana, ta pa se mu je za podporo oddolžil s tem, da mu je po prevzemu oblasti l. 69 omogočil zavidanja vredno kariero; postal je tudi cesarjev svetovalec in zaupnik. Antični viri navajajo, da je

bil večkrat prokurator¹⁹ (sodobni zgodovinarji so glede te navedbe neenotni)²⁰ in da je svojo funkcijo opravljal zelo prizadevno in uspešno.²¹ Domnevno je bil prokurator štirikrat: v Tarakonski Hispaniji, v prokonzularni Afriki, v Narbonski Galiji in v Belgijski Galiji.

V Tarakonski Hispaniji, kjer je bil med letoma 72 in 74, je skrbel za cesarske finance;²² natančni geografski opisi Hispanije, njenih naravnih pojavov, danosti, prebivalstva, živalstva in rastlinstva nakazujejo, da je bil res tam in da je podatke zbiral sam.²³

Tudi za ostale tri prokurate (v Afriki, Narbonski Galiji in Belgijski Galiji) so edina dokazila zgolj navedbe v *Naravoslovju*; strokovnjaki glede tega vprašanja zaradi številnih nedorečenosti in pomanjkanja dokazov niso enotnega mnenja.²⁴ V Narbonski Galiji²⁵ je domnevno služboval l. 70 po Kr.; tu je bila morda njegova postaja na poti v eno od vojaških postojank v Germaniji,²⁶ da pa je deželo poznal, nakazujejo opisi pojavov in dogodkov v *Naravoslovju*, ki jim je bil sam priča.²⁷ V prokonzularni Afriki²⁸ (natančni opisi krajev in naravnih pojavov nakazujejo, da jih je

8 Prim. Svetonij, *Božanski Klavdij* 25. Za natančnejše opise gl. Saddington 1996; Southern, 2006: 146–166; Keppie 2005; Erdkamp 2007; Fields 2009.

9 Za natančnejši opis gl. Drack/Fellmann 1988; Furger/Isler-Kerényi/Jacommet/Russenberger/Schibler 2001; Carroll 2001; Klee 2013.

10 Keppie 2005: 150.

11 Sallmann 2000: 1135.

12 Maxfield 1981: 67–100; CIL 13, 10026, 22.

13 Za podrobnejše opise gl. Syme 1979–1991: II, 742–773; Reynolds 1986: 1–10.

14 Maxwell-Stuart, 1996.

15 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 35, 51; 37, 50.

16 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 7, 45.

17 Za natančnejši oris Neronovega obdobja in temnih plati njegove osebnosti in vladavine gl. Grant 1970; Bowman/Champlin/Lintott 1996: 198–282; Malitz 1999; Goodman 2003: 47–57; Shotton 2016; Christ 2009⁶: 207–242; Krüger 2012; Bartsch/Freudenberg/Littlewood 2017.

18 Della Casa 1982.

19 O funkciji prokuratorjev gl. Pflaum 1960–1961, 1982: *passim*; Aubert 1994: 9, 20, 43, 54, 94–95, 156, 183–186, 294; Schäfer 1998; Faoro 2015.

20 Syme 1969: 208–218; Reynolds 1986: 8; Healy 1999; Murphy 2004: 2–6.

21 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 7; Svetonij, *Plinijev življenjepis*.

22 Prim. tudi Plinij Starejši, *Naravoslovje*, 3, 6; 19, 35; 31, 24; Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 17.

23 Gl. *Naravoslovje* 3, 30; 4, 112; 8, 199; 8, 217–218; 19, 10; 19, 26 in nasl.; 33: 54, 62, 66, 67, 76, 89, 96, 106, 114, 118.

24 Za poskus časovne določitve omenjenih treh prokurator gl. König-Winkler 1979: 22–23.

25 Rimska provinca od l. 118 pr. Kr. z glavnim mestom Narbon (zdaj Narbonne), zdaj Provansa. Gl. Chevallier 1985; Rivet 1988; Gros 2008; Christol 2010.

26 Syme 1969: 211–213.

27 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 2, 150 (opis padca meteorita); 9, 29–32 (opis sodelovanja ljudi in delfinov pri ribolovu na območju Nemavza (zdaj Nîmes); 34, 3; 34, 96 (pridobivanje bakra in njegova predelava) idr.

28 Za zgodovino severnoafriškega prostora gl. Le Bohec 2013²; Décret/Fantar 2008; Hugoniot 2006; Manton 1988; Raven 1993³; Tufi 2012.

osebno obiskal)²⁹ je bil Plinij pomočnik Tiberija Julija Aleksandra,³⁰ tu je najbrž sodeloval v vojni proti Judom (69–70 po Kr.), v to obdobje pa sega tudi začetek prijateljstva s poznejšim cesarjem Titom. V Belgijski Galiji³¹ (omemb te je v *Naravoslovju* malo)³² naj bi se Plinij mudil domnevno l. 75. Domnevo, da naj bi Plinij služboval tudi v provinci Siriji, je l. 1838 spodbudila najdba sicer okrnjenega napisa med ruševinami starofeničanskega mesta Arados;³³ tu naj bi bil subprokurator in podrejen Vespazijanovemu zaupniku Gaju Liciniju Mucijanu, sicer priznanemu učenjaku in starinoslovcu.³⁴ Domneve ne potrjuje noben drug pisni ali materialni vir, pa tudi sam Plinij tega ne navaja.

Ali je Plinij deloval kot prefekt (poveljnik) redarjev, tj. rimskih nočnih požarnih straž,³⁵ ni mogoče zanesljivo potrditi. Zanesljivo pa je l. 76 postal poveljnik cesarskega ladjevja v zahodnem Sredozemlju s poveljstvom v Mizenu v Neapeljskem zalivu, ki je Rim oskrbovalo z osnovnimi potrebščinami in surovinami; to funkcijo je opravljal do smrti.

Plinijevo življenje je razmeroma malo znano in slabo dokumentirano, najbolj markanten dogodek njegovega življenja pa je bila njegova smrt ob izbruhu Vezuva l. 79, ki jo je nazorno in dramatično opisal njegov nečak Plinij Mlajši, sam priča ujčeve smrti.³⁶ Plinij se je v svoji razi-

skovalni vnemi z ladjo opravil proti Vezuvu, da bi opazoval ta izjemni naravni fenomen, a je njegova pot postala reševalna akcija ogroženih prijateljev. Dogodka ni preživel. Opis zadnjih ur njegovega življenja najdemo v pismih nečaka Plinija Mlajšega,³⁷ iz katerih pa ni mogoče ugotoviti vzroka smrti (zadušitev, zastrupitev, astma, srčni infarkt ali možganska kap).³⁸

Če je šel kdo mimo vrat, je slišal njegovo zaradi korpulentnosti precej težko in smrčče dihanje. Toda tla na dvorišču, s katerega se je šlo v njegovo sobo, so se zato, ker jih je prekrila mešanica pepela in plovcev, tako zelo dvignila, da bi ne mogel več priti ven, če bi se le še nekoliko dlje pomudil v spalnici. Zato so ga zbudili; šel je iz sobe ter se vrnil k Pomponijanu in drugim, ki so noč prebedeli. Skupno so se posvetovali, ali naj ostanejo v poslopjih ali naj hodi-jo naokrog na prostem. Zaradi pogostih močnih potresnih sunkov so se namreč hiše majale in videti je bilo, kakor da se dvigajo s svojih temeljev, da jih nosi in da se gugajo zdaj sem, zdaj tja. [...] Na glave so si poveznili vzglavnike in si jih privezali s krpami; s tem so se zaščitili pred padajočim kamenjem. Drugod se je že danilo, tam pa je bila noč, temna in gosta, kot še nikoli. [...] Sklenili smo oditi na obalo in se od blizu prepričati, ali morje že dopušča plovbo; a to je bilo še vedno divje in nedostopno. Tam se je ujec zleknil na razgrnjeno rjuho, večkrat poprosil za hladno vodo in jo popil. Nato so plameni in pa smrad po žveplu, ki jih je najavljal, druge pognali v beg, njega pa so zdramili iz spanja. Oprt na dva sužnja je vstal in se takoj zgrudil, kot domnevam zato, ker mu je vedno gostejši dim otežil dihanje in mu zaprl sapnik, ki je bil po naravi šibek, zožen in pogosto podvržen napadom naduhe. Ko se je zno-va zdanilo – to je bilo tretji dan po tistem, ki ga je doživel zadnjega

29 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 5, 14–15; 5, 25; 5, 33; 5, 34; 5, 38; 5, 44; 5, 51–54; 5, 115; 8, 114; 17, 41; 18, 188 idr.

30 Burr 1955; Stein, 1950: 37–38; Mayer Gruber 2006; Bringmann 1996; Turner 1954.

31 Camille 1920–1926; Hatt 1959; Ferdière 1988; Ferdière 2005; Maier 2012: 49–50.

32 Npr. Plinij Starejši, *Naravoslovje* 4, 105 (opis pokrajine); 36, 159 (pridobivanje selenita); 36, 164 in nasl. (opis brusov) idr. Opisov civilne ali vojaške uprave province ni.

33 CIG 3, 4536 = IGRRP 3, 1115 = OGIS 2, 586.

34 Sallmann 1971: 45–47; Syme 1984: 998–1013 (*The March of Mucianus*); Baldwin 1995; Eck/Tomasz 1999; Ash 2007; Kleijn-Eijkelestam 2013; Southern 2013: 15, 18–21, 29, 67, 93; Caldwell 2015.

35 O (požarnih) redarjih (*vigiles*) gl. Rainbird 1976; Rainbird 1986; Robinson 1992: 105–110; Reynolds 1996; Sablayrolles 1996; Kofodko 2012.

36 Plinij Mlajši, *Pisma* 6, 16, 1–10.

37 Plinij Mlajši, *Pisma* 6, 16, 11–22.

38 Sigurdsson/Cashdollar/Sparks 1982: zlasti 44–49; Bessone 1969; Grisé 1980; Zirkle 1967; Murphy, 2004: 2–6.

– smo našli telo nedotaknjeno, nepoškodovano, pokrito in v istih oblačilih, ki jih je nazadnje nosil; na videz je bil bolj podoben spečemu kot mrliču.

Plinij ni bil poročen, zato je posinovil Gaja Cecilija Sekunda, sina svoje ovdovele sestre Plinije, pozneje imenovanega Plinij Mlajši, ki je v pismih predstavil ne le zadnje dni svojega strica, ampak tudi njegovo življenje, delo in literarno ustvarjanje.³⁹

DELO

Plinijeva pisateljska ustvarjalnost je bila zelo interdisciplinarna.⁴⁰ Čeprav ga poznamo predvsem po njegovem *Naravoslovju*, je bil cenjen tudi kot zgodovinar in slovničar,⁴¹ celoten seznam njegovih del, od katerih so – razen *Naravoslovja* – ohranjeni le skopi fragmenti, navaja njegov nečak Plinij Mlajši.⁴²

Tri dela so bila zgodovinska. Najzgodnejše je *O uporabi kopja kot konjeniškega orožja* (*De iaculatione equestri*), vojaški priročnik o bojevanju s kopjem, ki je nastal v času njegove vojaške službe v Germaniji.⁴³ V zgodovinskem delu *Vojne z Germani* v 20 knjigah (*Bellorum Germaniae libri XX*), ki ga je napisal, da bi podal priznanje Druzu Starejšemu kot najzaslužnejšemu za osvajanje Germanije, je opisal vojne z različnimi germanskimi plemeni od prvega spopada z germanskimi Kimbri pri Noreji na Koroškem l. 113 pr. Kr. do odprave proti Hatom sredi 1. st. po Kr.; nastajati

je začelo v obdobju, ko je služboval v Germaniji, dokončal pa ga je v Rimu.⁴⁴ V obsežni *Zgodovini od smrti Avfidija Basa* v 31 knjigah (*A fine Aufidii Bassi historiarum libri XXXI*) je nadaljeval zgodovinsko delo *Vojna z Germani* (*Libri belli Germanici*) rimskega zgodovinarja Avfidija Basa iz 1. st. po Kr.; Bas je v svojem delu opisal vojaške operacije Tiberija, Druza in Germanika, Plinij pa naj bi v svojem delu opisoval dogodke od vladavine cesarja Klavdija do cesarja Vespazijana.⁴⁵

Tri dela obravnavajo teme s področja slovničarstva in retorike. Biografski spis *O življenju Pomponija Sekunda* v 2 knjigah (*De vita Pomponii Secundi libri II*) je hvalnica, s katero je počastil spomin na svojega učitelja, mentorja in prijatelja. Zbirka *Študijske knjige* (*Studiosi libri III*), učbenik in učni načrt za vzgojo bodočega govornika, ki je bila menda zaradi obsežnosti razdeljena na 6 knjig,⁴⁶ je bila predhodnica Kvintilijanove *Šole govorništva*. V slovničnem delu *O jezikovnih problemih* v 8 knjigah (*Dubii sermonis libri VIII*), ki je nastalo v zadnjih letih vladanja cesarja Nerona in je izhajalo iz stoiške tradicije ter ob tesni naslonitvi na delo *O latinskem jeziku* rimskega polihistorja Marka Terencija Varona, je Plinij obravnaval dvoimne primere, tj. besede in besedne oblike, pri katerih je raba nihala, ter vprašanje analogije in anomalije v jeziku; bilo je upoštevano tudi pri poznejših slovničarjih, pri katerih najdemo več kot 200 omemb.

Naravoslovje (Naturalis historia)

Posebno mesto v zgodovini antične književnosti in v zgodovini znanosti pa ima Plinijevo *Naravoslovje*, najobsežnejše ohranjeno prozno delo

39 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5.

40 Za natančen oris Plinjevega opusa gl. tudi von Albrecht 2012: 1076–1085.

41 Tacit, *Zgodovina* 2, 101.

42 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 3–6.

43 Lammert 1931: 483–495.

44 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 4; Tacit, *Anali* 1, 69; Svetonij, *Kaligula* 8; HRR II, 109 in nasl.

45 Plinij Starejši, *Naravoslovje*, uvod 20; Kvintilijan, *Šola govorništva* 10, 1, 103; Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 4; HRR II, 109–110.

46 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 5.

rimске antike, ki ga je sam v uvodu naslovlil *libri Naturalis Historiae*,⁴⁷ njegov nečak Plinij Mlajši *Naturae historiarum libri XXXVII* (Pisma 3, 5, 6), v ohranjenih rokopisih pa najdemo naslov *Naturalis historia*,⁴⁸ ki bi ga lahko prevedli tudi *Raziskovanje narave* ali *Prirodopis*, a se je uveljavil prevod *Naravoslovje*. Delo je posvetil Vespazijanovemu sinu Titu, bodočemu cesarju, a ne zato, da bi ga kot priročnik uporabljal zgolj on, ampak je v uvodu zapisal svojo izrecno željo, da bi bilo na voljo širšim množicam, ljudem vseh stanov.⁴⁹ Nikjer v delu pa izrecno ne pove, od kod je izviralo njegovo navdušenje za naravoslovje.

Naravoslovje je razdeljeno na 37 knjig. V 1. knjigi je predstavljena vsebina vseh knjig; gre za vsebinski indeks s predstavitev najpomembnejših predstavljenih vsebin in paragrafov. Ostalih 36 knjig je razdeljenih na dva vsebinska sklopa:

- a) prvi sklop obsega knjige 2–19, v njem pa je predstavljena narava kot taka (vesolje, geografski opis znanega sveta, nauk o človeku in živalih),
- b) drugi sklop, ki obsega knjige 20–37, pa obravnava naravo v odnosu do ljudi, njen vpliv na življenje, delo in ustvarjanje ljudi (botanika, farmacija, medicina, geologija, umetnost).

Vsebinska razdelitev *Naravoslovja*:

I. sklop:

- A. 1. knjiga: indeks: vsebina, viri – rimski in grški pisci, statistika;
- B. 2. knjiga: kozmologija z astronomijo;
- C. 3.–6. knjige: geografija: 3. knjiga: zahodna in južna Evropa; 4. knjiga: vzhodna in severna Evropa; 5. knjiga: severna Afrika, zahodna Azija; 6. knjiga: vzhodna in južna Azija, južna Afrika;

⁴⁷ Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 1, uvod.

⁴⁸ Healy 1999: 37–39

⁴⁹ Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 6, uvod.

- Č. 7. knjiga: antropologija: človek – posebnosti, nenavadnosti, psihologija, življenjske usode, katalog iznajdb;
- D. 8.–11. knjiga: zoologija: 8. kopenske živali; 9. vodne živali; 10. ptice; 11. žuželke; primerjalna anatomija;
- E. 12.–19. knjiga: botanika: 12. in 13. knjiga: drevje: eksotično drevje; mazila in njihova pridelava; papirus; 14. in 15. knjiga: sadno drevje; vinogradništvo in sorte vinske trte; vino; pridelava vina; oljka; kutine; granatna jabolka; slive; jabolka; hruške; fige idr.; mirta; lovor; 16. knjiga: gozdno drevje in splošna botanika; 17. knjiga: uporabno drevje; gojenje in oskrba dreves; 18. knjiga: poljedelstvo; vrste žita: pšenica, ječmen, sezam, proso; stročnice; krmne rastline; boleznirastlin; vrste tal; kmečka opravila; 19. knjiga: vrtnerastline;

II. sklop

F. 20.–32. knjiga: farmacija in medicina:

1. 20.–27. knjiga: zdravila, pridobljena iz rastlin – 20. knjiga: zdravila iz vrtnih rastlin; 21. in 22. knjiga: zdravila iz rastlin; 23. knjiga: zdravila iz rastlin in dreves; 24. knjiga: zdravila iz gozdnih dreves in divjih rastlin; 25. knjiga: zdravila iz gozdnih dreves in divjih rastlin; rimski in grški pisci o zdravilih, pridobljenih iz rastlin; zdravilne rastline in zeli ter njihovo učinkovanje; 26. knjiga: zdravila iz rastlin; zgodovinska poročila o zdravilstvu, zdravljenje različnih bolezni; 27. knjiga: zdravila iz rastlin; abecedni seznam vseh redko ali še ne omenjenih rastlin;
2. 28. knjiga: zdravila iz človeka in človeških snovi ter živali;
3. 29.–30. knjiga: zdravila iz živalskih snovi: 29. knjiga: zdravila iz živalskih snovi; kratek oris zgodovine medicine pri Grkih in Rimljanih; 30. knjiga: nadaljevanje 29. knjige; zgodovina magije;
4. 31. in 32. knjiga: zdravila iz vode in vodnih živali: 31. knjiga: lastnosti voda; zdravilno učinkovanje vode; zdravilne učinkovine iz soli in spužev; 32. knjiga: nenavadnosti (*mirabilia*) s področja zdravil; abecedni seznam vseh v morju živečih živali;

- G. 33.–37. knjiga: rudna bogastva: metalurgija in mineralogija; umetnostna zgodovina
1. 33. in 34. knjiga: metalurgija: 33. knjiga: zlato in srebro; kritika razkošja; stranski produkti predelave zlata in srebra; uporaba v slikarstvu in medicini; živo srebro, minij, cinober, stimi, okra, nebesno modra; spajkanje, pozlačevanje, preizkusni kamen, ogledala, kipi; znameniti torevti in njihova dela; 34. knjiga: rudniki bakra; rudniki železa; rudniki svinca; uporaba omenjenih kovin; njihova predelava in stranski produkti; njihova uporaba v slikarstvu; magnet;
  2. 35. in 36. knjiga: zemljine in kamnine: 35. knjiga: zemljine; barvila, nahajališča in pridobivanje; zgodovina slikarstva (§53–148); enkavstično slikarstvo; 36. knjiga: kamnine; marmor; zgodovina kiparstva v marmorju; raba in vrste kamnin;
  3. 37. knjiga: dragi kamni: prstani in geme; umetnost brušenja; jantar; dragi kamni in njihova klasifikacija po barvah; katalog kamnov; kamni z magično močjo; hvalnica Italiji.

Plinij se je odločil za vsebinsko delitev po sklopih. Narava je torej po eni strani predstavljena kot ustvarjalka, po drugi pa kot stvaritev oz. produkt. Predstavitev vsebine je »progresivna« po načelu »od večjega k manjšemu«. Tako je na primer opis sveta začel z največjo entiteto, s kozmosom, sledile so mu manjše enote, nato Zemlja in njeni deli: celine, ki so v antiki tvorile znani poseljeni svet, dežele, mesta in njihovi prebivalci. Enakega načela se je držal tudi v drugih knjigah. Osrednjo rdečo nit, ki zaznamuje celotno delo, predstavljajo stik človeka z naravo, njegova povezanost z njo ter izkoriščanje bogastev in danosti, ki jih daje in ponuja narava; ta za Plinija ni bila zgolj skupek naravnih sil, ki na različne načine vplivajo na življenje ljudi, ga oblikujejo, zaznamujejo in usmerjajo, ampak je bila tudi božanstvo. Prav bogastva narave in tisti naravni viri, ki so omogočali vdor bogastva in razkošja v rimsko družbo, so Pliniju, sicer prepričanemu stoiku, dajali povod, da je v *Naravoslovju* v krajših ali daljših digresijah večkrat odkrito

kritiziral moralni razkroj svojega časa in negativne posledice, ki jih je prinašalo kopičenje bogastva: pohlep, ekstravaganca in pehanje za materialnimi dobrinami, v katerih je pogosto videl dediščino grškega vpliva. Njegov odnos do Grkov je večkrat odklonilen; a kot znanstvenik je večino svojih dognanj povzel iz del grških znanstvenih in strokovnih piscev.

Čeprav je skušal Plinij vseskozi ostati nepristansko znanstven, ⁵⁰ ga je pogosto zaneslo v digresije, v opise posebnosti, čudežnih dogodkov in dvomljivih dejstev, kjer se je meja med znanstvenim in neznanstvenim zabrisala. Pogosto je besedilo dopolnil z osebnimi ocenami in mnenji, komentarji, daljšimi opisi, z moralizirajočimi zastranitvami in podobno. Plinijeva latinščina ni več klasična, ampak »srebrna«; jezik in slog sta zelo svojevrstna in precej odstopata od meril klasične, »zlate« latinščetine. Jezik je poln presenetljivih jezikovnih obratov, pogosto je inkonciniteta, uporablja elipse, je zelo jedrnat in lapidaren, pogosto strokovno suh (mestoma celo suhoparen), besedni red je pogosto afektiran, rad uporablja parenteze, perifraze in podobno. Strokovno izrazje je prevzemal od strokovnih piscev na različnih področjih, tako predhodnikov kot sodobnikov. Za nekatera področja je bila strokovna terminologija že bolj ali manj izdelana, velikokrat pa je bil postavljen pred jezikovne izzive, ki jih je kot jezikoslovec reševal na različne načine: ⁵¹ na področju naravoslovnih in tehničnih strok, mineralogije, rudarstva in metalurgije je posegal po že uveljavljenem specializiranem izrazju, pogosto je prevzemal grške tujke, včasih je posegal po perifrazah, uporabljal abstraktne izraze namesto konkretnih, uvajal je neologizme (nekatero besede so tudi hápaksi), pogosto pa najdemo tudi izposojenke iz drugih jezikov: iz arabščine, egiptovščine, etiopščine, feničanščine, galščine, germanščine, hispanščine, iberijsščine, indijsščine, kartazanščine, perzijsščine, retijsščine, sirščine, skitsščine in drugih

50 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 12.

51 Müller 1883, *passim*; Healy 1988; Healy 1999: 79–99.

jezikov.⁵² Se pa v delu najdejo tudi odlomki, v katerih se slogovno zelo približa klasični latiniteti.⁵³

Plinijev oris živalskega sveta

Živalstvu je Plinij posvetil knjige 8–11. Njegova razdelitev živalskega sveta ne temelji na principih sodobne biologije, pač pa živali razdeli glede na njihov prevladujoči življenjski prostor na kopenske živali, na vodne živali, na ptice in žuželke. Literature o Plinijevi zoologiji je zaradi izjemne odmevnosti *Naravoslovja* veliko;⁵⁴ nekaj najrelevantnejših del je navedenih v nadaljevanju.

Osma knjiga

Tudi v knjigah o živalstvu⁵⁵ se je Plinij držal načela »od večjega k

manjšemu«. Osmo knjigo, v kateri opisuje kopenske živali, je zato začel z opisom slona, v nadaljevanju pa so predstavljeni: kače, živali severa, levi, panterji, tigri, kamele, kamelopardal (= žirafa), risi, kepi, nosorog, krokote, zamorske mačke, živali Etiopije, živali Indije, bazilisk, volk, kače, krokodil, skink, povodni konj, posebnosti v odnosu do ljudi, hijene, korokote, mantihorasi, divji osli, bobri, vidre, morska teleta, gekoni, jeleni, kameleon, severni jelen, likaon, tos, jezevec, medved, pontske in alpske miši, ježi, levomorec, jazbeci, veverice, polži, kuščarji, psi, konji, osli, mule, govedo, Apis, ovce, volna, oblačila, prašiči, divji prašiči, opice, zajci, poldivje živali in posebnosti. Kot je sam zapisal v 1. knjigi, je v 8. knjigi predstavljenih 787 dejstev, poročil in opažanj, največ pozornosti pa je posvetil slonom, levom, psom, konjem in ovcam.⁵⁶

Začel je torej z največjo kopensko živaljo: s slonom, ki mu je posvetil prvih 34 paragrafov. Njegov opis je zbir dejstev, o katerih se je lahko prepričal sam, in podatkov iz kopice poročil, zajetih iz različnih piscev, v katerih so se mešala stvarna, pa tudi izmišljena dejstva. Izbrani odlomki iz opisa slona:⁵⁷

11 Največja kopenska žival je slon in po svoji inteligenci je najbližje človeku, kajti sloni razumejo jezik svoje dežele in ubogajo ukaze, pomnijo naloge, ki so se jih naučili, željni so ljubezni in časti, imajo pa celo odlike, ki so tudi pri ljudeh redkost: poštenost, preudarčnost, pravičnost, pa tudi versko spoštovanje do zvezd ter čaščenje sonca in lune. [...] 7 Sami vedo, da je edino, kar je na njih vredno plenjenja, njihovo orožje, ki ga Juba imenuje rogovi, Herodot, ki je

52 Müller 1883: 115–134.

53 Poleg navedene literature o Pliniju gl. tudi Hriberšek 2007; Hriberšek 2009; Hriberšek 2019. Za posamezne specifične segmente njegovega življenja in opusa gl. tudi Hriberšek et al. 2010; Hriberšek 2010a; Hriberšek 2010b; Hriberšek 2010c. Vsi prevodi in komentarji v nadaljevanju, ki so avtorsko delo pisca tega prispevka, temeljijo na naslednjih izdajah: Plinij/Hriberšek 2009; Plinij/Hriberšek 2012; Hriberšek 2013; Plinij/Hriberšek 2015; Plinius/Mayhoff 2002; Plinius der Ältere (1979, 1990, 1996, 2007); Pline l'Ancien 2003³; Plinio (2010 (1983)); Pliny 1967. Številke v prevedenem besedilu označujejo paragrafe iz posamezne knjige Plinijevega *Naravoslovja*.

54 Gl. npr. Arnar 1990; Baldwin 1995; Beagon 1992; Beagon 2007; Beagon 2011; Bodson 1986a; Bodson 1986b; Bodson 1997; Borst 1994; Caprotti 1982; Carey 2003; Chibnall 1975; Citroni Marchetti 1991; Collison 1966; Conte 1994; Cotta Ramosino 1978; Dannemann 1921; Doody 2001; Doody 2010; Fögen 2007; French 1994; French/Greenaway 1986; Guasparri 2008; Healy 1999; König 1973–1996; König 1979; Kroll 1951; Leitner 1972; Maxwell-Stuart 1996; Münzer 1897; Murphy 2004; Oliveira 1992; Pigeaud/Oroz Reta 1987; Pinkster 2005; Ramosino 2004; Serbat 1986; Steier 1913; Vegetti 1982.

55 Vsi prevodi in komentarji v nadaljevanju, ki so avtorsko delo pisca tega prispevka, temeljijo na naslednjih izdajah: Plinij/Hriberšek 2009; Plinij/Hriberšek 2012; Hriberšek 2013; Plinij/

Hriberšek 2015; Plinius/Mayhoff 2002; Plinius der Ältere (1979, 1990, 1996, 2007); Pline l'Ancien 2003³; Plinio (2010 (1983)); Pliny 1967.

56 Temeljna literatura o kopenskih živalih v antiki in pri Pliniju: Amat 2002; Anderson 1961; Baranski 1886 (1971); Bodson 2012; Brendel 1934; Brewer/Clark/Philips 2001; Buxton 2014; Chomel 1900; Dupuy 1960; Eichinger 2005; Hörnschemeyer 1929; Hull 1964; Hyland 1990; Joubert 1958; McDermott 1938; Merlen 1971; Santillo Frizell 2004; Scholz 1937; Scullard 1974; Winkelstern 1933; Zeissig 1934.

57 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 1–34.

toliko starejši od njega, in ustaljena raba pa posegata po primernejšem terminu: okli. Zato okle, če jim po kakem naključju ali zaradi starosti odpadejo, zakopljejo. Sam okel je iz slonovine; sicer pa je okostje, ki tvori telesno ogrodje, tudi pri slonih iz čisto navadne kosti, čeprav so pred kratkim zaradi revščine tudi kosti začeli sekati na ploščice, razen tega pa velike količine oklov dandanes redko najdemo, razen v Indiji; vse drugo na našem svetu je podleglo razkošju. 8 Mladega slona prepoznamo po bleščče belih oklih. Sloni zanje zelo skrbijo; konice enega okla ne uporabljajo, da bi ne bila topa za spopade, druga konica pa je delovno orodje: z njo kopljejo korenine in valijo pred sabo težke predmete; in kadar jih lovci obkolijo, postavijo spredaj tiste z najmanjšimi okli, da bi se spopad lovcem ne zdel vreden tolikšnega truda, potem ko pa se izmučijo, z okli treščijo ob drevo, jih zlomijo in se tako rešijo za ceno tistega, kar je glavni plen. [...] 11 Sloni vedno potujejo v čredah. Krdelo vodi najstarejši, na repu kolone je drugi najstarejši. Kadar nameravajo prečkati reko, pošljejo najmanjše naprej, da ne bi večji sloni steptali rečnega dna in bi se struga ne poglobila. [...] 13 Zaradi občutka za sram se pariyo samo na skrivaj, samci pri petih letih, samice pri desetih. Parjenje pa poteka dve leti – tako pravijo –, vsako leto po pet dni in nič več; šesti dan se umijejo v reki; prej se ne vrnejo v čredo. Prešustva ne poznajo, pa tudi ne medsebojnih spopadov za samice, ki so tako pogubni za druge živali, pa ne zato, ker bi ne zmogli močnih ljubezenskih čustev. [...] 23 Sam slon je menda zelo prizanesljiv do šibkejših živali: v čredi ovac tiste, ki so mu napoti, celo s trobcem umakne, da v svoji neprevidnosti ne bi kakšne poteptal. Če niso izzvani, ne storijo nič žalega, to pa zato, ker vedno hodijo v čredah, saj so od vseh živali najmanj samotarske narave. Kadar jih obkolijo konjeniki, šibkejše, ranjene in utrujene vzamejo na sredo krdela, v napad pa se podajajo v izmenah, kakor da ravnajo po ukazu ali uporabljajo taktiko. [...] 28 Med ljudmi je razširjeno prepričanje, da obdobje brejosti pri slonicah traja deset let, Aristotel pa meni, da traja dve leti, da ne kotijo več kot enkrat in ne več kot enega mladiča; da sloni živijo 200

let in nekateri 300. Obdobje zrelosti se pri njih začne s šestdesetim letom. Najbolj uživajo v rekah in potikajo se okoli vodotokov, čeprav zaradi svoje zajetnosti sploh ne morejo plavati. Prav tako ne prenašajo mraza; ta je njihova najhujša tegoba; podvrženi so napenjanju in driski, druge bolezni pa jih ne prizadenejo. Ugotavljam, da izstrelki, ki obtičijo v njihovem telesu, izpadejo, če pijejo olje, če se potijo, pa še lažje obtičijo v njem. 29 [...] Žvečijo z gobcem, dihajo, pijejo in vohajo pa z organom, ki bi ga povsem primerno poimenovali kar roka. Od živali najbolj sovražijo miš, in če vidijo, da se miš dotakne krme, ki leži v jasliah, jo z gnusom zavrnejo. Najhujše muke trpijo, če pri pitju posrkajo pijavko, za katero opažam, da se zanjo na splošno uveljavlja ime krvoses. Ko se ta prisesa v samem sapniku, povzroča neznosno bolečino. [...] 32 Sloni živijo v Afriki onstran puščav ob Sirtah in v Mavretaniji, živijo, kot je bilo že omenjeno, v Etiopiji in v deželi Trogoditov; toda največje slone najdemo v Indiji, prav tako pa tudi kače velikanke, ki živijo v nenehnem sovraštvu in spopadih s sloni; tudi te so tako velike, da se zlahka ovijejo okoli slona, naredijo voz in ga zadrgejo. V tem spopadu oba udeleženca umreta; premagani slon se zgrudi in okoli sebe ovito kačo zmečka s svojo težo. 33 Obe živalski vrsti sta sebi v prid občudovanja vredno prebrisani. Kača velikanka se težko povzpne na tako višino; zato preži na uhojeno slonjo pot na pašo in se z visokega drevesa požene na slona. Slon ve, da kačjemu stisku ni kos, zato poišče kako drevo ali skalo in se drgne ob njo. Kače pazijo, da do tega ne pride, zato se mu najprej z repom ovijejo okoli nog; slon skuša s trobcem razvezati zanko, toda kače z glavo naprej zlezejo v slonovi nosnici, mu preprečijo dihanje ter obenem mesarijo najmehkejše dele. In če se kače znajdejo slonu na poti, se pred njim dvignejo pokonci in napadejo zlasti oči. Tako se zgodi, da slone pogosto najdemo slepe ter vse onemogle od razjedajoče žalosti.⁵⁸

58 Komentar: Sirti sta dva sipinasta zaliva ob severni obali Afrike: Mala Sirta (*Syrtis minor*) pred obalo Tunizije pri nekdanji pokrajini Bizakeni (zdaj Gabeški zaliv ali Ḥalij (Khalij) Qābis) in

Med opisi domačih živali izstopa opis psa in konja. Pri psih izpostavi predvsem njihovo zvestobo do gospodarjev.⁵⁹

142 Tudi številne izmed domačih živali so vredne boljše obravnave, med vsemi pa sta človeku najzvestejša pes in konj. Slišali smo, da se je pes boril za svojega gospodarja proti razbojnikom in da se kljub ranam ni ganil od njegovega trupla, ampak je odganjal ptice in divje zveri. Neki drug pes je v Epiru med množico ljudi prepoznal gospodarjevega morilca ter ga z ugrizi in lajanjem prisilil, da je priznal zločin. Kralja Garamantov je nazaj iz izgnanstva pripeljalo dvesto psov, ki so se borili proti njegovim nasprotnikom. Kolofonijci in Kastabalcji so imeli za vojne spopade trope psov.⁶⁰ 143 Ti so se bojevali v prvih vrstah in se nikoli niso

Velika Sirta (*Syrtis maior*) pri nekdanji pokrajini Kirenajki med Tripolisom in Bengazijem pred obalo Libije (zdaj zaliv Sidra ali Ḥalīj (Khalij) Surt). – Antična Mavretanija je bila dežela ljudstva oz. plemena Mavri na obali Sredozemskega morja in Atlantskega oceana (današnji Maroko in del severne Afrike), ki jo je v enotno politično tvorbo prvi povezal kralj Bokh I.; l. 33 pr. Kr. je postala rimska provinca, l. 25 pr. Kr. pa jo je Avgust prepustil numidijskemu kralju Jubi II. kot nadomestilo za Numidijo. Cesar Klavdij jo je razdelil na dve provinci: na Tingijsko Mavretanijo (*Mauretania Tingitana*) in Cezarsko Mavretanijo (*Mauretania Caesariensis*). – Etiopija je v antiki veljala za deželo na skrajnem jugovzhodu znanega sveta. Po antični predstavi se je raztezala čez celotno Afriko in se je delila na vzhodno (zdaj Nubija) in zahodno (zdaj Mavretanija). – Trogodite (*Trogodytae* »Jamniki«, »Dupeljnikji«) so različni antični pisci umeščali na različna območja. Ime se je uporabljalo kot skupno poimenovanje za primitivna plemena, ki so živela v jamah ob zahodni obali Rdečega morja v južnem Egiptu ali Etiopiji; najdemo ga tudi v obliki Trogloditi (*Troglodytae*). Deželo, v kateri so živeli, so antični pisci po njih imenovali Trogoditika. – Zgodbe o spopadih med sloni in kačami velikankami (verjetno gre za pitone, najbrž za indijskega oz. tigrastega pitona (*Python molurus*)) so izmišljene, vendar pa so o njih poročali mnogi antični pisci (Pomponij Mela, Diodor Sicilski, Ajlijan idr.).

59 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 142–151.

60 Komentar: Epir je bil grška pokrajina na skrajni severozahodni periferiji grškega kulturnega prostora ob obali Jonskega morja, ki je segal od Keravnjskega pogorja na severu (pri mestih Hejmara in Orik) do Ambrakijskega zaliva na jugu; območje je danes razdeljeno med Grčijo in Albanijo (severna Grčija in južna Albanija med gorovjem Pindos, Jonskim morjem, zalivom Vlōre in Ambrakijskim zalivom). – Garamanti so bili staroselsko (najverjetneje berbersko) plemo v notranjosti Libije, ki je živelo približno na območju današnje libijske zvezne države Fezzan (Fazzān); njihovo glavno mesto je bila Garama. – Kolofonijci so bili prebivalci Kolofona, mesta v Joniji, člana zveze jonskih mest, s pristaniščem Notij in znamenitim svetiščem klarskega Apolona, zdaj ruševine južno od mesta Değirmendere v provinci İzmir v Turčiji. – Ka-

upirali; bili so najzvestejše pomožne enote in nikoli jih ni bilo treba plačati. Po porazu Kimbrov so psi branili njihove domove na vozovih. Po umoru Likijca Jazona njegov pes ni hotel jesti in se je izstradal do smrti. Pes po imenu Hirkan – njegovo ime nam posreduje Duris – pa se je, ko so prižgali grmado kralja Lizimaha, pogrnal v ogenj, prav tako tudi pes kralja Hierona.⁶¹ 144 Filist omenja tudi Pira, psa tirana Gelona; omenjajo tudi psa bitinijskega kralja Nikomeda, ki je raztrgal njegovo soprogo Kosingis, ker si je privoščila preveč objestno šalo na račun svojega moža. Pri nas je

stabalci so prebivalci antičnega mesta Kastabala v Kilikiji na severovzhodnem robu kilikijske ravnice na desnem bregu reke Piram (zdaj Ceyhan Nehri), kultno središče boginje Artemide Perazije, ki ga je Antioh IV. poimenoval tudi Hierapolis oz. Hieropolis (»Sveto mesto«); v l. stol. pr. in po Kr. je bilo sedež klientelnih kraljev, vodij nekdanjih piratov, zdaj Bodrum Kalesi, 3 km severno od reke Ceyhan pri vasi Kesmeburun (Köy) v provinci Osmaniye. O omenjeni uporabi psov v vojaške namene ni podatkov.

61 Komentar: Germansko pleme Kimbri se je konec 2. stol. pr. Kr. iz svoje domnevne prvotne domovine severne Jutlandije preselilo na jug, naletelo na Tevtonce in l. 115 pr. Kr. nadaljevalo selitev skupaj z njimi. Leta 113 pr. Kr. so se pri Noreji na Koroškem prvič spopadli z Rimljani, nato so prodrli proti Galiji in Hispaniji in končno proti Italiji; tu jih je v severni Italiji dokončno porazil Gaj Marij, najprej l. 102 pri Sekstijskih Toplicah (zdaj Aix-en-Provence), nato pa l. 101 pri Vercealah (zdaj Vercelli). – O Likijcu Jazonu in njegovem psu ni podatkov. Likija je bila gorata obalna pokrajina na jugozahodu Male Azije med Karijo na zahodu, Pamfilijo na vzhodu in Pizidijo na severu; l. 43/44 po Kr. je cesar Klavdij ustanovil provinco Likijo, ki je bila l. 72 s Pamfilijo združena v eno provinco. – Ime psa Hirkana nakazuje, da je izviral iz Hirkanije (stperz. *Verkāna* »Volčja dežela«), pokrajine jugovzhodno od Kaspijskega jezera z glavnim mestom Zadrakarta (*Zadracarta*), zdaj Gorgān, ki je bila del medijskega, ahajmenidskega, selevkidskega in partskega kraljestva. Obsegala je območja današnjih iranskih provinc Gilān, Māzandarān in Golestan ter del današnjega Turkmenistana. – Duris je bil grški zgodovinar in kritik (ok. 340–ok. 260 pr. Kr.), vsestranski pisec, menda Teofrastov učenec (česar ni mogoče potrditi) in peripatetski filozof. Domnevno ok. l. 301 pr. Kr. je za očetom postal vladar na rodnem Samosu; o tej epizodi v njegovem življenju ni nobenih podatkov. Vladal je do l. 281, ko je otok prišel pod oblast egiptovskega kralja Ptolemaja II. Bil je zelo ploden pisec; njegova najpomembnejša dela so bila: *Makedonska zgodovina* (ali *Zgodovina* ali *Grška zgodovina*), *Agatoklova zgodovina* ali *Libijska zgodovina*, *Samoški letopisi*, *O zakonih*, *Homerski problemi*, *O tragediji* ali *O Evripidu* in *Sofoklu*, *O slikarjih*, *O torevtiki* in *O tekmovanjih*. – Lizimah iz Pele (ok. 361–281 pr. Kr.) je bil ugleden Makedonec na dvoru Aleksandra Velikega, njegov vojskovodja in po njegovi smrti eden od diadohov; od 306/305 je bil kralj Trakije, od 285/284 pa kralj Makedonije. Aleksander ga je zaradi nekih sumničenj dal vreči levu, a je Lizimah leva ubil. Padel je februarja l. 281 v spopadu s kraljem Selevkom na ravnici pri Kurupedionu severno od Magnezije v današnji Turčiji. – Ni znano, ali gre za sirakuškega tirana Hierona I. (umrl 466/465 pr. Kr., kot tiran vladal od 478 pr. Kr.) ali kralja Hierona II. (ok. 306–215, vladal od 269).

znamenitega Vulkacija, Kascelijevega učitelja civilnega prava, ko se je v večernem mraku na asturkoncu vračal iz primestnega območja, njegov pes ubranil pred cestnim razbojnikom; enako tudi bolnega senatorja Celija, ki so ga pri Placentiji napadli oboroženci: ranjen je bil šele, ko so ubili njegovega psa.⁶² 145 Toda vse dose danje dogodke presega primer, ki ga potrjujejo tudi dnevna poročila. Ko je v času konzulovanja Apija Junija in Publija Silija zaradi pravde, povezane z Germanikovim sinom Neronom, Titija Sabina in njegovo služinčad zadela kaznen, psa enega od njih ni bilo mogoče odgnati iz ječe in od gospodarjevega trupla, odvrženega na Gemonijske stopnice; obdan z veliko množico Rimljanov je žalostno tulil, in ko mu je nekdo med njimi vrgel hrano, jo je odnesel k ustom umrlega gospodarja. Ko so truplo vrgli v Tiberio, je pes plaval ob njem in ga skušal obdržati nad vodo, medtem pa se je k

reki zgrnila velika množica, da bi videla zvesto žival.⁶³ 146 Samo psi poznajo svojega gospodarja in ga prepoznajo tudi, če pride nenadoma kot neznanec; samo psi poznajo svoja imena, samo oni prepoznajo glas človeka iz domače hiše. Zapomnijo si še tako dolge poti in nobeno živo bitje razen človeka nima boljšega spomina. Njihovo besno napadalnost lahko človek pomiri, če sede na tla.⁶⁴ 147 V življenju iz dneva v dan odkrivamo še mnoge druge njihove lastnosti, posebej pa sta opazna njihova inteligenca in odličen voh na lovu. Pes išče sledi in gre po njih ter lovca, ki ga spremlja, za povodec vleče k divjadi; in ko jo zagleda, kako sicer tiho in skrivaj, pa vendarle, kako jasno pes to pokaže najprej z repom, nato pa še s smrčkom!⁶⁵ [...] 151 Psice kotijo dvakrat na leto. Primeren čas za razplod je pri starosti enega leta. Brejost traja šestdeset dni. Skotijo slepe mladiče, in kolikor več mleka sesajo, toliko počasneje spregledajo, vendar pa nikoli ne pozneje kot enaindvajseti dan in ne pred sedmim dnevom. Nekateri poročajo, da lahko mladič, če se skoti en sam, spregleda deveti dan, če se skotita dva, deseti dan, in tako za vsakega dodatnega mladiča, ki se skoti, spregledajo en dan pozneje. [...] Najboljši mladič v leglu je tisti, ki je zadnji spregledal, ali tisti, ki ga mati prvega odnese v pesjak.⁶⁶

62 Komentar: Filist je bil grški zgodovinar iz 5./4. stol. pr. Kr., po rodu iz Sirakuz (umrl je l. 356 pr. Kr. v spopadih). Kot vojak in politik je deloval na dvoru tiranov Dionizija I. in II. v Sirakuzah. Po Tukididovem zgledu je napisal delo *Zgodovina Sicilije*. – Iz virov ni povsem jasno, ali je omenjeni Gelon brat tirana Hierona I. (ok. 540–478), ki je bil od l. 491 tiran v Geli, od l. 485 pa tudi v Sirakuzah, ki so pod njim postale veliko moderno mesto in upoštevanja vredna vojaška sila (med drugim je l. 480 pri Himeri porazil tudi Kartažane), ali pa istoimenski sin in sovladar tirana Hierona II., ki je umrl l. 416 ali 415, malo pred svojim očetom. – Bitinija je bila antična pokrajina na severozahodu Male Azije na strateško pomembni legi med Pontom (Črnim morjem), Bosporjem, Propontido, Mizijo, Frigijo in Paflagonijo. Zadnji bitinijski kralj Nikomed IV. Filopator je državo zapustil Rimljanom, Pompej Veliki pa je l. 64 ustanovil provinco Bitinija in Pont. – Po kom Plinij povzema ime Kosingis, ni znano; nekateri viri navajajo, da je bilo soprogi ime Ditizela. Ozadje dogodka ni znano, prav tako tudi ne, kakšno šalo naj bi si privoščila na račun svojega moža. – Vulkacij (ali Volkacij) je bil malo znani rimski pravnik in učitelj prava, učitelj Ciceronovega sodobnika in znanega pravnega strokovnjaka Gaja Avla Kascelija. – Asturkónci ali asturijci so avtohtona rasa konj, ki izvira iz Asturije. So srednje veliki, 120 do 130 cm visoki poniji črne do rjavočrne barve in umirjenega značaja (zato primerni za jezdenje), ki so bili že v antiki iskani delovni in tovorni konji Ibercev in Keltov. V novem veku in vse do sredine 20. stol. so bili ogroženi, danes pa so zaščiteni; nekaj jih živi tudi v napol divjih čredah v Asturiji (pogorje Sierra de Sueve). – Placentija je bila prvotno etruščanska naselbina na desnem bregu Pada, rimska kolonija od l. 218 pr. Kr., ki so jo Cisalpinski Galci uničili, Rimljani pa so jo l. 190 znova poselili, pomembno prometno središče z burno vojaško zgodovino, zdaj Piacenza v provinci Piacenza (Emilija - Romanja). Publiju Celiju je konzul Gnej Oktavij l. 87 pr. Kr. predal poveljstvo nad mestom, vendar so ga zavzele Cinove enote.

63 Komentar: Dnevna poročila ali dnevni akti so bili nekakšni dnevni časniki, primerljivi z današnjim časopisjem, ki so prinašali novice s področja politike in uprave, poročali pa so tudi o vsakdanjih dogodkih tako v Rimu kot v provincah. – Apij Junij Silan in Publij Silij Nerva sta bila konzula l. 28 pr. Kr. – Germanikov prijatelj Titij Sabin je tudi po Germanikovi smrti ostal zvest njegovi soprogi Agripini in sinu Juliju Cezarju Neronu (6–31 po Kr.), zato ga je začel preganjati Sejan, končno pa so ga na Tiberijev ukaz usmrtili. – Gemonijske (ali Gemonske) stopnice so vodile od Kapitola do Tibere; po njih so s kavliji vlačili trupla v Mamertinski ječi usmrčenih obsojencev v Tiberio. Plinij jih imenuje *gradus gemitorii* – »stopnice vzdihovanja«.

64 Komentar: Plinij verjetno namiguje na epizodo iz *Odiseje*, ko je pes Argos po dolgih letih prepoznal svojega gospodarja Odiseja (*Odiseja* 17, 291 in nasl.). – Da je mogoče napadalnega psa pomiriti, če se človek usede na tla, gl. Homer, *Odiseja* 14, 29 in nasl.; Plutarh, *O inteligenci živali* 15, 970 E.

65 Komentar: Prim. Ksenofont, *Spis o lovu s psi* 3, 4 in nasl.

66 Komentar: Paragraf Plinij povzema po Aristotelu (HA 5, 14, 545 b 3 in 9; 6, 20, 474 a 23). – Navedba, da se psice gonijo dvakrat letno, drži, prav tako, da postanejo spolno zrele med sedmim in enajstim mesecem starosti, da brejost pri njih traja od 59 do 67 dni in da so novokoteni mladiči prvih 10 do 14 dni slepi.

Afrika je bila za antične pisce dežela čudes; njena flora in favna sta bili za antične raziskovalce uganka, saj so se lahko glede njiju opirali večinoma na slabo preverjena poročila popotnikov in pustolovcev, ki so bila vedno začinjena s pridihom bajeslovnega. Tudi zato je Plinij pri opisu afriških živali citiral Aristotela, ki je v svojem delu *Nauk o živalstvu* zapisal, da »Libija (= Afrika) vedno prinese kaj novega«. ⁶⁷ Pod vplivom čudesci in oddaljenosti Afrike so tudi antični opisi tamkajšnjega živalstva, tudi Plinijevi, npr.:

72 V Etiopiji se v velikem številu plodijo risi in sfinge, ki imajo črnkasto dlako in na prsni dve prsni bradavici, pa tudi številne druge, pošastim podobne živali: krilati rogati konji, ki jih imenujejo pegazi; krokoti, nekakšni mešanci med psom in volkom, ki z zobmi lomijo vse, vse takoj požrejo in nato prebavljajo v želodcu; zamorske mačke s črnimi glavami, oslovsko dlako in glasom, ki ni podoben nobeni drugi živalski vrsti; indijski enorogi in trirogi voli; levkrokota, izjemno hitra zver, skoraj tako velika kot osel, s stegni kot jelen, z levjim vratom, repom in prsmi, z jazbečjo glavo, z razklanimi kopiti, z gobcem, odprtim vse do ušes, in z neprekinjeno kostjo namesto zob: 73 ta zver naj bi menda posnemala človeške glasove. V teh istih krajih najdemo tudi žival, imenovano eala, veliko kot povodni konj, s slonjim repom, črne ali rdečkasto rjave barve, z merjaščevimi čeljustmi in s preničnima rogovoma, daljšima kot en laket, ki ju v spopadu izmenoma dviguje, enkrat ju naperi, drugič pa obrne postrani, kakor jo pač vodi nagon. [...] 75 Ktezias piše, da na tem istem območju živi bitje, ki ga imenuje mantihoras; ima tri vrste kot pri glavniku grebenasto prekrivajočih se zob, človeški obraz in ušesa, sivomodre oči, krvavo rdečo barvo, levje telo in rep, s katerim kakor škorpion zabada žela; glas ima tak, kot če bi se mešala zvok trstenice in tube, je zelo hitra, prav posebej pa ji tekne človeško meso. ⁶⁸

⁶⁷ Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 42; Aristotel, *HA* 8, 28, 606 b 20 ἀεὶ Λιβύῃ φέρει τι καινόν.

⁶⁸ Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 72–75. Komentar: Ris je verjetno puščavski ris oz. karakal (*Caracal caracal*). – Sfinge bi lahko bile zamorske mačke ali šimpanzi. – Pegazi so neznane, najbrž bajeslovne živali in plod domišljije; ime so dobile po mitičnem krilatemu konju Pegazu. – Krokoti

Pri opisih nekaterih živali Plinij izpostavi njihovo uporabnost za človeka; ti odlomki so zelo dragoceni za različne vidike raziskovanja zgodovine: za kulturno zgodovino, za zgodovino oblačilne kulture ipd. Tak primer je opis ovce, v katerem predstavi tudi različne vrste volne: ⁶⁹

189 Obstajata dve glavni vrsti ovac, ena pokrita z gosto volno, druga običajna podeželska; prva ima mehkejšo volno, druga je bolj izbirčna pri krmi, kajti običajni podeželski vrsti robide povzročajo težave. ⁷⁰ 190 Najboljša so pokrivala iz volne arabskih ovac. Najbolj cenjeni pa sta apulijska volna in volna, ki ji v Italiji pravijo grška ovčja volna, drugod pa italska volna; na tretjem mestu so miletske ovce. Apulijske ovce imajo kratko volno in so znane samo po tem, da iz njihove volne izdelujejo penule; najbolj so cenjene ovce v okolici Tarenta in Kanuzija, v Aziji pa ovce iste pasme v Laodikeji. Ni je tako cenjene bele volne, kot je ta, ki jo dajejo ovce z območij okoli Pada. [...] ⁷¹ 191 Ovac ne strižejo povsod; v nekaterih

ali korokoti so najverjetneje hijene, morda progasta hijena (*Hyaena hyaena*) ali lisasta hijena (*Crocota crocuta*), ali pa šakali. – Zamorske mačke (lat. *cercopitheci* »repaté opice«) so nedoločljiva vrsta opic. – Indijski enorogi in trirogi voli so izmišljeni ali pa so jih v antiki pomešali z nosorogi. – Levkrokot ni mogoče zanesljivo določiti; lahko bi šlo za rjavo hijeno oz. obreznega volka (*Hyaena brunnea*). – V opisu eale razpoznamo nekaj lastnosti afriškega ozkoustega (črne) nosoroga (*Diceros bicornis*). – Opis bajeslovnega mantihora (iz perz. *martichoras* »požiralec ljudi«) je Plinij povzel po Aristotelu (gl. *HA* 2, 3, 501 a 26); ali lahko v opisu vidimo nekaj podobnosti s tigrom, je prepuščeno osebnim presoji.

⁶⁹ Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 189–193.

⁷⁰ Komentar: O vrstah ovac piše tudi Kolumela 7, 2, 3 in 6.

⁷¹ Komentar: Med arabskimi ovcami so bile posebej cenjene ovce z območja Nabataje, pokrajine v severozahodni Arabiji med Palestino in Rdečim morjem, domovine Nabatajcev s prestolnico Petra, ki je bila osrednje stičišče karavanskih poti iz Arabije proti Sredozemlju. – Apulijska volna se je odlikovala po belini. Apulija je bila antična pokrajina na zahodni obali Italije med Tarentom in goro Gargan (zdaj Promontorio del Gargano). – Ime »grška« je ovčja volna verjetno dobila zato, ker so ovce izhajale iz okolice grških kolonij v južni Italiji, imenovani tudi Velika Grčija (*Magna Graecia*). – Milet je bil staro trgovsko središče in najpomembnejše mesto v Joniji ob izlivu reke Majander v Egejsko morje, od 11. stol. pr. Kr. grška naselbina, materno mesto številnih kolonij in središče jonskih naravoslovnih filozofov; slovel je po čebelarstvu, ovčarstvu in volnarstvu (zdaj Balat v okrožju Didim v turški provinci Aydın). – Pénula (lat. *paenula*) je bila okroglo zaprto zgornje oblačilo, nekakšna halja ali ogrinjalo z odprtino za glavo

krajih se še ohranja navada, da jim volno pulijo. Obstaja več vrst barv; ker pa tudi te nimajo imen, obstaja nekaj različic tako imenovanih naravno obarvanih ovac: Hispanija je znana po ovcah s črnim runom, Polencija ob Alpah po ovcah z belkastim runom, Azija po tako imenovanih eritrejskih ovcah z rdečkastim runom, prav tako Betika, Kanuzij po ovcah z rumenkastim runom, Tarent tudi po ovcah s sivkasto rjavim runom, ki so tarentska posebnost. Vse sveže odstrižene vrste volne imajo zdravilno moč. V Histriji in Liburniji je ovčje runo bolj podobno dlakam kot volni; za volnene obleke je neprimerna tudi volna, ki jo zaradi karirastega vzorca priporočajo v Salaciji v Luzitaniji. Podobna je tudi volna iz okolice Piscin v Narbonski provinci, podobna tudi v Egiptu; če se obleka iz te volne z nošenjem obrabi, jo obarvajo in jo lahko znova nosijo eno celo generacijo. Tudi sršecha groba volna je bila že v najstarejših časih priljubljen material za tkanje preprog.⁷²

in kapuco za grdo vreme oz. dežni (popotni) plašč, ki so ga ob hladnem in deževnem vremenu nosili ljudje vseh stanov, pozneje celo govorniki na sodišču. – Tarent je bil mesto in pristanišče v južni Italiji, kolonija Lakoncev, ustanovljena l. 706 pr. Kr.; po desetletjih spopadov so Rimljani mesto l. 209 pr. Kr. zajeli in prebivalstvo prodali v sužnost. V antiki je slovelo tudi po reji drobnice in volnarstvu. – Kanuzij je bil mesto Davnijcev v Apuliji na desnem bregu reke Avfid ob meji s Pevketijo, zdaj Canosa di Puglia v provinci Barletta-Andria-Trani (Apulija). Mesto je slovelo po predelavi volne. – Azija = Mala Azija. – Laodikeja je bilo pristaniško mesto v zahodni Siriji nasproti Cipra, na dva stadija dolgem polotoku, ki ga je ustanovil Selevk I. Nikator in ga poimenoval po svoji materi Laodiki, zdaj Latakija (al-Lādiqiyah) v Siriji. Mesto je slovelo po pridobivanju črne volne. – Funt (lat. *libra*) = 327,45 g.

72 Komentar: Polencija je bilo antično mesto v Liguriji na ozemlju ligurskih Bagienov med Apenini in zgornjim tokom reke Pad, zdaj Pollenzo v provinci Cuneo (Piemont). Kolumela piše (7, 2, 4), da so imele tamkajšnje ovce temno volno. – Azija = Mala Azija. – Eritre so bile grško mesto v Joniji, član Jonske zveze, med 6. in 4. stol. pr. Kr. izmenoma pod oblastjo Aten in Perzije, pozneje Pergamona, od l. 133 del province Azije, pomembno preročišče, zdaj ostanki pri vasi Ildir v okrožju Češme v provinci İzmir. Ovce z rdečkastim runom so vzrejali tudi na območju mest Troja (zdaj ostaline na griču Hissarlık, 4,5 km jugovzhodno od vstopa v Dardanele v provinci Çanakkale), Klazomene (jonsko mesto v Lidiji, zdaj ruševine pri vasi Çeşmealtı, severno od mesta Urla v provinci İzmir) in Kolose (mesto v jugozahodni Frigiji v dolini reke Likos, zdaj ruševine 4 km severozahodno od mesta Honaz v istoimenskem okrožju v provinci Denizli). – Betika ali Betiška Hispanija, ena od treh provinc, na katere je cesar Avgust razdelil Hispanijo, drugo ime za Onstransko Hispanijo (*Hispania ulterior*), ki je obsegala območje današnje južne Španije (današnja Andaluzija in Granada). Ime je dobila po reki Betis (zdaj Guadalquivir/

Deveta knjiga

V deveti knjigi je Plinij predstavil vodne živali, tj. živali, katerih življenjsko okolje so vodovja. Tu so opisani: pošasti Indijskega morja, največje zveri v oceanih, Tritoni, Nereide, morski sloni, kiti, orke, dihanje in spanje rib, delfini, pliskavke, želve, medvedjice in tjunli, ribje vrste, kordile, pelamide, tuni, amiasi, skuše, mečarica, preroška znamenja rib, obnašanje rib, cipelj, jeseter, brancin, trska, skar, menek, bradač, špar, škrge, luske, posebnosti ribjega sveta, razdelitev glede na obliko teles, rombi, plošče, plavuti, jegulje, murene, ploščate ribe, pilep, morska lastovka, rogata riba, morski zmaj, ribe brez krvi, mehkužci, sipa, ligenj, pokrovače, polipi, navplij, lupinarji, rarogi, raki, morski ježki, polži, vrste školjk, razkošje, ki ga ponuja morje, biseri, vrste biserov, nastanek in iskanje biserov, veliki biseri, škrlatniki, vólki, barvanje volne, škrlat, vrste oblačil, barvanje oblačil, karmin, kapar, leščur, čuvaj leščurja, skat, morski bič, skolopendre, glanis, riba oven, morske koprive, spužve, morski psi, živali s trdo lupino, strupene morske živali, boleznirib, razmnoževanje rib, življenjska doba rib, ribniki, strige, gojitveni bazeni, gojišča za polže, kopenske ribe, antiasi, morske zvezde, prsti, sovraštva in prijateljstva med vodnimi živalmi. Skupno je v knjigi, ki jo začenja opis kita kot največje vodne živali, predstavil 650 dejstev, poročil in opažanj.⁷³

Gvadalkivir), ki je menda ugodno vplivala na kakovost volne tamkajšnjih ovac. – Kanuzij, gl. prejšnjo opombo. – Tarent, gl. prejšnjo opombo. – Histrija je polotok v severnem Jadranu med Tergestom (zdaj Trst) in Tarsatiko (zdaj Trsat), domovina Histrov (oz. Istrov), zdaj Istra. – Liburnija je bila antična dežela v severni Dalmaciji med rekama Arzija (zdaj Raša) in Titij (zdaj Krka), domovina Liburnov v severni Dalmaciji in Kvarnerskem zalivu med Učko, Gorskim kotarjem in Velebitom. – Salacija je bila municij Turdetancev, zdaj Alcácer do Sal v istoimenski občini (okrožje Setúbal, regija Alentejo) na Portugalskem. Antična Luzitanija je današnja Portugalska. – Piscine so antično mesto v Narbonski provinci, zdaj Pézenas v departmaju Hérault v južni Franciji. Narbonska provinca ali Narbonska Galija (*Gallia Narbonensis*) je bila ena od štirih pokrajin Onstranske Galije, njen Italiji najbližji del (zdaj Provansa) z glavnim mestom Narbon (zdaj Narbonne v departmaju Aude (Languedoc-Roussillon)).

73 Temeljna literatura o vodnih živalih v antiki in pri Pliniju: Apostolides 1883; Camino Carrasco 2013; Capponi 1990; Cotte 1944; De Saint-Denis 1947; Desse/Desse-Berset 2000; Giacomini/Marchesini/Rustico 1994; Lacroix 1937; Peurière 2003; Sahrhage 2002; Strömberg 1943; Thompson 1947.

Začetek njegovega opisa, v katerem Plinij navaja nekaj splošnih podatkov o velikih vodnih živalih, je na meji legendarnega:⁷⁴

4 Največ živali, tudi največje, pa živi v Indijskem morju, med njimi kit, ki meri štiri orale, in žagarice, ki merijo dvesto laktov; tam namreč merijo rarogi štiri lakte in tudi jegulje v Gangesu so dolge trideset čevljev. 5 Toda pošasti v morju najpogosteje vidimo okrog poletnega Sončevega obrata. V teh krajih takrat divjajo vrtinčasti vetrovi in hudi nalivi, takrat nevihte, ki se spustijo z gorskih vrhov, burkajo morja do samega dna, poženejo pošasti iz globin kvišku in jih z valovi odnašajo; pošasti je ogromno, toliko kot je kje drugje jat tunov, in ladjevje Aleksandra Velikega se jim je lahko postavilo po robu le tako, kot če bi jim nasproti stala sovražna bojna vrsta: v strnjeni bojni formaciji je zaplulo naravnost nadnje; drugače bi se razpršene ladje ne mogle prebiti skozi. Ne prestraši jih ne kričanje ne hrup in ne udarec, ampak vneseta mednje zmedo le glasno pokanje in silovit nalet. 6 Kadara je ime ogromnega polotoka v Rdečem morju, [...] v mirnem zavetju tega kraja velike morske živali zrastejo do takšne velikosti, da se še premikati ne morejo več.⁷⁵ 7 Mornariški poveljniki Aleksandra Velikega so poročali, da si Gedrozi, ki živijo ob reki Arabis, vrata v svojih domovih delajo iz čeljustnic velikih morskih živali in da za strešne tramove uporabljajo njihove kosti; med njimi so našli veliko takih, ki so v dolžino merile štirideset laktov. Tam prihajajo na kopno tudi morske živali, podobne ovcam, ki pomulijo grmovne korenine in se vrnejo nazaj v morje; nekatere imajo glave kot konji, osli in biki, ki popasejo pridelke.⁷⁶ [...] 9 Cesarju Tiberiju je poslanstvo Olizi-

poncev, odposlano prav s tem namenom, sporočilo, da so v neki votlini videli Tritona v njegovi prepoznavni podobi in ga slišali igrati na školjko. Tudi podoba Nereid ni izmišljena, le da so njihova telesa raskava od lusk, tudi na tistih delih, kjer so podobne ljudem. Na isti obali so namreč videli neko Nereido, in ko je umirala, so okoliški prebivalci na daleč slišali njen žalostni napev. Tudi božanskemu Avgustu je legat v Galiji pisal, da so na obali našli več mrtvih Nereid.⁷⁷ 10 Nekateri ugledni možje viteškega stanu mi poročajo, da so v Gaditanskem oceanu videli morskega človeka, ki je telesno povsem podoben človeku; da se ponoči vzpenja na ladje in tisti deli, kamor sede, se pri priči nagnejo, če ostane dlje časa, pa se celo potopijo. V času cesarja Tiberija je Ocean na otoku nasproti obale Lugdunske province ob oseki naenkrat naplavil več kot tristo nenavadno raznolikih in velikih morskih pošasti; nič manj na obali Santonov, med drugim tudi slone in ovne, ki so imeli namesto rogov samo rogovom podobne bele lise, pa tudi veliko Nereid.⁷⁸ 11 Po Turanijevem poročanju je pri mestu Gades

v Pakistanu. – Štirideset laktov = 17,76 m. – Ovcam podobne živali so morda morske krave ali sirene (red *Sirenia*), ki spadajo med sesalce; glede na to, da Plinij opisuje območja Azije, bi med obstoječimi vrstami prišel v poštev dugong ali vilastorepa morska krava (*Dugong dugong*) iz družine vilastorepkih morskih krav (*Dugongidae*), ki živi v plitvih obalnih vodah Rdečega morja ter Indijskega in zahodnega Tihega oceana, vendar pa vse življenje preživi v morju in ne prihaja na kopno. – Katere živali naj bi imele glave kot konji, osli in biki, ni mogoče ugotoviti; antična pisca Strabon in Ajlijan poročata o nenavadnih morskih živalih z levjimi, volčjimi in drugimi glavami na otoku Taprobana (zdaj Šrilanka).

77 Komentar: Oliziponci so prebivalci Olizipone, keltiberskega mesta na desnem bregu reke Tagus (zdaj Lizbona). – Triton je morsko božanstvo, sin Pozejdona (Neptuna) in Amfitrite, pol človek, pol riba; navadno ga upodabljajo s trizobom in školjko, v katero trobi. – Nereide so morske nimfe, petdeset hčera morskega starca Nereja; imajo človeško podobo, a so pokrite z luskami. Tako kot Triton so tudi te plod domišljije.

78 Komentar: Gaditanski (ali Gadeški) ocean je del Atlantskega oceana pred mestom Gades (zdaj Cádiz). – Zgodba o vzpenjanju morskega človeka na ladje je legenda ali celo izmišljotina, omenjeno bitje pa bi lahko bilo katera od vrst iz družine lamantinov ali okroglorepkih morskih krav (*Trichechidae*) iz reda morskih krav (*Sirenia*), katerih obraz nekoliko spominja na človeškega, morda zahodnoafriški manati oz. afriški lamantin (*Trichechus senegalensis*), ki živi ob obalah, v rekah in zalivih zahodne Afrike. – Cesar Tiberij je vladal v obdobju od l. 14 do l. 37. – Ocean = Atlantski Ocean. – Lugdunska provinca je Keltška Galija, imenovana tudi Keltika ali

74 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 9, 4–6.

75 Komentar: Polotoka Kadara ni mogoče zanesljivo določiti; morda je istoveten s krajem Katara v Srečni Arabiji (zdaj Katar).

76 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 9, 4–7, 9–11. – Komentar: Gedrozi so prebivalci antične pokrajine Gedrozije, ki je obsegala jugovzhodni Iran in jugozahodni Pakistan (približno območje današnjega Beludžistana). – Reka Arabis je bila mejna reka med Arabijci in Oreiti, zdaj Porāli

morje vrglo na obalo tako pošast, da je razdalja med obema krpa-
ma repne plavuti merila šestnajst laktov; imela je sto dvajset zob:
največji so merili tri četrtine čevlja, najmanjši pol čevlja. Okostje
morske pošasti, ki ji je bila menda izpostavljena Andromeda, je
dal Mark Skaver v obdobju, ko je bil edil, prenesti iz judejskega
mesta Jopa in ga razstaviti skupaj z drugimi čudesi; dolgo je bilo
štirideset čevljev, rebra so bila višja kot indijski sloni, hrbtnica je
bila debela poldrugi čevlj.⁷⁹

Lugdunska Galija, območje med Loaro, Seno in Marno; provinca je bila ustanovljena l. 27 pr. Kr., ime pa je dobila po svojem glavnem mestu ter upravnem in verskem središču Lugdunu-
mu (zdaj Lyon). – Galsko pleme Santoni je živel na območju današnje pokrajine Saintonge
severno od reke Garumne; njihovo glavno središče je bil Mediolanum Santonov (*Mediolanum
Santonum*), zdaj Saintes. – Omenjeni slon je morda mrož (*Odobaeus rosmarus*), sicer prebiva-
lec arktičnih morij, za katerega sta značilna dva zgornja podočnika, podaljšana v okla, ki lahko
pri samcih merita tudi do 1 m in tehtata več kot 5 kg; zaradi njiju mrož spominja na slona. Če
gre res za mroža, je to gotovo atlantski mrož (*Odobaeus rosmarus rosmarus*). – Omenjeni ovni
so morda orke (*Orcinus orca*), imenovane tudi velike sabljarice in kiti ubijalci (ki sicer spadajo
v družino delfinov oz. pliskavk), na kar nakazuje omemba bele lise; orke so po hrbtu črne, po
trebuhu pa bele in za vsakim očesom imajo belo liso, ki je starodavnike očitno spominjala na
rog. – Nereide so morske nimfe, petdeset hčera morskega starca Nereja; imajo človeško podo-
bo, a so pokrite z luskami. Tako kot Triton so tudi te plod domišljije.

- 79 Komentar: Omenjeni Turanij je morda istoveten z Gajem Turanijem, ki je bil v času Avgusto-
ve vladavine prefekt Egipta in je pri devetdesetih letih vodil oskrbo Rima z žitom. Napisal je
danes izgubljeno delo, v katerem je popisal nenavadne znamenitosti svoje domovine Betike
(Betiške Hispanije). – Gades je bil staro antično trgovsko in pristaniško mesto, ok. l. 1100 pr.
Kr. ustanovljena feničanska kolonija v Betijski Hispaniji ob jugozahodni obali Hispanije, zdaj
Cádiz. – Šestnajst laktov = 7,10 m. – Navedba, da je imela pošast sto dvajset zob, nakazuje, da je
šlo najbrž za kita glavača (*Odontoceti*). – Tri četrtine čevlja = 22,2 cm. – Pol čevlja = 14,8 cm. – An-
dromeda je bila v mitologiji hči kralja Keфеja in Kasiopeje (po prvi, bolj razširjeni različici mita
je bil Keфеj kralj Etiopije, po drugi kralj Jope); morala bi biti žrtvovana morski pošasti Keto, ki
jo je nad Jopo poslal Pozejdon kot kazen zaradi Kasiopejinega bahanja, da je njena hči lepša od
Nereid, a jo je v zadnjem hipu rešil Perzej. Antični pisci poročajo, da so v Jopi obiskovalcem na
pečinah pred mestom kazali ostanke verig, s katerimi naj bi bila priklenjena Andromeda, ko
so jo izpostavili pošasti, in kosti morske pošasti Keto. – Mark Emilij Skaver je bil kurulski edil
l. 58 pr. Kr.; tega leta je priredil veličastne igre. – Jopa je bila starodavno pristaniško in trgovsko
mesto na obali Sredozemskega morja, južno od današnjega Tel Aviva, zdaj Jafa (Tel Aviv-Jafo),
edino judovsko pristanišče in edino mesto v Palestini, ki je povezano z grško mitologijo. –
Štirideset čevljev = 11,84 m. – Poldrugi čevlj = 44,4 cm. Glede na opis okostja pošasti, prenesene
iz Jope, je najbrž šlo za okostje kita glavača.

Tako kot pri opisu kopenskih živali, je začel tudi opis vodnih živali z naj-
večjimi: s kiti, žagaricami, orkami, drevesi in kolesi.⁸⁰

8 Največji živali v Indijskem morju sta žagarica in kit, v Galskem
oceanu kit glavač, ki se kakor gromozanski steber dvigne nad vi-
šino ladijskih jader in nanje izbruha velik curek vode, v Gaditan-
skem oceanu drevo, ki ima veje tako široko razprostrte, da – tako
domnevajo – prav zato nikoli ni vstopilo skozi morsko ožino. Po-
javljajo se tudi kolesa, tako imenovana zato, ker so podobna kole-
su; na njih razločimo štiri prečke in njihova pesta imajo na vsaki
strani po dve zapirajoči se očesi.⁸¹ [...] 12 Kiti priplavajo tudi v naša
morja. Kot poročajo, jih v Gaditanskem oceanu ni videti pred zim-
skim Sončevim obratom, ob določenem času pa se skrijejo v ne-
kem mirnem velikem zalivu in tam nenavadno veseli kotijo mla-
diče. To vedo orke, njihovi naravni sovražniki, ki bi jih na zunaj ne
mogli opisati nikakor drugače kot ogromne gmote mesa, strašne
zaradi svojih zob.⁸² 13 Orke torej vdirajo v skrivališča kitov ter nji-
hove mladiče ali samice, ki so skotile ali so celo breje, mrcvarijo
z ugrizi, zaletavajo se vanje in jim predirajo trupe. [...] Samice ki-
tov se jim okorno izmikajo, upirajo se jim počasi, njihova lastna
teža jim je v breme, v tem obdobju so celo breje in oslABLJENE zara-
di popadkov, in tako si znajo pomagati samo na en način: zbežijo
na odprto morje in se branijo v varnem zavetju Oceana. Naspro-
tno jim skušajo orke to preprečiti, skušajo jim zastaviti pot, jih

80 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 9, 8, 12–19.

81 Komentar: Indijsko morje je danes Indijski ocean, Galski ocean pa Biskajski zaliv. – Gaditan-
ski (ali Gadeški) ocean je del Atlantskega oceana pred mestom Gades (zdaj Cádiz). – Živali, ki
jo Plinij imenuje drevo, ni mogoče določiti; morda gre za katerega od velikih klobučnjakov
(meduz) ali za velelignja (*Architeutis*) ali pa za vrsto velikih alg (morda iz rodu *Sargassum*); ome-
njena »morska ožina« je Gaditanska morska ožina, zdaj Gibraltarski preliv. – Tudi natančna
določitev kolesa ni mogoča; morda gre za katero od vrst meduz, morda za morsko kolesce
(*Aequorea aequorea* ali *Aequorea forskalea*) iz razreda trdoživnjakov ali hider (*Hydrozoa*).

82 Komentar: Gaditanski (ali Gadeški) ocean je del Atlantskega oceana pred mestom Gades (zdaj
Cádiz). – Zimski Sončev obrat je 22. decembra.

ukleščiti med ozke prehode in ubiti, jih zriniti v plitvine in treščiti ob čeri. Če opazujemo te spopade, je videti, kakor da bi morje divjalo proti sebi, saj v zalivu ne veje noben veter, morje pa je zaradi sopihanja in udarcev tako razburkano, da ga ni viharja, ki bi povzročil takšno kipenje valov. [...] 16 Kiti imajo na čelih odprtine, in ko plavajo po morski gladini, skozi njih izpihajo v zrak vodne curke. [...] 19 Škrig nimajo ne kiti ne delfini. Ti dve živalski vrsti dihata s pomočjo cev, ki segajo pri kitih od čela, pri delfinih pa od hrbta do pljuč.⁸⁴

Veliko prostora je Plinij namenil tudi opisu delfinov; njihova inteligenca, stiki, sobivanje, in sodelovanje z ljudmi in njihove lastnosti so bili dragoceno gradivo za predstavitev.⁸⁵

20 Najhitrejša med vsemi živalmi, ne samo morskimi, je delfin. Je urnejši od ptice, hitrejši od puščice, in ko bi ne imel ust daleč pod kljunastim gobčkom, skoraj na sredi trebuha, bi njegovi hitrosti ne ušla nobena riba. Narava pa delfinom v svoji previdnosti postavlja omejitve, kajti plen lahko zgrabijo le, če se obrnejo na hrbet in na bok; to dejstvo še posebej kaže njihovo bliskovitost. Kadar jih namreč žene lakota in bežečo ribo zasledujejo vse do največjih globin, pri tem pa dlje časa zadržujejo dih, kot iz loka izstreljeni šviginejo proti površju ponovno vdihniti zrak in se iz vode poženejo s tolikšno silo, da navadno preskočijo ladijska jadra.⁸⁶ 21 Potujejo večinoma v pari; mladiče kotijo v poletnem času, v desetem mesecu brejosti, včasih skotijo tudi dvojčka. Hranijo jih po seskih, tako kot kit, in mladiče, dokler so še negodni in šibki, nosijo

s seboj; celo ko odrastejo, jih še dolgo spremljajo, saj imajo svoj zarod zelo radi.⁸⁷ 22 Odrastejo hitro; velja prepričanje, da z deseti leti dosežejo polno velikost. Živijo tudi po trideset let; o tem se lahko prepričamo, če jim odrežemo rep in preverimo. [...] 23 Drugače kot sicer vodne živali imajo delfini gibljiv jezik, ki je kratek in širok, čisto podoben svinjskemu. Namesto z glasom se oglašajo s stokom, podobnim človeškemu, hrbet je upognjen navzgor, kljunast gobec je top. [...] 24 Delfin ni le človekov prijatelj, ampak ima rad tudi glasbeno umetnost, gódi mu ubran napev, še zlasti zvok vodnih orgel. Človeka se ne boji, kakor da bi bil zanj nekaj tuje, prihaja k ladjam, igrivo poskakuje, celo tekmuje z njimi in jih prehiteva, četudi plujejo s polnimi jadrji. [...] 29 Te [zgodbe] dajejo verodostojnost zgodbi, da si je kitarojd Arion, ko so ga mornarji na morju hoteli ubiti, da bi mu vzeli njegovo prisluženo nagrado, z dobrikanjem izprosil, da sme prej zaigrati na kitaro; ob njegovem napevu so se zbrale jate delfinov, in ko se je vrgel v morje, ga je eden vzel na hrbet ter ga ponesel na obalo ... [...] 29 V Narbonski provinci na območju Nemavzuma je jezero, imenovano

83 Komentar: Prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 a 34; 8, 2, 589 b 1.

84 Komentar: Prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 b 2–6.

85 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 9, 20–33.

86 Komentar: Plinij opisuje navadno pliskavko ali navadnega delfina (*Delphinus delphis*) iz družine delfinov oz. pliskavk (*Delphinidae*) v podredu zobatih kitov (*Odontoceti*). O njegovi urnosti gl. Aristotel, *HA* 8, 2, 591 b 25; 9, 48, 631 a 21–30.

87 Komentar: Prim. Aristotel, *HA* 9, 48, 631 a 7 in nasl. – Brejost pri delfinih res traja od deset do enajst mesecev; običajno imajo samo po enega mladiča, znani pa so tudi primeri dvojčkov in trojčkov. – Ker delfinji mladiči nimajo ustnic, ne morejo sesati; zato imajo samice v mlečnih žlezah posebno mišico, ki iztisne mleko mladiču v usta. – Delfini zelo skrbijo za mladiče, ki takoj po skotitvi postanejo del delfinje družine, od matere pa se dolgo časa ne ločijo in ostajajo nenehno v njeni bližini (prim. Aristotel, *HA* 6, 12, 566 b 16–26).

88 Komentar: Delfini dosežejo polno velikost med petnajstim in dvajsetim letom. – Lahko – a redko – dočakajo tudi do 35 let. – Ni znano, po kom Plinij povzema podatek, da lahko starost delfinov preverimo, če jim odrežemo rep.

89 Komentar: O delfinjem gibljivem jeziku poroča Aristotel (Aristotel, *HA* 2, 10, 503 a 2), prav tako o oglašanju s stokom (Aristotel, *HA* 4, 9, 535 b 32 in nasl.; 8, 2, 589 b 9).

90 Komentar: Zgodbe o prijateljstvu med ljudmi in delfini Plinij povzema po različnih grških in rimskih piscih. Raziskovalci domnevajo, da je bil glavni vir teh zgodb Mucijan. – Arion (ok. 600 pr. Kr.) je bil znameniti pevec in kitarojd (igrallec na kitaro) iz Metimne na Lezbosu, pesnik in pevec na dvoru korintskega tirana Periandra. Zgodbo o njegovi rešitvi, ki jo je zapisal Plinij, poleg njega navajajo še številni drugi antični pisci: Herodot, Ciceron, Ovidij, Propertij, Higin, Plutarh, Pavzanija, Gelij, Ajlijan, Solin idr. Po legendarnem izročilu je bil delfin zaradi Arionove rešitve postavljen na nebo kot ozvezdje.

Latera, kjer delfini lovijo ribe v sodelovanju z ljudmi. [...] 33 Tudi med delfini samimi obstaja neka skupna zveza. Ko je kralj Karije ujel nekega delfina in ga dal zvezati v pristanišču, se je zbrala ogromna množica drugih delfinov, ki je na neki način – to je bilo mogoče razbrati – žalovala in tako prosila za usmiljenje, dokler ni kralj ukazal, naj ga izpustijo. Še več: majhne delfine vedno spremlja večji delfin kot varuh in videli so jih tudi že, kako nosijo poginulega tovariša, da ga ne bi raztrgale morske pošasti.⁹¹

Morje je antičnemu človeku ponujalo ne le veliko za osnovno preživetje, ampak tudi nekatere najbolj luksuzne dobrine, ki jim Plinij posveti veliko prostora; največ ga nameni biserom in škrlatnikom, školjkam, iz katerih so pridobivali škrlat; kot luksuzno blago so bili tudi dragoceno gradivo za poučne zgodbe o potratnosti, pri škrlatnikih pa je opisal tudi postopek pridobivanja škrlatne barve:

a) biseri:⁹²

106 Med vsemi stvarmi so torej na prvem mestu in tudi najdražji biseri. Največ nam jih pošilja Indijski ocean. [...] Tudi Indijci jih hodijo iskat na otoke, in sicer samo na peščico. Najbogatejši nahajališči sta Taprobana in Stoidis, kot smo omenili v popisu sveta, prav tako rt Perimula v Indiji. Posebej cenjeni pa so biseri na območju okoli Arabije v Perzijskem zalivu Rdečega morja. 107 Izvor in nastanek školjk bisernic se ne razlikujeta dosti od ostrig. Ko se začne letno obdobje razmnoževanja, to sproži v njih vzbujenost;

91 Komentar: Narbonska provinca je bila Italiji najbližji del Galije; provinca je nastala l. 118 pr. Kr. kot neposredna kopenska povezava med Italijo ter Galijo in naprej Hispanijo, njeno glavno mesto pa je bil Narbon (zdaj Narbonne). – Nemavzum je mesto v Narbonski Galiji, zdaj Nîmes. – Latera je kraj na jugu Narbonske Galije ob priobalnem močvirju med rekama Hérault in Rona; Plinij je ime kraja prenesel na jezero. – Karija je bila antična pokrajina v jugozahodni Mali Aziji med rekama Indos in Majander s številnimi grškimi jonskimi in dorskimi mesti, od l. 127 del rimske province Azije. Kdo je bil omenjeni kralj, ni znano.

92 Plinij, *Naravoslovje* 9, 106–123.

ko na neki način zavezajo in se odprejo, se – tako pravijo – napolnijo z roso in se tako oplodijo; oplojene nato rodijo in plod školjk so biseri, katerih kakovost je odvisna od kakovosti rose, ki so jo školjke vsrkale. Če se je v bisernico natekla čista rosa, je biser bleščeče bel, če pa motna, je tudi biser umazane barve; če je bilo nebo v času oploditve grozeče, pa naj bi bil biser bledikaste barve. [...] 93 112 Nedvomno se biseri z uporabo obrabijo, in če z njimi malomarno ravnamo, spremenijo barvo. Vsa njihova odlika je v njihovi bleščeči belini, velikosti, okroglosti, gladkosti, teži, lastnostih, ki so tako redke, da nikoli ne najdemo dveh povsem enakih biserov. [...] 113 Tudi pri sami belini so velike razlike: svetlejša je pri biserih, najdenih v Rdečem morju, indijski imajo enake luske kot sljuda, sicer pa se odlikujejo po svoji velikosti. Najbolj cenjeni so tako imenovani galunastobarvni. Tudi bolj podolgovati imajo svoj čar. [...] 94 116 Očitno je, da so iz trdne snovi, kajti ne razbijejo se ob nobenem padcu. Vendar pa jih ne najdemo vedno sredi mesnatega dela, ampak enkrat na tem, drugič na drugem mestu; videli smo jih tudi že na skrajnem zunanjem robu, kakor da bi hoteli zapustiti školjko, v nekaterih školjkah pa tudi po štiri ali pet skupaj. Vse do danes jih je bilo le malo, ki bi bili za skripel ali dva

93 Komentar: Antična Taprobana je danes Šrilanka. – Stoidis je otok pred obalo Karmanije v Perzijskem zalivu, ki ga omenja samo Plinij, danes morda Kish ali Lavan. – Perimula je rt in pristanišče v Indiji (sicer bogato nahajališče biserov), ki ju ni mogoče natančno določiti. – Plinijev sicer zanimiv opis ne drži. Sploh pa o nastanku biserov ni enotnega mnenja; po eni (danes večkrat ovrženi) teoriji naj bi nastali tako, da med školjčno lupino in plašč zaide kak tujek, okoli katerega začne školjka izločati tanke plasti biserovine, po drugi pa naj bi bil nastanek posledica poškodb ali vdora parazitov, kar povzroči, da začnejo epitelne celice tvoriti cisto. Biser ima podobno strukturo kot školjčna lupina in ga sestavlja tudi do 92 odstotkov kalcijevega karbonata, natančneje aragonita (CaCO_3).

94 Komentar: Sljuda je skupina mineralov, ki spadajo med filosilikate oz. listaste silikate (zato Plinij govori o luskah), ki so sestavni del kamnin; ima močan sijaj in se dobro cepi, vsebuje pa silikate kalija, magnezija ali aluminija. Morda je mišljena bisernata sljuda ali margarit (kalcijev aluminijev silikat $\text{CaAl}_2[(\text{OH})_2]\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$), ki je rožnate ali belkaste barve. – Galun (danes kalijev galun ali kalijev aluminijev sulfat, formula $\text{KAl}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$) je brezbarvna dvojna sol kalijevega in aluminijevega sulfata; njegova glavna sestavina je bel ali blede obarvan mineral alunit.

težji od pol unče. [...] ⁹⁵ 119 Pa to še niso najhujši primeri potrate. V vsej zgodovini sta bila največja dva bisera: lastnica obeh je bila Kleopatra, zadnja egipčanska kraljica, ki ju je prejela iz rok kraljev Vzhoda. Ko se je Antonij iz dneva v dan mastil na izbranih pojedinah, se je Kleopatra v svoji ošabni in obenem drzni prevzetnosti, kakršna vlačugarski kraljici pač pristoji, omalovažujoče rogala njegovi potrati in vsemu njegovemu blišču; in ko jo je Antonij vprašal, s čim bi mogla še bolj zadostiti njegovi želji po razkošju, je odvrnila, da bo na eni pojedini porabila 10.000.000 sestercijev. 120 Antonija je zanimalo, kako, vendar je menil, da to ni mogoče. Sklenila sta torej stavo in naslednji dan, ko naj bi se o njej odločalo, je Antoniju dala pripraviti sicer res veličastno pojedino, da bi dan ne bil zapravljen, a še vedno povsem vsakdanjo; Antonij se je posmehoval in zahteval račun. Kleopatra pa je zatrjevala, da je to zgolj dodatek, da bo ta pojedina stala toliko, kot je bilo dogovorjeno, in da se bo sama gostila za 10.000.000 sestercijev; nato je ukazala, naj prinesejo drugi hod. Po njenem navodilu so služabniki pred njo postavili eno samo posodo tako jedkega in močnega kisa, da je bisere raztopil v sluzasto goščo. 121 V ušesih je tedaj nosila tisto izjemno, resnično enkratno delo narave. In ko je Antonij tako napeto čakal, kaj bo storila, si je snela en biser, ga spustila v posodo, in ko se je raztopil, ga je popila. Ko se je pripravljala, da na enak način uniči tudi drugega, ga je Lucij Plank, ki je bil pri tej stavi razsodnik, pokril z roko in razglasil Antonija za poraženca. ⁹⁶

95 Komentar: Skripel (tudi skripul ali skrupel) je antična utežna mera = 1/24 unče = 1,137 g. – Pol unče = 13,644 g.

96 Komentar: Kleopatra VII. (69–30 pr. Kr.), hči Ptolemaja XII. in kraljica Egipta v obdobju 51–30 pr. Kr., je po Cezarjevi smrti postala ljubica Marka Antonija; rodila mu je tri otroke, ki jih je Antonij razglasil za vazalne kralje, po bitki pri Akciju pa je naredila samomor. Kdo ji je podaril omenjena bisera, ni znano. – Mark Antonij, rimski politik in vojak, član drugega triumvirata, je l. 41 postal Kleopatrin ljubimec in l. 37 tudi mož, zaradi česar se je sprl z Oktavijanom, ki je Antonija in Kleopatro porazil v bitki pri Akciju l. 31 pr. Kr.; oba sta v Aleksandriji naredila samomor. – Kateri antični pisec je vir za opis tega dogodka, ni znano; podrobneje ga opiše Makrobij (*Saturnalijske* 3, 17, 15–18). – Lucij Plank je bil konzul l. 42 pr. Kr. in ustanovitelj naselbine Avgusta Ravrika (zdaj Augst pri Baslu); sprva je bil Antonijev privrženec, pozneje pa je prestopil na Oktavijanovo stran.

b) škrlatniki:⁹⁷

[...] 125 Škrlatniki živijo največ sedem let. Tako kot vólki se ob vzhodu Pasje zvezde trideset dni skrivajo. Spomladi se trumoma zbirajo in se drgnejo drug ob drugega, kar povzroči, da izločajo neka kšno voskasto židko tekočino; podobno tudi vólki; toda škrlatniki imajo tisti sok, ki je zelo iskan za barvanje oblačil, sredi žrela. ⁹⁸ 126 Tu je bela žila, ki vsebuje zelo malo tekočine, iz katere črpajo ta dragoceni sok, ki se nežno lesketa v barvi temne vrtnice; v ostalem telesu ga ni. Trudijo se ujeti jih žive, kajti ko umrejo, ta sok izbruhajo. Večjim škrlatnikom ga odvzamejo, potem ko jim odstranijo školjko, manjše pa še žive zdrobijo skupaj z lupino; šele tako ga izločijo. ⁹⁹ 127 Najboljši škrlat v Aziji je v Tiru, v Afriki na Meningi in na getulski obali Oceana, v Evropi v Lakoniji. [...] ¹⁰⁰ 128 Škrlatnik

97 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 9, 124–141.

98 Komentar: Glede škrlatnikov: za školjke, iz katerih so v antiki pridobivali škrlat, je Plinij uporabljal izraze *purpura*, *murex* in *bucinum*. Omenja več vrst škrlatnikov (družina *Muriceae*), vendar ni mogoče določiti, o katerih je govor; v Sredozemlju se najde 16 vrst, med katerimi so največ lovili tri: čokatega volka (*Hexaplex trunculus*), bodičastega volka (*Bolinus brandaris*) in rdečeuštega skalnega polža (*Stramonita haemastoma*), imenovanega tudi purpurni polž. – Pasja zvezda (*Canicula*) je Sirij (*Sirius*), zvezda v ozvezdju Veliki pes. Ob Sirijevem prvem vidnem vzhodu tik pred Soncem 19. julija so nastopili najbolj vroči poletni dnevi, po njem imenovani pasji dnevi.

99 Komentar: Dragoceni sok, o katerem govori Plinij, je sluz, ki je ne izloča žila, kot navaja Plinij, ampak posebna hipobranhialna žleza, ki se ne nahaja sredi žrela, ampak v plaščevi votlini ob danki kot majhna pora. Ta izloček ti morski polži uporabljajo pri lovu na plen, z njim pa tudi premažejo svoja jajčeca, ker jih ščiti pred mikrobi; izločajo ga tudi ob napadu drugih živali ali človeka. Sluz je mogoče pridobivati bodisi s posebnim, a zamudnim postopkom molžnje, pri katerem polžev ne poškodujemo, ali pa tako, da polžjo hišico zdrobimo; za pridobitev 1,4 g barvila je potrebnih 12.000 polžev. Kadar je polž v nevarnosti, izloči sluz, ki je sprva bledorumenkasta, na soncu pa postane najprej zelena, nato modra in končno škrlatnordeča. Sluz je organska spojina, ki vsebuje bromin oz. organobrominske sestavine; nemški kemik Paul Friedländer (1857–1923) je ugotovil, da je glavna sestavina antičnega škrlata, ki so ga pridobivali iz polžev vrste *Bolinus brandaris* (*Murex brandaris*) 6,6'-dibromoindigo, l. 1998 pa je angleški inženir John Edmonds na podlagi antičnih zapisov, prvenstveno Plinijevega, po več poskusih ponovno odkril postopek barvanja škrlata.

100 Komentar: Tir je bil glavno mesto Fenicije, najpomembnejše feničansko pristaniško in trgovsko mesto na skalnem otoku pred libanonsko obalo, zdaj Tir (Şūr, Şur, Şör); Tirci so sloveli

ima en prst dolg jezik, s katerim predre druge školjke in se tako hrani; tako trdo bodico ima. V sladki vodi poginejo, prav tako ob izlivih rek v morje; sicer pa po tem, ko jih ulovijo, živijo še petdeset dni od svoje židke sline. Vse školjke zrastejo izjemno hitro, zlasti škrlatniki; v enem letu dosežejo polno velikost. [...]101 130 Školjke, iz katerih pridobivajo purpurne in škrlatne barve – snov obojih je namreč enaka, le mešanica je drugačna –, so dveh vrst: manjša školjka je morska troblja, ki je podobna školjki, s katero lahko ustvarimo zvok, podoben trobljinemu – od tod tudi njeno ime –, ima okroglo ustje in je na robu zarezana; druga se imenuje škrlatnik in ima cevast štrleč kljun, notranja stran cevčice pa je votla, da se skozi iztegne jezik. Poleg tega ima vse do zadnjega zavoja polno grčic in približno sedem krožno razporejenih bodic, ki jih morska troblja nima. Toda obe vrsti imata toliko zavojev, kolikor imata let.¹⁰² Morska troblja se drži samo skal in nabirajo jo okoli čeri. [...] 131 Drugo ime za škrlatnike je pelagije. Teh je več vrst, ločujejo pa se po prehrani in morskem dnu: greznice se prehranjujejo z gnijočim blatom, algovnice se hranijo z algami, oboje so zelo slabe kakovosti. Boljše so klečnice, ki jih nabirajo na morskih klečeh, vendar pa so tudi te precej lahke in mehke. Prodnice se

imenujejo porodu v morju in so izjemno primerne za škrlatne barve, daleč najboljše za purpurne barve pa so polblatnice, ki se hranijo na različnih vrstah morskega dna. 132 Škrlatnike lovijo z nekakšnimi majhnimi, redko pletenimi vršami, ki jih nastavljajo na odprtem morju. [...] 135 [...] Najbolj cenjen je škrlat barve strjene krvi, ki je na pogled črnkast, če ga pogledamo navzgor proti svetlobi, pa se tudi lesketa. [...]

Deseta knjiga

Deseta knjiga *Naravoslovja* je posvečena pticam. Tudi predstavitev ptic je začel z največjo, z nojem, nadaljeval z mitičnim feniksom in nato z orlom (in različnimi vrstami teh), ki je imel v rimskem okolju poseben pomen tudi kot legijsko znamenje. Nadaljeval je z ujedami (jastreb, sankvalis, imuzul, kragulj, buteon, skupni lov z ljudmi, škarniki) in drugimi vrstami, njihovimi lastnostmi in posebnostmi: razdelitev ptic, krokarji, uharica, čuk, detel, ptice s kremplji in s prsti, pavi, petelini, gosi, koma-gen, henalopeke, henerote, divji petelini, otide, žerjavi, štoklje, širokonožci, labodi, prepelice, glotide, kihram, mala uharica, lastovke, drozgi, kosi, škorci, grlica, grivarji, kobilarji, smrdokavre, memnonide, mele-agride, selevkide, ibis, ptice pevke, slavci, črnoglavke, eritaki, fenikuri, ojnanta, kobilar, gnezdenje, vodomci, gradnja gnezd, lastovke, akantilida, čebelar, golobi, breznožnice, kozomolzci, plateja, lišček, bik, antos, ptice, ki govorijo, papige, srake, krokar, Diomedove ptice, pitje ptic, škrlatnoliska, polojniki, prehranjevanje ptic, pelikani, faleride, fazani, numidijske ptice, plamenci, atageni, morski vrani, planinske vrane, zajčjenožci, vibioni, mitološke ptice, pitanje kokoši, preletalnice, razmnoževanje ptic, jajca, prerokovanje iz ptic, čaplje. Knjigi je dodal tudi nekaj splošnih, neornitoloških tem: kopenske živali, ki ležejo jajca, razmnoževanje kač in kopenskih živalih, lega v maternici, močeradi, posebnosti pri razplo-đu živali, čuti živali, ribe z najostrejšim sluhom in vohom, razlika med

po pridobivanju škrlata in barvanju oblačil s škrlatom. – Meninga (ali Meninks) je otoček pred severnoafriško obalo v Mali Sirti (zdaj Džerba/Djerba), z dvema mestoma: Meninks oz. Meninga (zdaj El Kantara) in Foar (zdaj Guellala). – Getuli je skupno ime za antična berberska nomadska plemena (domnevni predniki Tuaregov), ki so bivala v Getuliji, pokrajini, ki je obsegala območje južno od Atlasa med Veliko Sirto in Atlantskim oceanom ter Saharo. – Lakonija je kotlinasta pokrajina na jugu Peloponeza med Mesenijo, Arkadijo, Mirtoškim morjem in Lakonskim zalivom, v antiki osrednja pokrajina spartanske države z glavnim mestom Sparto.

101 Komentar: Glede omenjene trde bodice: čokati vôlek drobi lupine z robom svoje hišice, druge vrste pa imajo poseben vrtni organ, s katerim razkrojijo apnenec in obenem z radulo, jeziku podobno strgačo, ki je posejana s številnimi drobnimi zobci, naredijo luknje v lupine školjk, drugih polžev, vitičnjakov ipd. – Vólki in škrlatniki živijo v morju, večina do zmernih globin; nekatere vrste zaidejo tudi v brakične vode, v sladke vode pa ne.

102 Komentar: Morska troblja je najverjetneje rdečeusti skalni polž (*Stramonita haemastoma*, starejše *Thais haemastoma* in *Purpura haemastoma*), imenovan tudi purpurni polž; škrlatnik je – glede na opis – bodičasti vólek (*Bolinus brandaris*). – Svojo navedbo, da ima školjka »toliko zavojev, kolikor let«, je Plinij oprl na Aristotela (*HA* 5, 15, 547 b 9 in nasl.).

živalmi glede na prehranjevanje, pitje živali, sovraštvo in prijateljstvo med živalmi (in ljudmi), spanje in sanjanje živali. Navaja, da je v 10. knjigi zbral 794 dejstev, poročil in opažanj.¹⁰³

Noja je Plinij na kratko opisal takole:¹⁰⁴

1 Sledijo lastnosti ptic; največji med pticami in skoraj v vsem živalskem svetu so afriški in etiopski noji; so višji kot konjenik, sedeč na konju, in tudi hitrejši so, krila pa imajo samo zato, da si z njimi pomagajo pri teku. Sicer pa ne morejo leteti in tudi s tal se ne dvignejo. Imajo kremplje, podobne jelenjim kopitom, s katerimi se borijo; so razklani in uporabni za prijemanje kamnov, ki jih med begom z nogami mečejo na zasledovalce.¹⁰⁵ 2 Neverjetna lastnost je, da lahko prebavijo vse, kar brez razločka požrejo, prav tako neverjetna pa je njihova neumnost, saj kljub izjemni višini preostalega telesa mislijo, da so skriti, če vrat vtaknejo v grmovje. Veliko so vredna njihova jajca, ki jih zaradi velikosti nekateri uporabljajo kot posodje, z njihovim perjem pa krasijo čeladne grebene bojnikov in šleme.¹⁰⁶

103 Temeljna literatura o pticah v antiki in pri Pliniju: André 1967; Arnott 2007. Bodson 1991; Capponi 1985; Capponi 1979; Detlefsen 1901; Hubaux/Leroy 1939; Lacroix 1937; Lindner 1973; Lunczer 2009; Pollard 1977; Rink 1997; Robert 1911; Thompson 1895 (1936; 1966); Walla 1969.

104 Plinij Starejši, *Naravoslovje*, 10, 1–2.

105 Komentar: Grško in latinsko poimenovanje za noja (lat. *struthocamelus*, gr. στρουθοκάμηλος) pomeni »kamelovrabec« oz. »kamelji vrabec« (ime je dobil zaradi svojega dolgega vratu); sodobna zoologija ga imenuje *Struthio camelus* in spada v družino nojev (*Struthionidae*) v redu nojevcev (*Struthioniformes*). Obstaja pet podvrst: južni oz. južnoafriški (*Struthio camelus australis*), severnoafriški ali rdečevrati (*Struthio camelus camelus*), masajski (*Struthio camelus massaicus*), arabski ali srednjevzhodni (*Struthio camelus syriacus*) in somalski (*Struthio camelus molybdophanes*). Danes noji živijo na območjih južno od Sahare, v antiki pa so živeli tudi severno od Sahare in v Mali Aziji. Plinij se je pri opisu spirala na Aristotela (*PA* 4, 14, 697 b 14 in nasl.). – Odrasli samci noja lahko dosežejo tudi do 2,7 m in hitrost tudi do 70 km/h. Navedba, da ne more leteti, drži; letalne mišice pri njih niso razvite. – Noji imajo samo dva prsta; večji je res podoben kopitu, kar jim pomaga pri teku, in ima kremplj; manjši nima kremplja.

106 Komentar: Noji se prehranjujejo z rastlinsko hrano in žuželkami, pogoltnejo pa tudi kamenčke, ki jim pomagajo pri prebavljanju (gastroliti), ker nimajo zob. – S tem paragrafom je

Med opisanimi pticami je tudi nekaj mitičnih; med njimi izstopa feniks, čigar podobo v zahodnem svetu je najbolj izoblikoval prav Plinij s svojim opisom:¹⁰⁷

3 V Etiopiji in Indiji živijo najbolj živopisne in nepopisne ptice, bolj kot vse pa slovi feniks v Arabiji – ta je morda samo bajka –, ki je en sam na vsem svetu in ga je zelo težko videti. Kot poročajo, je baje velik kot orel, okoli vratu se zlato svetlika, sicer je škrlatne barve, rep, v katerem izstopajo rožnata peresa, je modrikast, grlo mu krasijo grebenasti izrastki, glavo pa perjanica.¹⁰⁸ 4 Prvi Rimljan, ki je poročal o njem, in sicer tudi najnatančneje, je bil Manilij, tisti znameniti senator, ki je slovel kot izjemen vsestranski učenjak, bil pa je samouk: navaja, da ga ni človeka, ki bi videl feniksa pri hranjenju; da je v Arabiji Soncu posvečena žival, da živi 540 let, ko pa se postara, si zgradi gnezdo iz vejic cimetovca in kadila, ga napolni z dišavami in v njem umre. Iz njegovih kosti in mozga najprej nastane nekakšen črviček, nato zraste majhen ptič; ta najprej opravi dolžne pogrebne obrede za svojim predhodnikom, celo gnezdo odnese v Sončevo mesto blizu Panhaje in ga tam položi na oltar.¹⁰⁹

Plinij v zavest zahodnega človeka vtisnil zmotno prepričanje, da noj vtakne glavo v pesek, ker se hoče skriti; ko noj skloni glavo k tlom, je to bodisi njegov obrambni mehanizem ali pa zgolj pobira manjše kamenčke, pesek in drug drobir, ki mu pomagajo pri mletju in prebavljanju hrane. – Nojeva jajca so največja jajca katerekoli živali; so kremne barve in lahko v dolžino merijo do 15 cm, v širino do 13 cm, tehtajo pa tudi do 1,6 kg. Samice jih valijo podnevi, samci pa ponoči; valjenje traja od 35 do 45 dni. – O tem, da je nojevo perje krasilo čelade, je pisal Teofrast (*HP* 4, 4, 5).

107 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 10, 3–5.

108 Komentar: Omembe in opise feniksa najdemo tudi pri mnogih drugih antičnih piscih: Herodotu, Pomponiju Meli, Ovidiju, Tacitu, Ajlijanu, Solinu idr. Po eni od domnev naj bi šlo za zlatega fazana (*Chrysolophus pictus*) iz družine poljskih kur oz. fazanov (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*), ki sicer izvira iz osrednje Kitajske.

109 Komentar: Rimski pisec Manilij je živel in deloval v 2. in 1. stol. pr. Kr.; bil je avtor izgubljenega dela (naslov ni znan), v katerem je pisal tudi o feniksu. Morda gre za Lucija Manilija, rimskega politika in pisca iz istega obdobja (epigrami, mitološka pesnitev o Latoni, *Sveto pravo*, potopis). – Po poročilih večine antičnih piscev (Herodot, Ovidij, Ajlijan, Mela) naj bi feniks živel 500 let, po egipčanskem izročilu naj bi bil star 1461 let, Solin pa navaja, da živi 540 let. – Cimetovec je

5 Isti Manilij tudi poroča, da s smrtjo tega ptiča sovpade dopolnitev cikla velikega leta in da se ponovijo napovedi časovnih obdobij in konstelacij ozvezdij, to pa se začne opoldne tistega dne, ko Sonce vstopi v znamenje Ovna ...¹¹⁰

Omenja še vrsto drugih mitoloških ptic:¹¹¹

136 Pegazi, ptice s konjsko glavo, in grifoni s kljunom, ukrivljenim v obliki ušesa, so po mojem mnenju zgolj mitološka bitja; prvi menda živijo v Skitiji, drugi v Etiopiji. Najbrž tudi tragopan, za katerega več ljudi trdi, da je večji od orla, da ima na sencih ukrivljene rogove in da je rjaste barve, le glava je škrlatnordeča. Tudi v Sirene najbrž ne gre verjeti, čeprav Dinon, oče znamenitega pisca Klejtarha, zatrjuje, da živijo v Indiji in da s svojo pesmijo očarajo ljudi ter jih nato, ko se ti pogreznejo v globok spanec, raztrgajo.¹¹² 137

kitajski cimetovec (*Cinammomum cassia*) iz družine lovorovk (*Lauraceae*). – Omenjeno kadilo so pridobivali iz kadilne bosvelije (*Boswellia sacra*) iz družine mirovk (*Burseraceae*). – Panhaja je mitični otok v Indijskem oceanu ob Srečni Arabiji (južne dežele Arabskega polotoka, zdaj ozemlje Jemna in Omana), ki je slovel po dragih kamnih, kadilu in dišavah. Tukaj je očitno mišljeno mejno območje med Arabijo in Spodnjim Egiptom, kjer je stalo Sončevo mesto oz. Heliopolis (Helijevo mesto oz. mesto boga Raja (Re)), v južnem delu Nilove Delte, zdaj predmestje Kaira al Mataria (el-Matariya)), eno najstarejših egipčanskih mest.

110 Komentar: Veliko leto je v platonski in stoiški filozofiji obdobje revolucije neba in ozvezdij, časovna perioda, v kateri se Sonce, Luna in planeti vrnejo na svoje prvotne položaje; traja 12.954 let. Teorijo o velikem letu so utemeljili stoiki pod vplivom babilonske astronomije. – Sonce vstopi v znamenje Ovna 17. marca.

111 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 10, 136–138.

112 Komentar: Pegazi so legendarni mitološki krilati konji. – Grifoni so legendarne mitološke pošasti z levjim trupom ter orlovo glavo in krili, »krilati levi« oz. »orlolevi«, menda čuvaji notranjeazijskih zlatih rudnikov. – Skitija je antična pokrajina, v katero antični pisci vključujejo različna območja, in sicer: območje spodnjega toka Donave (današnja Romunija in del Bolgarije), stepske predele okoli Ponta in Kaspijskega morja (dežele okoli Črnega morja in Kaspijskega jezera, zdaj Ukrajina, južna Rusija in zahodni Kazahstan), območje današnjega severnega Kazahstana, območje Sarmatije (južna Rusija, Belorusija, Ukrajina, Poljska, del Balkana), znaten del centralne Azije tja do meja Kitajske (Kirgizistan, vzhodni Kazahstan, Kašgar), območje vzhodnega Irana (Sakstan) in območje Kavkaza. – Tragopan je legendarni mitološki ptič; ni znano, ali gre za izmišljeno žival ali se Plinij (ali njegov vir) opira na napačen, nepopoln ali senzacionalističen opis katere od vrst iz družine kljunorožcev (*Bucerotidae*), ki imajo na kljunu

Če bi kdo temu verjel, bi gotovo tudi ne ovrgel trditve, da so kače Melampodu lizale ušesa in mu s tem dale zmožnost razumevanja ptičje govorice, ne bi ovrgel tega, kar navaja Demokrit, ko omenja ptice, iz pomešane krvi katerih se rodi kača, in vsakdo, ki pojé to kačo, bo razumel pogovore ptic, pa tudi ne tega, kar posebej poroča o eni ptici, in sicer o čopastem škrjancu; tudi brez teh navedb se v življenju pojavlja veliko ugank, povezanih s ptičjegledjem.¹¹³ 138 Homer te ptice imenuje skope; in zelo težko si predstavljam, kako takrat, kadar prežijo v zasedi, zabavljivo poplesujejo, o čemer govori več avtorjev, pa tudi samih ptic dandanes ne poznamo, zato bi bilo bolje govoriti o dognanih stvareh.¹¹⁴

Veliko prostora je Plinij namenil ujedam, zlasti orlom. Vrste orlov, ki so lep primer tega, kako težko je določiti živalsko vrsto, ki jo opisuje, predstavi takole:¹¹⁵

rogast ali čeladast nastavek, ali pa gre za brkatega sera (*Gypaetus barbatus*) iz rodu brkatih serov (*Gypaetus*) v družini kraguljev (*Accipitridae*), ki ima pod kljunom dolgo črno brado, razpon njegovih kril pa doseže do 2,5 m. – Ahelojeve hčere Sirene, ki so si jih predstavljali kot ptice z deklinškimi glavami, naj bi sicer bivale ob južni obali Italije, vabile z omamnimi petjem mornarje k svojim čerem in jih nato raztrgale. – Dinon iz Kolofona je bil grški zgodovinar iz 4. stol. pr. Kr., avtor velikopoteznega zgodovinskega dela *Perzijska zgodovina* v treh delih, od katerih je vsak del obsegal po več knjig. Njegov sin Klejtarh iz Aleksandrije je bil grški zgodovinar iz 4. in 3. stol. pr. Kr., avtor romanizirane zgodovine Aleksandra Velikega v vsaj 12 knjigah z naslovom *Aleksandrova zgodovina* ali *Zgodovina Aleksandrovega obdobja*.

113 Komentar: Amitaonov sin Melampod (»Črnonožec«) je bil vedeževalec in zdravnik. Kot otrok je rešil dve mladi kači, ki so ju hoteli ubiti, ti pa sta mu v zahvalo med spanjem polizali ušesa in mu s tem podelili zmožnost razumevanja govorice ptic. – Grški filozof Demokrit iz Abdere v Trakiji (5. stol. pr. Kr.; ok. 460–370 pr. Kr.) je bil vsestranski učenjak in pisec; pri svojem delu je posegal na vsa področja znanosti, veliko pa je tudi potoval. Najbolj je znan kot utemeljitelj nauka o atomizmu. – Čopasti škrjanec (*Galerida cristata*) je dobil ime po lepo vidnem koničastem pernatem čopku na glavi; Rimljani so ga imenovali *galerita avis* – »s kučmo pokriti ptič« (*galerus* je bila kosmata čepica, nekakšna kučma, kakršno so nosili zlasti svečeniki, vojaki in kmetje).

114 Komentar: Skope (gl. Homer, *Odiseja* 5, 66) so manjša vrsta sov; morda gre za velikega skovika (*Otus scops*) iz rodu skovikov (*Otus*) ali malega skovika (*Glaucidium passerinum*) iz rodu sovic (*Glaucidium*), oba iz družine sov (*Strigidae*) v redu sov (*Strigiformes*). Plinijev opis se opira na Aristotela (*HA* 8, 12, 597 b 21; 8, 3, 592 b 11; 9, 28, 617 b 31).

115 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 10, 6–8.

06 Od nam znanih ptic uživa največji ugled orel, ki je tudi najmočnejši. Obstaja šest vrst orlov. Črnemu orlu, kot ga imenujejo Grki, pravijo tudi zajčji orel; je najmanjši, izjemno močan, črnkaste barve; je edini izmed orlov, ki sam redi svoje mladiče – drugi, kot bomo omenili, jih odženejo –, in edini, ki ne vrešči in ne kraka.¹¹⁶ 7 Živi v gorah. Druga vrsta, beloritec, živi v mestih in na ravninah in ima belkast rep. Tretja vrsta, morfnos, ki ga Homer imenuje tudi perknoš, nekateri pa tudi plang in račji orel, je po velikosti in moči na drugem mestu; ta živi v okolici jezer. Femonoa, baje Apolonova hči, je poročala, da ima zobe, da je sicer nem in da nima jezika; da pa je najtemnejše barve med orli in da ima nekoliko bolj štrleč rep. [...] Ima prirojen instinkt, da želve, ki jih upleni, vrže z višine in jih tako razbije; in po takšnem naključju je umrl pesnik Ajshil, ko se je – tako pripovedujejo – skušal izogniti smrti, ki mu jo je za ta dan napovedovala usoda, saj je, zanašajoč se na jasno nebo, verjel, da je na varnem.¹¹⁷ 8 Četrta vrsta je perknopter, imenovan tudi gorska štoklja, ki je videti kot jastreb, ima zelo majhna krila, drugi deli telesa so izjemno veliki, je pa strahopeten in izrojen, tako da ga pretepe

crokar; vedno je nenasitno požrešen in tožeče kraka. Je edini orel, ki trupla živali odnaša; drugi, ko jih ubijejo, ostanejo ob njih. Prav zato tudi peto vrsto orlov imenujemo gnezij, kakor da je pravi in edini, katerega izvor je nepopačen; je srednje velik, rdečkaste barve in ga je le redko mogoče videti. Ostane še ribji orel, ki je izjemno ostroviden; lebdi na veliki višini, in ko v morju zagleda ribo, se strmoglavo spusti proti njej, s prsmi zareže v vodo in jo zgrabi.¹¹⁸

Enako kot pri vodnem življu, je tudi pri pticah predstavil tiste, ki so v antiki veljale za stvar prestiža; med njimi izstopa pav:¹¹⁹

22 43 Zdaj pa spregovorimo o drugem rodu, ki se deli na dve vrsti: na ptice pevke in na ptice letalke. Tisto, po čemer se ločuje rod prvih, je njihovo petje, pri drugih pa njihova velikost; zato bodo slednje tudi prej na vrsti, in med njimi pred vsemi drugimi po lepi zunanosti, svojem zavedanju o njej in ošabnosti prednjači vrsta pavov. Ko ga pohvalijo, razpre kakor dragulji lesketajoče se barve, najbolj takrat, ko je obrnjen proti soncu, ker se tako še sijajneje bleščijo. Obenem skuša s svojim školjkastim repom ustvariti nekakšne odboje sence za druge barve, ki tudi v poltemi jasneje odsevajo, in vsa očesa peres, ki jih rad ponudi na ogled, potegne skupaj v velik šop.¹²⁰ 44 Pav vsako leto zamenja

116 Komentar: Plinijev opis orlov se z nekaj odstopanji opira na Aristotela (*HA* 9, 32, 618 b 18–619 b 18). – Črna orla ali zajčjega orla ni mogoče določiti; možnosti so: kraljevji orel (*Aquila heliaca*), planinski orel (*Aquila chrysaetos*) ali mali orel (*Hieraetus pennatus*), vsi iz družine kraguljev (*Accipitridae*); kot možnost se omenja tudi sokol selec (*Falco peregrinus*) iz rodu pravih sokolov (*Falco*) v družini sokolov (*Falconidae*).

117 Komentar: Beloritec je morda belorepec (*Haliaeetus albicilla*) iz rodu jezercev (*Haliaeetus*), morda močvirski lunj (*Circus pygargus*) iz rodu lunjev (*Circus*), komentatorji pa kot možnost omenjajo tudi kačarja (*Circaetus gallicus*) iz rodu kačarjev (*Circaetus*), vsi iz družine kraguljev (*Accipitridae*). – Morfnosa (tudi perknoš, plang in račji orel) ni mogoče z gotovostjo določiti; morda gre za velikega klinkača (*Aquila clanga*, starejše »račji orel«, »račar«) iz rodu orlov (*Aquila*), ki je svoje slovensko ime dobil po značilnem oglašanju (kli-kli), ali pa za rjavega lunja (*Circus aeruginosus*) iz rodu lunjev (*Circus*), oba iz družine kraguljev (*Accipitridae*). – Femonoa je mitološka Apolonova hči in njegova prva svečenica v preročišču v Delfih; velja za iznajditeljico heksametra, menda pa je napisala tudi razpravo o vzreji ptic. – Opis metanja želv z velike višine spominja na način prehranjevanja brkatega sera (*Gypaetus barbatus*) iz rodu brkatih serov (*Gypaetus*) v družini kraguljev (*Accipitridae*), ki z velike višine meče na skale kosti, in ko se razbijejo, iz njih poje kostni mozeg; enako ravna tudi z želvami, večje sesalce pa s plahutanjem s perutmi zbije v prepad. – Tragiški pesnik Ajshil je umrl l. 456 ali 455 v Geli na Siciliji; zgodbo, da je umrl za posledicami poškodb, ki mu jih je povzročila padla želva, navajata tudi Ajlijan in Valerij Maksim.

118 Komentar: Perknopter (»črnopisanokrilec«) ali gorska štoklja je vrsta, ki je ni mogoče zanesljivo določiti; možnosti so: egiptovski jastreb (*Neophron percnopterus*) iz rodu egiptovskih jastrebov (*Neophron*), beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) iz rodu plešcev (*Gyps*), veliki klinkač (*Aquila clanga*) iz rodu orlov (*Aquila*) in mali klinkač (*Aquila pomarina*) iz rodu orlov (*Aquila*); vsi spadajo v družino kraguljev (*Accipitridae*). – Gnezij pomeni »pravi orel«; natančna določitev vrste ni mogoča. Morda gre za kraljevega orla (*Aquila heliaca*) ali pa za planinskega orla (*Aquila chrysaetos*). – Omenjeni ribji orel je morda ribji orel (*Pandion haliaetus*) ali pa katera od vrst iz rodu jezerskih orlov oz. jezercev (*Haliaeetus*), najverjetneje belorepec oz. postojna (*Haliaeetus albicilla*), oba iz družine kraguljev (*Accipitridae*). Lov ribjega orla lepo opiše Aristotel (*HA* 9, 34, 620 a 1–12).

119 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 10, 43–45.

120 Komentar: Rimljani so med preroškimi pticami, ki so jih opazovali avgurji, ločevali ptice pevke (lat. *oscines*), ki so naznanjale prihodnost s svojim glasom, in ptice letalke (lat. *alites*), ki so

perje in izgubi rep v času, ko odpade jesensko listje; in dokler mu v času pomladnega cvetenja ponovno ne zraste, se osramočen in žalosten zateka v skrivališča. Živi petindvajset let. Pri treh letih začanja dobivati barve. Pisci ga opisujejo ne le kot ošabno, ampak tudi kot zlobno žival in tudi kot enako sramežljivo kot gos, kajti nekateri so pavom pripisali tudi te lastnosti, ki pa zame niso sprejemljive.¹²¹ 45 Prvi, ki je v Rimu ubil pava za jedačo, je bil govornik Hortenzij na slovesni pojedini ob nastopu svečeniške službe. Prvi jih je začel pitati Mark Avfidij Lurkon v času zadnje vojne z morskimi razbojniki in od takrat je imel iz tega vira 60.000 sestercijev dobička.¹²²

Enajsta knjiga

V enajsti knjigi se je Plinij posvetil dvema osrednjima tematikama. V prvem delu enajste knjige je nadaljeval svoj oris živalskega sveta s predstavitvijo njegovih najmanjših predstavnikov: žuželk. Njihove predstavitve pa ni začel z največjo, ampak se je odločil za načelo »od najpomembnejše k manj pomembnim«. Čisto na začetku je opisal vrste žuželk, dihanje žuželk in njihova telesa, potem pa je daleč najobširnejši opis namenil tistim, ki so s človekom najbolj povezane: čebelam. Predstavil je ureditev čebel in njihove izdelke, trote, med, vrste medu,

naznanjale prihodnost s svojim letom. – Opisan je navadni pav (*Pavo cristatus*) iz družine poljskih kur (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*), ki izvira iz Indije; Rimljani so ga cenili zaradi njegovega perja in tudi kot kulinarično specialiteto.

- 121 Komentar: Opis lastnosti je Plinij oprl na Aristotela (*HA* 6, 9, 564 a 25 in nasl.; *HA* 6, 9, 564 a 32 in nasl.).
- 122 Komentar: Rimski govornik Kvint Hortenzij Hortal (114–50 pr. Kr.) je bil Ciceronov starejši sodobnik in pogosto nasprotnik na sodnih procesih, sicer znan po razkošnem življenju. – Mark Avfidij Lurkon je bil ljudski tribun l. 60 pr. Kr. – Vojna z morskimi razbojniki je potekala v letih 67–66 pr. Kr.; Gnej Pompej je tedaj v treh mesecih povsem porazil pirate in zaščitil plovo po Sredozemlju pred njimi.

rojenje, vrste čebel, bolezni čebel, sovražnike čebel, ravnanje s čebelami, ose, sršene, sviloprejke, pajke, njihove mreže, razmnoževanje pajkov, škorpijone, gekone, škržate, krila žuželk, hrošče, kresnice, kobilice, mravlje, metuljeve bube, obade, metulje, živali v lesu, mrčes, poletne živali, molje, kantaride, komarje, žival snega, žival ognja ali piralido ter enodnevnico.

Nedvomno najbolj markanten je Plinijev opis čebel, ki ga je tesno oprl na Aristotela in kaže na tesno povezanost antičnega človeka s čebelami, na njihov izjemen pomen in na občudovanje njihove koristnosti in njihovega načina delovanja. Nekaj odlomkov:¹²³

11 Med vsemi temi <živalskimi vrstami> pa so na prvem mestu čebele in upravičeno so deležne prav posebnega občudovanja, kajti iz tega rodu <živali> so edine, ki so bile ustvarjene zaradi ljudi. Nabirajo različne vrste medu, ta najslajši, najbolj prefinjen in najbolj zdravilen sok, izdelujejo satovja in vosek, ki je v rabi za nešteto stvari v življenju, so zelo marljive, opravljajo svoja dela, imajo državo, se zasebno posvetujejo o vseh zadevah, kot roji imajo voditelje in, kar je najbolj izjemno, drugače kot druge <žuželke> imajo svoje navade. [...] ¹²⁴ 14 [...] na plano pridejo, da opravljajo svoja dela in naloge in noben dan ne gre v nič ob počitku, če le dopuščajo vremenske razmere. Najprej gradijo satovja in tvorijo vosek, to je izdelujejo bivališča in celice, nato ustvarijo zarod, zatem izdelujejo med, vosek iz cvetov, čebelji vosek iz kapljic dreves, ki izločajo lepljivo snov, in sicer iz soka, gumija in

123 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 11, 11–70.

124 Komentar: Čebeljih vrst je več tisoč; vrsta, ki jo Plinij opisuje, je najbrž italijanska čebela, imenovana tudi ligurska čebela (*Apis mellifera ligustica*), iz družine pravih čebel (*Apidae*) v redu kožekrilcev (*Hymenoptera*). – Navedba, da »imajo državo«, nakazuje, da so antični pisce strogo hierarhičnemu načinu življenja čebel pripisovali tudi politično ureditev. Tudi v sodobnem čebelarstvu pri čebelah, ki živijo v velikih urejenih skupnostih, govorimo o državotvornih ali socialnih čebelah; mednje spadajo vse medonosne čebele, čmrlji in nekatere južnoameriške neželate čebele.

smole vrbe, bresta in trsta. [...] 20 Njihovo delo je organizirano takole. Podnevi je pri vratih kakor v vojaškem taboru postavljena stalna straža, <ponoči> počivajo do jutra, dokler jih ena čebela ne zbudi z dvakratnim ali trikratnim brenčanjem kot s kako troben-to. Tedaj vse priletijo na plano, če je le pričakovati, da bo dan lep. Vnaprej namreč predvidijo vetrove in deževja in tedaj ostanejo doma v panju; tako imajo <čebelarji> to znamenje za vnaprejšnjo napoved vremenskih razmer. Ko roj odleti na delo, ene z nogami prinašajo cvetni prah, druge vodo v golši in kapljice na puhastih dlačicah po vsem telesu. 21 Mlajše med njimi gredo iz panja na delo in zbirajo zgoraj omenjene sestavine, starejše pa ostajajo v panju. Tiste, ki znašajo skupaj cvetni prah, si s sprednjimi nogami obložijo stegna zadnjih nog, ki so prav zato po naravi hrapava, sprednje noge si obložijo z rilčkom ter se povsem otovorjene in upognjene pod bremenom vrnejo nazaj. Sprejmejo jih po tri ali štiri čebele, ki jih razbremenijo tovora. 22 Tudi notri v panju so naloge razdeljene: ene gradijo, druge gladijo, tretje oskrbujejo z gradivom, četrte iz tega, kar je bilo prineseno, pripravljajo hrano; ne hranijo se namreč ločeno, da ne bi prišlo do neenakosti pri delu, hrani in času. Pri gradnji začnejo pri oboku panja in izpe-ljujejo splet <celic> kakor od prve niti na statvah ter okoli vsakega posameznega dela naredijo po dve poti, da po enih prihajajo, po drugih pa odhajajo. [...] 46 Na kakšen način se čebele razmnožujejo, je še vedno predmet vnetih razprav med učenjaki ter temeljnih raziskav. Parjenja čebel namreč niso videli še nikoli. Večina <učenjakov> meni, da se zarod oblikuje v ustih čebel z ustreznim in načrtnim sestavljanjem cvetov; nekateri <menijo>, da nastanejo s parjenjem ene same čebele, ki jo v vsakem roju imenujejo kralj;¹²⁵ ta naj bi bil edini samec in izjemno velik, da ne obnemore;

125 Komentar: V antiki so menili, da panj vodi čebelji kralj; danes vemo, da je to kraljica ali matica. Matica se razvije, če oplojena jajčeca in nato mladice dobijo posebno hrano, ki jo imenujemo matični mleček. Ko se izleže mlada matica, ki se razvije v petnajstih dneh v posebnih ogro-mnih celicah, imenovanih matičnjaki, stara matica panj zapusti, spremlja pa jo del delavk;

zato čebelja zalega brez njega ne more nastati, druge čebele pa ga spremljajo tako, kakor ženske spremljajo moške, ne kakor kralja. [...] 50 Zarod se povsem razvije v petinštiridesetih dneh. V neka-terih satih se izvali tako imenovani izrojeni zarod, otrdela gmo-ta grenkega voska, kadar čebele ne izvalijo zaroda zaradi boleznih ali lenobe ali naravne neplodnosti; gre za spontani splav čebel.¹²⁶ Takoj ko se mladice izvalijo, po določeni ureditvi delajo skupaj s svojimi materami in mladega kralja spremlja roj vrstnikov. [...] ¹²⁷ 53 Navadno ljudstvo, ki ga obkroža, mu je prav osupljivo pokor-no. Ko stopa v sprevodu, gre skupaj z njim ves roj in se trumoma nagnete okoli njega, ga obdaja in ščiti ter ne dovoli, da bi ga kdo videl. Preostali čas, ko ljudstvo dela, sam nadzira dela v notranjo-sti <panja>, videti je kot spodbujevalec, sam pa je dela oproščen. Ob njem je nekaj telesnih stražarjev in liktorjev, ki so stalni va-ruhi njegove veljave. 54 Ven iz panja odide samo, ko se namerava roj seliti. To je mogoče ugotoviti že dosti prej, saj nekaj dni v not-ranosti <panja> kar buči od brenčanja, kar je znamenje, da so če-bele pripravljene in da izbirajo ugoden dan. [...] 59 Obstajajo tudi poljske čebele in gozdne čebele, ki so sršatega videza, dosti bolj so razdražljive, toda odlične in marljive delavke. Domače čebe-le so dveh vrst: najboljše so kratke, pisane in čokato zaokrožene, slabše pa so dolge in podobne osam, najslabše med njimi so celo

pojav imenujemo rojenje, z njim pa stara matica zasnuje nov panj oz. novo čebeljo kolonijo. Mlada matica odleti na t. i. svatbeni let, na katerem jo oplodi en ali več trotov; semenčeca shra-njuje v poseben semenski mešiček, z njimi pa po vrnitvi oplodi jajčeca. Matice dnevno izležejo tudi več kot 1000 jajčec; spol zaroda določa matica.

126 Komentar: Navedba, da »se zarod povsem razvije v petinštiridesetih dneh«, ne drži. Ko matica izleže jajčeca, se iz njih v treh dneh izvalijo ličinke, te se po petih ali šestih dneh zabubijo, bube pa se v odraslo žival razvijejo v dvanajstih dneh. Razvoj torej traja skupaj 21 dni. – Kaj naj bi bil »izrojeni zarod (oz. »spontani splav«) čebel«, ni znano; morda gre za gnilobo čebelje zalege (*Pes-tis apium*), ki jo povzroča sporogena bakterija *Bacillus larvae*, pri njej pa okužene ličinke gnijejo in odmrejo, ali pa za pohlevno gnilobo čebelje zalege, imenovano tudi evropska gniloba, ki jo povzroča bakterija *Melissococcus pluton*.

127 Komentar: Odlomke o razmnoževanju čebel Plinij povzema po Aristotelu. Prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 a 1 in nasl.

dlakave. [...] 60 Narava je dala čebelam želo, pritrjeno na trebuh, in sicer za en sam pik. Nekateri domnevajo, da čebele potem, ko ga zasadijo, takoj poginejo, drugi pa menijo, da samo v primeru, ko ga zasadijo tako močno, da mu sledi še del drobovja, toda potem postanejo troti, ne proizvajajo več medu, in ker so njihove moči oslABLJENE, ne morejo več škodovati in obenem tudi ne morejo več biti koristne. [...]¹²⁸

Drugi del 11. knjige je Plinij posvetil primerjalni anatomiji, v njem pa je opisal lastnosti in opise živali po telesnih delih; te je včasih opisal samostojno, včasih primerjalno: čop, greben, rog, glava, dlake, kosti glave, možgani, ušesa, obraz, čelo, obrvi, oči, vid, zenica, trepalnice, lica, ličnice, nosnice, usta, ustnice, brada, čeljusti, zobje, jezik, mandlji, jezicček, poklopec, sapnik, požiralnik, tilnik, vrat, hrbtenica, grlo, žrelo, želodec, srce, kri, duša, drobovje, pljuča, jetra, žolč, prepona, trebuh, tanko črevo, debelo črevo, péča, vranica, ledvice, prsi, rebra, mehur, lakotnici, opne, maternica, rodila, tolšča, loj, mozeg, kosti, hrbtenica, hrustanec, kite, žile, kri, znoj, koža, lasje, dojke, mleko, sesanje, mle-zivo, siri, sirišče, živila iz mleka, udje, roke, prsti, nohti, kolena, krčne žile, hoja, noge, goleni, kopita, noge ptic, predstavil pa je tudi nekaj posebnosti živalskega in človeškega sveta: pritlikavce, spolovila, dvo-spolnike, moda, repe, glasove živali, dodatne ude, dihanje, prehrano in telesno težo. Primer: odlomki iz opisa srca, ki ga je v celoti oprl na Aristotelova dela:¹²⁹

128 Komentar: Čebela ob piku izloči ok. 0,1 mg čebeljega strupa ali apitoksina. Želo, ki je v zadku, je zgrajeno iz dveh bodalc, ki imata devet ali deset nazaj obrnjenih kaveljcev, in žlebiča, po katerem strup pride v želo iz strupnega mešička; ta je obdan z mišicami, ki strup črpajo v želo, vanj pa ga izloča strupna žleza. Ob spopadu z drugimi čebelami lahko čebele preživijo, ker želo ostane nepoškodovano, saj se odbija od hitinastih obročkov na zadku. Če pičijo v mehko pod-lago, npr. v kožo človeka, pa poginejo, ker ga ne morejo izvleči, saj ostane želo zaradi kaveljcev zapičeno, skupaj z želom pa se iztrgajo tudi mišice žela in zadnji del prebavnega trakta.

129 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 11, 181–187.

181 Druge živali imajo srce sredi prsi, samo pri človeku leži pod levo prsno bradavico in s svojo stožčasto konico moli naprej. Samo pri ribah gleda proti gobcu. Po navedbah je srce prvo, ki se razvije pri zarodkih, nato se razvijejo možgani, tako kot se naj-pozneje razvijejo oči, toda te najprej odmrejo, srce pa nazadnje. Srce ima izjemno toploto. Vsekakor utripa in se premika v notranjosti kot drugo živo bitje, prekrito z zelo mehko in močno ko-žno ovojnico ter zaščiten z zidom reber in prsi, da <na varnem> ustvari glavni temeljni vzrok in počelo življenja. 182 Srce v svoji notranjosti duhu in krvi daje prvo bivališče v vijugasti votli-ni, ki je pri velikih živalih trojna, pri nobeni živali pa ni manj kot dvojna. Tam prebiva um. Iz tega vira tečeta dve veliki žili v sprednji in zadnji del <telesa> in se razcepita na celo vrsto vej ter po drugih manjših žilah vsem telesnim udom dovajata življenjsko pomembno kri. Srce je izmed notranjih organov edino, ki ga ne prizadenejo bolezni, ki ne podaljšuje življenjskih muk, in ob poškodbi nemudoma prinese smrt. Četudi so drugi <notranji or-gani> prizadeti, življenjska moč v srcu ostaja še naprej. 183 Za ne-umne veljajo tiste živali, ki imajo trdo in togo srce, za drzne tiste, ki imajo majhno srce, za plašne tiste, ki imajo zelo veliko srce. Sorazmerno največje srce pa imajo miši, zajec, osel, jelen, panter, podlasice, hijene ter vse plašne ali zaradi strahu zlobne živali. V Paflagoniji imajo jerebice po dve srci. V srcu konj in volov se vča-sih najdejo kosti.¹³⁰ [...] 185 Menda naj bi se nekateri ljudje rodili s kosmatim srcem in da jih ni pogumnejših in dejavnejših ljudi, kot na primer Aristomen iz Mesenije, ki je ubil tristo Lakedaj-moncev. Ko je bil sam ranjen in ujet, je iz soteske, v kateri je bil

130 Komentar: Paflagonija je antično ime za gorato pokrajino v severni Mali Aziji med Bitinijo, Galatijo, reko Halis (zdaj Kızılırmak) in Pontom (zdaj Črno morje). – Kostni ali koščeni delov v srcu ni. Plinij morda namiguje na aterosklerozo ali poapnenje žil (oblika arterioskleroze), bolezensko spremembo, pri kateri se v notranji vezivni plasti žil (tuniki) srčne aorte, arterij, včasih tudi ven, ter v srčnih zaklopkah zaradi kopičenja lipidov (holesterola in drugih maščob) naredijo obloge (ateromske lehe, plaki, ateromi), ki povzročijo otrdevanje žil in izgubo elastičnosti ter ovirajo pretok krvi skozi njih.

kamnolom, prvič pobegnili skozi jamo, pri tem pa je sledil poti, po kateri so prihajale lisice. Ko so ga vnovič ujeli, se je, ko so strazarji zaspali, skotalil do ognja ter si ožgal jermene, pa tudi telo. Ko je bil ujet tretjič, so mu Lakedajmonci še živemu odprli prsni koš in našli kosmato srce. [...] ¹⁵¹

Da je Plinij lahko aktualen tudi danes, pa kaže sklep 11. knjige, v katerem govori o človekovi prehrani in telesni teži: ¹⁵²

282 Za človeka je najkoristnejša preprosta hrana; kopičenje različnih okusov je škodljivo in z začinjanjem še pogubnejše. Pri hrani pa so vse ostre, trpke, neobičajne, raznolike, količinsko pretirane in hlastno zaužite sestavine težko prebavljive, in sicer se poleti prebavljajo težje kot pozimi in v starosti težje kot v mladosti. Bljuvanja, ki si jih je človek izmislil kot zdravila za težko prebavljanje, ohlajajo telesa in škodujejo najbolj očem in zobem. 283 Prebavljanje med spanjem je koristnejše za debelost kot pa za krepkost; zato je bolje, da atleti hrano prebavljajo na sprehodu. Hrana se gotovo najbolje presnavlja, če smo budni. Telesa se redijo ob sladkih in mastnih jedeh in pijačah, hujšajo pa ob suhih in pustih jedeh, pa tudi ob hladnih jedeh in ob žeji. Nekatere živali in tudi drobnica v Afriki pijejo vsak četrti dan. Za človeka sedemdnevni post sploh ni usoden in zanesljivo je, da je večina vzdržala več kot enajst dni. Bolezen, da je vedno lačen in da se nenasitno nažira, je med živimi bitji značilna samo za človeka. 284 Nekatere jedi že ob majhni zaužiti količini utešijo lakoto in žejo ter ohranjajo moči, kot na primer maslo, sir iz kobiljega mleka in sladki koren.

151 Komentar: Aristomen iz Mesenije je bil legendarni mesenijski junak, simbol odpora proti Spartancem, ki ga povezujejo z 2. mesensko vojno (sredi 7. stol. pr. Kr.), pa tudi z mesenskim uporom ok. l. 490 pr. Kr. Po številnih uspehih je bil poražen in nato se je še enajst let upiral v trdnjavi na gori Ejra (ali Hira), vmes pa je dvakrat zbežal iz ujetništva. Po izročilu naj bi pobil vsaj tristo Lakedajmoncev in za vsakih sto pobitih je menda opravil posebno daritev.

152 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 11, 282–184.

Najpogubnejše v slehernem življenjskem slogu pa je tisto, s čimer se pretirava, vendar pa še prav posebej za telo, in koristneje je to, kar ga kakorkoli že obremenjuje, zmanjšati.

Na koncu je zapisal, da je v 11. knjigi predstavljenih 2700 dejstev, poročil in opažanj.

Antična Plinijeva poimenovanja živali v vseh štirih knjigah o živalih se pogosto razlikujejo od sodobnih poimenovanj. Pogosto je težko določiti, za katero živalsko vrsto ali podvrsto gre; zato so postale Plinijeve knjige o živalstvu dragoceno gradivo za raziskave s področja zgodovine biologije. Pri njihovem določanju si lahko pomagamo tudi z obsežno referenčno literaturo. ¹⁵³

Sedma knjiga

Pri knjigah o biologiji ostaja odprto vprašanje sedme knjige, ki jo navadno označujemo kot knjigo o antropologiji, a ne v sodobnem pomenu. Gre za nauk o človeku v najširšem smislu besede, ki ga Plinij umesti pred oris živalskega sveta kot živo bitje najvišje vrste. ¹⁵⁴ Pod močnim vplivom stoiške filozofije je človeku kot bitju, ki ga odlikuje razum in se po njem bistveno razlikuje od drugih živih bitij, pripisal osrednji

153 Npr. Lenz 1856, 1966; Hehn 1870¹, 1911⁸, 1963; Keller 1887; Keller 1909–1913, 1963; Steier 1913; Haussleiter 1935; Calvet/Cruppi 1955; Bloch 1963; Bacigalupo 1965; Toynbee 1973, 1996; Dierauer 1977; Lloyd-Jones 1980; Bodson 1984; Anderson 1985; Centre A. Piganiol 1995; Cassin/Labarrière 1997; Atherton 1998; Bodson 1998; Dierauer 1999; Peters 1998; Lorenz 2000; Dumont 2001; Collins 2002; Pohlke/Pohlke 2002; Giebel 2003; Bodson 2005; Kalof 2007; Kron 2008; Moser 2013; Campbell 2014; Kitchell 2014; Lewis/Llewellyn-Jones 2018.

154 Strokovnjaki glede vprašanja, ali Plinij uvršča človeka med živali, niso neenotnega mnenja. Kot primer: angleška filologinja in priznana strokovnjakinja za Plinija Mary Beagon, ki je leta 2005 izdala prevod Plinijeve 7. knjige in ga opremila z izjemnim komentarjem, je svojo knjigo naslovlila *The Elder Pliny On the Human Animal* – »Plinij starejši o človeški živali«. Gl. Beagon 2005.

položaj v vesolju in ga postavil daleč pred druga bitja, pri tem pa se je oprl predvsem na Platona, Aristotela, Cicerona in Lukrecija. Da je res tako, dokazujejo uvodni paragrafi v 7. knjigo, ki pa so obenem opomin bralcem na človekove slabosti in krhkost njegovega bivanja:¹³⁵

1 [...] Prvo mesto bomo upravičeno dodelili človeku, saj se zdi, da je velika narava vse drugo ustvarila prav zaradi njega, čeprav za svoje tako izdatne darove terja kruto plačilo, tako da ni mogoče zanesljivo presoditi, ali je bila človeku bolj dobra mati ali bolj kruta mačeha. 2 Kot prvo ga je kot edinega med vsemi živimi bitji oblekla v tuja oblačila. Drugim je dodelila pokrivala v različnih oblikah: lupine, skorje, kože, trne, dlake, ščetine, kocine, puh, perje, luske in runa; tudi drevesna debla je pred mrazom in vročino zaščitila z lubjem, včasih celo z dvojnimi: le človeka ob dnevu rojstva golega odvrže na gola tla, da takoj veka in joka, in nobenega drugega od tako številnih živih bitij ne spravi v solze, in to takoj na samem začetku življenja! Toda, pri Herkulu, nobeno dete se ne more zasmejati pred štiridesetim dnevom, a še ta smeh je prezgoden in zelo bežen.¹³⁶ [...] 4 Prvo upanje na moč in prvi podarjeni mu čas <življenja> dela človeka podobnega štirinožcem.¹³⁷ Kdaj začne hoditi? Kdaj začne govoriti? Kdaj so usta dovolj močna, da uživa hrano? Kako dolgo utripa njegovo tême, ki kaže na to, da je med vsemi živimi bitji najbolj nebogljen?¹³⁸ Že so tu obolenja in toliko zdravil, ki so jih iznašli proti boleznim, pa tudi ta so včasih proti novim tegobam povsem neučinkovita. In dejstvo je, da druga živa bitja nagonsko čutijo svoje naravne

danosti, tako da ena izkoriščajo svojo urnost, druga hitro letenje, tretja plavanje, da pa človek ne zna ničesar, če se ne nauči: ne govoriti ne hoditi ne jesti, skratka, po naravnem nagonu ne zna ničesar drugega kot jokati! Zato je bilo veliko takih, ki so menili, da je najbolje ne roditi se ali pa kar najhitreje umreti. 5 Človek je edino živo bitje, ki mu je dana zmožnost žalovanja, edini, ki mu je dana razkošnost, in to na brezštevilne možne načine in za vse posamezne telesne ude, edini, ki mu je dana častihlepnost, edini, ki mu je dana pohlepnost, edini, ki mu je dana neizmerna sla po življenju, edini, ki mu je dana praznovernost, edini, ki mu je dana skrb za pogreb in celo za to, kaj bo v prihodnje po njegovi smrti. Nobenemu živemu bitju ni dano krhkejše življenje, nobenemu večje poželenje po vseh stvareh, nobenemu bolj zbeigan strah, nobenemu hujši bes. Končno druga živa bitja zgledno sobivajo s pripadniki iste vrste; vidimo, da se zbirajo skupaj in da <družno> nastopajo proti pripadnikom druge vrste: levi svoje divjosti ne usmerjajo drug proti drugemu, kače ne pikajo drugih kač, pa tudi morske pošasti in ribe se znesejo samo nad drugimi vodnimi vrstami. Toda, pri Herkulu, človek je največ hudega deležen od sočloveka. 7 [...] Človeških narečij je toliko, toliko je jezikov in toliko je načinov izražanja, da se kdo iz inozemstva tujcu skoraj ne zdi človek! 8 Dalje: čeprav naš obraz in izraz na njem sestavlja deset ali malo več delov,¹³⁹ ob toliko tisočih ljudeh ne obstajata dve povsem enaki obliči, in te raznolikosti bi nobena umetnost ne mogla poustvariti, tudi če bi poskušala na majhnem številu primerkov. Sam pa kljub temu za večino navedenih dejstev ne bom dal zagotovila, da so resnična, ampak bom raje odgovornost za to prenesel na strokovne pisce, na katere se bom

135 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 7, 1–8.

136 Komentar: Prim. Aristotel, *HA* 7, 16, 587 b 6; *GA* 5, 1, 779 a.

137 Komentar: Plinij aludira na dejstvo, da otrok hodi najprej po vseh štirih.

138 Komentar: Mišljene so mečave ali fontanele, območja iz mehkega vezivnega tkiva med ploščatimi lobanjskimi kostmi pri novorojenčku in dojenčku, ki omogočajo, da se lobanja pri porodu lažje prilagodi porodni poti; zakostenijo v drugem letu življenja. Prim. tudi *Naravoslovje* 11, 134.

139 Komentar: Navedba, da »naš obraz in izraz na njem sestavlja deset ali malo več delov«, ne drži. Človekovo okostje sestavlja 206 (oz. 208) kosti, od katerih je 170 parnih in 36 neparnih; ob rojstvu jih je 308, vendar se pozneje povežejo in zrastejo. Lobanjo sestavlja 22 kosti: 14 v obraznem predelu in 8 v možganskem, ter vsaj 67 različnih mišic. Plinij obraz opisuje v 11. knjigi (§ 136–159). Prim. tudi Aristotel, *HA* 1, 491 b 9–493 a 4; *PA* 2, 657 a 25–28; 662 b 23.

skliceval pri vseh dvomljivih primerih: nikar omalovažujoče ne zavrnilo tega, da sledimo grškim piscem, ki so se tem temam posvečali precej temeljiteje in so jih raziskovali že dosti prej.

Plinijevi viri za knjige o živalstvu

Kaj pa Plinijevi viri za knjige o živalstvu? V 1. knjigi, ki je namenjena predstavitvi vsebine preostalih 36 knjig, na koncu vsebine vsake knjige Plinij navaja tudi svoje vire, tako domače (rimске) pisce kot tuje, ki so bili že večkrat predmet specializiranih obravnáv.

Pri pisanju knjig o živalih so njegovi rimski viri: Klavdijeva žena Agripina; *Akti*; Akvila Julij, ki je pisal o etruščanskem nauku; Alfij Flav; Antistij Labeon; Askonij Pedijan; Azinij Polion; Ciceron; Dekulon; Domicij Kalvin; Elij Stilon; Emilij Macer; Fabij Piktór; Fabijan; Fenestela; Higin; Horacij; Katon Cenzor; Kolumela; Kornelij Celz; Kornelij Nepot; Kornelij Valerijan; Kremucij; Licinij Mucijan; Lucij Pizon; Lucilij; Mamilij Sura; Manilij; Mark Varon; Mazurij Sabin; Mecenat; Melis; Mesala Korvin; Mesala Ruf; Metel Scipion; mimograf Laberij; Nepot; Nigidij Figul; Opij; Pomponij Mela; Procilij; Sazerna; Seboz; Seneka; Skrofa; Tarkvicij, ki je pisal o etruščanskem nauku; Tit Livij; Tit Lukrecij; Trebij Niger; Trog; Turanij Gracil; Umbricij Melior, ki je pisal o etruščanskem nauku; Valerij Maksim; Vergilij; Verij Flak.

Med tujimi pisci so kot viri navedeni: Agatokles s Hiosa; Ajshil; Ajshrion, ki je pisal o poljedelstvu; Aleksander Polihistor; Amfiloh iz Aten; Anakreont; Anaksipolis s Tasosa; Androtion, ki je pisal o poljedelstvu; Antigon iz Kime; Antipater; Apolodor, ki je pisal o strupenih živalih; Apolodor z Lemnosa; Apolonid; Apolonij iz Pergamona; Arhitas iz Tarenta; Arhitas; Aristander iz Aten; Aristreas; Aristofan iz Mileta; Aristomah, ki je pisal o čebelarstvu; Aristotel; Asklepiad; Bajton; Bakhij iz Mileta; Bojos, ki je pisala o preobrazbah v ptice; naravoslovec Demetri; Demokrit; Diodor iz

Priene; Diofan iz Nikaje; Diofan, ki je naredil izvlečke iz Dionizija; Dion iz Kolofona; Dionizij, ki je prevedel Magona; Duris; Empedokles; Epigen z Rodosa; Erazistrat; Evagon s Tasosa; Evant; Evdoks; Evfronij iz Aten; Femonoa; Filarh; Filemon; Filisk, ki je pisal o čebelarstvu; Filist; Hajreas iz Aten; Hegezias iz Maroneje; Hegezias; Hegezidem; Heraklid Pontski; Herodot; Herofil; Heziod; Hipokrat; Homer; Kalimah; kralj Arhelaj; kralj Atal; kralj Filometor (= kralj Atal); kralj Hieron; kralj Juba; Ksenofont; Ktezias; Lizimah, ki je pisal o poljedelstvu; Menander iz Herakleje; Menander iz Priene; pesnik Menekrat; Menekrat; Neheps; Neoptolem, ki je pisal o čebelarstvu; Nikander; Onezikrit; Petoziris; Polibij; stoik Pozejdonij; Skopas, ki je pisal o olimpijskih zmagovalcih; Sudin; Temizon; Teofrast; Trazil; Tukidid.¹⁴⁰

V prvi skupini piscev, ki jih je Plinij uporabljal kot vir, so znane osebnosti, ki ne potrebujejo posebne predstavitve, saj so pomembna imena grške in rimske književnosti in znanosti, kot na primer Aristotel, Ajshil, Asklepiad, Diodor iz Sirakuz (= Diodor Sicilski), Empedokles, Heraklid Pontski, Heziod, Hipokrat, Homer, Kalimah, Ksenodont, Polibij, Teofrast, Tukidid, Ciceron, Horacij, Katon Starejši (Cenzor), Kolumela, Celz, Nepot, Varon, Nepot, Mela, Seneka, Livij, Lukrecij, Vergilij in drugi.

Druga skupina so manj znani pisci z različnih področij, kot so na primer:

- Julij Akvila, sicer neznani rimski pisec, ki je pisal o etruščanskem nauku (*disciplina Etrusca*);¹⁴¹

140 Gl. Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1. knjiga, vsebina knjig 8–11; Plinij/Hriberšek 2012: 32–50; Plinij/Hriberšek 2015: 281–284; Plinij/Hriberšek 2016: 37–40, 147–151, 259–263.

141 Etruščani, še zlasti njihovi svečeniki haruspeksi (oz. haruspiki), so imeli obsežno enciklopedično znanje s področja različnih ved (botanika, astronomija, meteorologija, arhitektura idr.), še zlasti teologije in verskih običajev; razen redkih pisanih etruščanskih virov njihovo vednost poznamo iz besedil latinskih piscev. Vse plati javnega in zasebnega življenja Etruščanov je uravnaval zakonik verskih običajev; Rimljani so to univerzalno vedenje, močno prežeto z misticizmom, poimenovali »etruščanski nauk« (*disciplina Etrusca*). Gl. Thulin 1905–1909; Thulin 1907; Bouché-Leclercq 1963; Pallottino 1988; Grummond 2006.

- Alfij Flav, rimski pesnik, retor in deklamator s konca avgustejskega obdobja (konec 1. stol. pr. Kr., začetek 1. stol. po Kr.), čigar pesniški in deklamatorski opus je izgubljen, tudi naslovi njegovih del;
  - Gaj Melis, rimski pesnik iz avgustejskega obdobja, Mecenatov osvobojenec, ki mu je Avgust zaupal vodenje knjižnice v Oktavijinem stebrišču (*porticus Octaviae*), avtor 150 knjig zabavnih anekdot (*Ineptiae*), ki so se delno ohranile v Makrobijevem delu *Saturnalijske*;
  - Manilij, rimski pisec iz 2./1. stol. pr. Kr., ki je v svojem delu (delo je izgubljeno, naslov ni znan) pisal tudi o ptiču feniksu, in je morda istoveten s senatorjem Lucijem Manilijem iz istega obdobja, piscem epigramov, mitološke pesnitve o Latoni, dela z naslovom *Sveto pravo* in potopisa;
  - Apolodor iz Aleksandrije, grški zdravnik in naravoslovec iz 3. stol. pr. Kr., avtor neohranjenega, menda ilustriranega dela *O strupenih živalih* in dela *O strupih*, ki velja za utemeljitelja toksikologije oz. iologije;
  - Agatokles iz Kizika (po nekaterih virih iz Babilona), grški zgodovinar iz 5. ali 4. stol. pr. Kr., avtor zgodovine rodnega mesta z naslovom *O Kiziku* v vsaj treh knjigah;
  - Antipater iz Tarza, grški filozof iz 2. stol. pr. Kr., učenec Diogena iz Selevkeje in njegov naslednik kot vodja stoe, avtor številnih del filozofske vsebine, pa tudi s področja naravoslovja (*O svetu*, *O živalih*);
  - Diofan iz Nikaje, grški pisec iz 1. stol. pr. Kr., avtor šest knjig obsegajočega izvlečka iz grškega prevoda poljedelskega strokovnega priročnika kartažanskega avtorja Magona iz 2. stol. pr. Kr. (delo o plantažnem poljedelstvu in vseh drugih področjih kmetovanja in poljedelstva je obsegalo 28 knjig), ki ga je l. 88 pr. Kr. naredil Kasij Dionizij;
  - Filisk s Tasosa, grški pisec dela *O čebelarstvu* z vzdevkom »Divji«;
  - Neant iz Kizika, grški zgodovinar iz 3. stol. pr. Kr., pisec zgodovinskih del (*Grška zgodovina*, *O Atalih*) in biografskega dela *O slavni možeh*;
  - Nikander iz Kolofona, helenistični didaktični pesnik in avtor strokovnih priročnikov, iz 2. stol. pr. Kr., od čigar obsežnega opusa sta se ohranili deli *Zdravila proti pikom strupenih živali* (ali *Strupene živali* ali *Živali s strupenim pikom*) v 958 heksametrih in *Protistrupi* v 630 heksametrih, med neohranjenimi deli s področja naravoslovja pa viri omenjajo: *Georgike*, *Preobrazbe*, *Zbir postopkov za zdravljenje*, *Lov [s psi]*, *Čebelarstvo*, *O kamnih* in *Pesnitev o kačah*;
  - Sudin, kaldejski astronom iz 3. stol. pr. Kr., ki se je s pergamonskim kraljem Atalom I. bojeval proti Galatijcem; omenjajo ga različni antični pisci, napisal pa je tudi delo o okrasnih kamnih.
- Kot tretjo skupino piscev lahko izpostavimo nekaj kronanih glav, kot so na primer:
- kapadokijski kralj Arhelaj Sisin, ki ga je l. 36 pr. Kr. po odstavitvi in usmrtitvi tedanjega kapadokijskega kralja Ariarta X. na prestol postavil triumvir Mark Antonij po zaslugi Arhelajeve matere Glafire, sicer Antonijeve priležnice. Oktavijan je njegovo kraljestvo razširil z deli Kilikije in Male Armenije. Ko je cesar Tiberij hotel kapadokijsko kraljestvo spremeniti v provinco, je Arhelaja povabil v Rim in ga pod pretvezo, da kuje upor, dal vreči v zapor, kjer je umrl l. 17. Kapadokija pa je postala rimska provinca. Napisal je neohranjeno horografsko delo, po poročilih antičnih virov pa naj bi napisal tudi deli *O kamnih* in *O rekah*.¹⁴²
  - pergamonski kralj Atal III. Filometor, sin Atala II. Filadelfa, rojen l. 171 pr. Kr. V Rim je prišel star 18 let; tu je bil lepo sprejet in kmalu si je nabral veliko poznanstev in prijateljev. Po očetovi smrti je pri 33 letih prevzel oblast; o obdobju njegove vladavine (vladal je v letih 138–133) je malo znanega. V nekaterih virih je opisan kot posebnež, ki si je s tiransko okrutnostjo nakopal sovraštvo tako prijateljev kot

¹⁴² Susemihl 1891: 700–701; Wilcken/Berger 1895; Sullivan 1980; Bowman/Champlin/Lintott 1996: *passim*; Schottky 1996.

sovražnikov, po drugih virih pa naj se sploh ne bi zanimal za politiko in svojo državo, ampak se je amatersko ukvarjal z literarnimi in umetnostnimi študijami, z vrtnarstvom, kmetovanjem in botaniko. Umrl je l. 133, star 38 let in v oporoki je kraljestvo zapustil rimskemu ljudstvu.¹⁴³

- sirakužanski kralj Hieron II. (269–216 pr. Kr.), ki je napisal (neohranjeno) delo o poljedelstvu oz. pravilnik za poljedelstvo, ki se danes omenja in navaja kot *lex Hieronica* ali *leges Hieronicae*. Omenjajo ga Varon, Plinij in Kolumela. V času I. punske vojne se je z Rimom povezal proti Kartagini. Kot vladar je veljal za pravičnega in blagega; obdobje njegove vladavine je bilo zlato obdobje Sirakuz.¹⁴⁴
- mavretanski kralj Juba II. (50 pr. Kr.–23 po Kr.), ki je slovel po svoji učnosti. Ukvarjal se je z zgodovinskimi študijami, kulturno zgodovino različnih ljudstev, zgodovino gledališča in slikarstva, z botaniko in farmakologijo. Bil je avtor številnih kompilatorskih strokovnih del z naštetih področij, v njih pa je povzemal številne najpomembnejše grške in latinske pisce. Razen nekaj fragmentov so njegova dela izgubljena, med njimi *O Arabiji za Gaja Cezarja*; *O Asircih*; *O evforbiju*; *O kmetovanju*; *O propadanju govora*; *O slikarstvu* ali *O slikarjih*; *Podobnosti* ali *O podobnostih* v vsaj 15 knjigah (kulturna zgodovina različnih ljudstev); *Raziskave narave*; *Rimska zgodovina* ali *Rimske starožitnosti*; *Spis o Libiji* = *O Afriki*; *Spis o ugrizih strupenih živali*; *Zgodovina gledališča* ali *O gledališču*.¹⁴⁵

V četrto skupino virov lahko uvrstimo različno arhivsko in dokumentarno gradivo. Lep primer tega so *Akti* (*Acta*), tj. poročila, zapiski,

143 Wilcken 1896; Hopp 1977; Macshane 1964; Hansen 1971²; Allen 1983; Schalles 1985; Kosmetatou 2005; Snowdon 2005; Mackoviak 2007.

144 Lenschau 1913; Stauffenberg 1933; Berve 1959; Carcopino 1965² (1914¹); Berve 1967: I, 462–471; II, 733–735; Sensi Sestito 1977; Meister 1998; Lehmler 2005; Dreher 2014.

145 Jacoby 1916; Gsell 1913–1928; Braund 1984: 16, 35, 45, 78–79, 94–95, 108, 110, 115–116, 120–121, 124, 143, 154; Ritter 1987: 137–142; Fündling 1998; Camacho Rojo 2000; Coltelloni-Trannoy 2002; Roller 2003; Roller 2004; Landwehr 2007; Daoud 2014.

zapisniki, uradni listi, ki so jih v Rimu uvedli okoli l. 131 pr. Kr. in so z njimi sprva javnost obveščali o pravnih postopkih in rezultatih sodnih obravnav, kmalu pa tudi o pomembnih dogodkih, porokah, rojstvih ipd. V Rimu je bilo več vrst tovrstnih uradnih listov: dnevni akti (*acta diurna*, *acta publica*, *acta urbana*, *acta urbis*, *acta rerum urbanarum*, *acta populi*), nekakšni dnevni časniki v Rimu in provincah, ki so poleg novice s področja politike in uprave poročali tudi o dogodkih iz vsakdanjega življenja ter o nenavadnih in čudežnih dogodkih; senatne odredbe, odločitve rimskega senata (*acta senatus*, *commentarii senatus*, *acta patrum*), zapiski senatnih sej, ki so jih hranili v posebnih depozitorijih javnih knjižnic in dostop do njih je bil mogoč le s posebnim dovoljenjem; sodna poročila (*acta forensia*), ki so se delila na državna (zakoni, plebisciti, edikti) in zasebna (obvestila o izidih sodnih procesov); vojaška poročila (*acta militaria*) o legijah, njihovih nalogah, številu vojakov, stroških ...; cesarska poročila (*acta principis*); *acta ordinis*, tudi *commentarius cottidianus*, uradniški razglasi v mestih zunaj Rima; triumfalni akti (*acta triumphorum*), knjižni in epigrafski razglasi in poročila cesarjev ob triumfih. Svoje akte so imele tudi lokalne politične in sodne oblasti.¹⁴⁶

V peto skupino lahko uvrstimo pisce, ki so na meji legendarnega, kot so na primer:

- grški pesnik in čudodelnik Aristeas s Prokoneza iz 6. stol. pr. Kr.; njegove dogodivščine so bile popisane v epu *Arimaspeja* ali *O Arimaspih*, fantastičnem potopisu, ohranjenem pod njegovim imenom, v katerega je vpletel raziskovalna poročila, etnografske opise in pravljice o neznanih ljudstvih;¹⁴⁷
- Bojos ali Bojo, domnevno stara duhovnica v Delfih in pesnica iz neznanega obdobja, soproga mitičnega atenskega kralja Aktaja in

146 Kubitschek 1893; Kolb 2003; *Acta Senatus* 2017.

147 Tournier 1863; Dodds 1951: 141, 162; Bowra 1956; Bolton 1962; Fränkel 2006; Bidez 2007: 25.

mati epskega pesnika Palajfata; pod njenim imenom sta v antiki krožili dve pesnitvi: himna na čast Apolonu in pesnitev z naslovom *Ornitogonija* ali *Preobrazbe v ptice*;¹⁴⁸

- Femonoa, mitološka Apolonova hči in njegova prva svečenica v preročišču v Delfih, ki v izročilu velja za iznajditeljico heksametra, menda pa naj bi napisala tudi razpravo o vzreji ptic;¹⁴⁹
- Neheps(o) in Petoziris (ali Petosirid), najbrž izmišljeni imeni, ki sta postali običajni naslov anonimnega grškega astrološkega priročnika, nastalega med letoma 150 in 120 pr. Kr. (Nehepso je predstavljen kot kralj, Petoziris kot svečenik), v katerem so bili v mistično-religiozni preobleki predstavljeni različni nauki astrološkega sistema (gibanje planetov, njihov vpliv na usodo ljudi, napovedovanje usode iz položaja in gibanja zvezd). Sicer pa je obstajal tudi zgodovinski Petoziris, s pravim imenom Ankhfenkhons, ki je bil veliki duhovnik v Thotu pri Hermopolisu; živel je v 2. polovici 4. stol. pr. Kr.¹⁵⁰

V zadnjo, šesto skupino piscev lahko uvrstimo tiste, ki so bodisi (skoraj) anonimni ali omenjeni samo pri Pliniju ter običajno še pri Marku Terenciju Varonu in pri Kolumeli: njihova dela so večinoma neohranjena, če že, potem samo fragmentarno, pri večini pa poznamo samo naslove. Gre predvsem za grške pisce, ki so pisali o poljedelstvu in o kmetovanju. To so: Agatokles s Hiosa, Ajshrion, Anaksipolis s Tasosa, Androtion, Antigon iz Kime v Mali Aziji, Apolodor z Lemnosa, Apolonij iz Pergamona, Arhitas, Aristofan iz Mileta, Bakhij iz Mileta, Diodor iz Priene, Epigen z Rodosa, Evagon s Tasosa, Hegezias iz Maroneje, Lizimah (sicer tudi farmacevt), Menander iz Herakleje in Menander iz Priene.

148 Knaack 1880: 1–12 (*De Boei Ornithogonia*); Knaack 1897; Selzer 1997.

149 Knaack 1880; Lafaye 1904; Voigt 1957; Kappel 2000.

150 Riess 1890; Riess 1891–1893; Darmstadt 1916; Lefebvre 1923–1924; Kroll 1935; Kroll 1937; Gundel 1966; Lichtheim 1980: 44–54; Nakaten 1982; Pingree 1981.

Na področju poznavanja živalskega sveta pa Plinij največ dolguje Aristotelu, ki je bil njegov glavni vir za knjige o živalstvu. Brez Aristotelovega dela in dognanj na področju biologije bi bilo Plinijevo vedenje o favni antičnega sveta in o anatomiji živali in človeka znatno okrnjeno, manj uporabno in precej manj referenčno. To sam prizna v 8. knjigi:¹⁵¹

44 Aristotel, mož, za katerega menim, da ga moram kot avtoriteto navesti najprej, ker bom večinoma upošteval njegove ugotovitve, poroča drugače. Kralj Aleksander Veliki, ki si je goreče želel spoznati lastnosti živali, je to raziskavo zaupal Aristotelu, vrhunskemu strokovnjaku na vseh področjih znanosti; in tako je nekaj tisoč ljudi na območju celotne Azije in Grčije, in sicer vsi, ki so se preživljali z lovom na živali, z lovom na ptice in z ribolovom, ter vsi oskrbniki zverinjakov, čred, panjev, ribnikov in preletalnic, dobilo ukaz, naj ubogajo njegova navodila, da mož ne bi izpustil kakega, kjerkoli že rojenega živega bitja. Aristotel je od njih dobil natančna poročila in po njih napisal tistih znamenitih skoraj petdeset knjig o živalih. Ta moj zgoščeni povzetek njegovih knjig z dodatkom dejstev, ki jih Aristotel še ni poznal, naj, prosim, bralci naklonjeno sprejmejo, ko se v njem trudim na kratko preleteti vsa dela narave in tisto, kar je najslavnejši izmed vseh kraljev najbolj želel vedeti.¹⁵²

151 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 8, 44.

152 Biograf in paradoksograf Antigon iz Karista (Wilamowitz-Moellendorff 1881) je v svojem delu o znamenitih filozofih z naslovom *Življenja filozofov* zapisal, da naj bi Aristotel napisal 70 knjig o zoologiji. Od teh se jih je ohranilo dvajset: *Nauk o živalstvu* (10 knjig), *O razmnoževanju živali* (5 knjig), *O delih živali* (4 knjige) in *O gibanju živali* (1 knjiga). Plinijevo poročilo o Aristotelovem zbiranju gradiva za knjige o živalstvu je eno redkih pričevanj o tem, verjetno prvem tako obsežnem in načrtnem evropsko-azijsko-afriškem znanstvenem projektu, v katerega je vključil tudi svojega nekdanjega učenca Aleksandra.

SKLEP

»Téma je narava, to je življenje.« Tako je v uvodu v *Naravoslovje* Plinij pojasnil namen svojega obsežnega dela,¹⁵³ v katerem je predstavil na tisoče dejstev in stvarnih podatkov s področja naravoslovnih ved. Z njim je proslavil radodarnost narave, izjemnost in čudesa, ni pa spregledal niti njenih temnih plati, kot so spački, pokveke, bolezni, bolečine, škodljivci, golazen, strupi in podobno.¹⁵⁴ Stvarne podatke je pogosto, kadar se mu je zdelo potrebno, nadgradil s posebnimi vsebinskimi sklopi (zgodovina medicine, magija, zgodovina antične umetnosti ...), z osebnimi razmišljanji in digresijami, med katerimi izstopajo odlomki, v katerih je razmišljal o moralnih vrednotah svojega časa in njihovem izginjanju ter o uničujočem vplivu bogastva in razkošja na rimsko družbo; rad je izpostavil kmečki stan, v katerem je videl neposredno vez s preteklostjo, ki je v njegovih predstavah pogosto idealizirana, prav tako pa je v nižjih slojih videl utelešenje starih rimskih vrednot: preprostosti in povezanosti z naravo in z zemljo (*simplicitas* in *rusticitas*), torej naravo.¹⁵⁵ Kljub temu mu senzacionalizem, neverjetne zgodbe in pojavi, etnografske, geografske in moralistične digresije in ekskurzi niso tuji.

Nobenega dvoma ni, da je Plinij za branje virov in njihovo sistematično ekscerpiranje potreboval ogromno časa; koliko let je bilo vloženi v pisanje *Naravoslovja*, lahko zgolj ugibamo. O njegovi izjemni delovni vnemi pri opravljanju službenih dolžnosti, pičlem spancu, ki si ga je privoščil, vsesplošnem odrekanju, izkoriščanju slehernega prostega časa za branje in raziskovanje ter številnih prečutih nočeh poroča njegov nečak Plinij Mlajši v pismu Bebiju Makru.¹⁵⁶ Svoje *Naravoslovje* je Plinij v uvodu ozna-

čil kot *novicium opus* »delo, ki je čista novost«.¹⁵⁷ Ta novost je bila vsebinska vsestranskost *Naravoslovja*, saj je v njem zajel vse glavne naravoslovne vede, zato je lahko nečak v omenjenem pismu Makru, v katerem je navedel tudi vsa ujčeva dela, zapisal: »Sedemintrideset knjig *Naravoslovja*, obsežno delo, učeno in prav tako raznoliko kot narava sama.«¹⁵⁸ Plinij je vedel, da utegnejo poznavalci v delu odkriti številne pomanjkljivosti in da se lahko znajde pod plazom kritik, zato se je pred tem že vnaprej zavaroval s tem, ko je v uvodu zapisal: »Sam odkrito priznam, da bi bilo mogoče mojim knjigam marsikaj dodati, in to ne samo tem, ampak vsem, ki sem jih izdal.«¹⁵⁹

Čeprav ga uvrščamo med antična enciklopedična dela, je *Naravoslovje* enciklopedija zgolj v določenem smislu, saj je podobno drugim tovrstnim antičnim delom, ki pa jih je zaradi svoje celovitosti in dejstva, da je ohranjeno v celoti, preseglo. Bi *Naravoslovje* lahko označili kot »*Encyclopedia Britannica*« antičnega sveta, kot ga včasih označuje strokovna literatura? Le deloma, ker ga ne moremo enačiti z modernimi enciklopedijami, saj so njegova ureditev, taksonomija in referenčni obseg znatno drugačni; drugače kot večina sodobnih enciklopedij je *Naravoslovje* delo enega pisca in snov v njem ni razporejena po abecednem zaporedju, ampak gre za zbir cele vrste obsežnih predstavitev (esejev) s področja naravoslovnih (aplikativnih) ved. Prej bi ga lahko označili za naravoslovni priročnik, v katerem se Plinij izkaže ne kot izvorni pisec, ampak kot marljiv zbiralec znanja iz že obstoječih virov.

Naravoslovje je ob Plinijevi smrti menda ostalo neredigirano in nekaj časa še ni bilo razširjeno. V nekaj desetletjih pa je postalo prava uspešnica in je našlo svoje mesto v vseh pomembnejših javnih in zasebnih knjižnicah. Dokaz o njegovi popularnosti pozneje so tudi ohranjeni rokopisni prepisi: teh je več kot 200, 130 jih je ohranjenih v celoti. Vprašanje pa

153 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 13, uvod.

154 König-Winkler, 1979, 53.

155 Citroni Marchetti, 1992, 3249–3260; Carey, 2003, 15.

156 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 7–20.

157 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 1, uvod.

158 Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 5, 6.

159 Plinij Starejši, *Naravoslovje* 1, 28 uvod.

je, ali je *Naravoslovje* do nas prišlo v taki obliki, kot ga je zapisal Plinij, saj so ga prepisovalci in uporabniki pogosto popravljali in celo dopolnjevali, kar je izdajateljem pri pripravi kritičnih izdaj besedila povzročalo nemalo težav, saj so morali pri obravnavi rokopisov tehtno določiti in izločiti poznejše vrvke, dopolnila in popravke.¹⁶⁰

To je kratek vpogled v nekatere segmente Plinijevega *Naravoslovja*, ki je najobsežnejše v celoti ohranjeno prozno delo, kar nam jih je zapustila rimska antika. O Plinijevem *Naravoslovju* v poznejših obdobjih do poznega novega veka, o njegovi odmevnosti in razširjenosti bi bilo mogoče povedati ogromno v celi seriji monografskih del,¹⁶¹ njegov vpliv je predmet intenzivnih raziskav na področju zgodovine znanosti predvsem v zadnjih petdesetih letih. A o tem ob drugi priložnosti.

VIRI IN LITERATURA

ACTA SENATUS (2017). *B. Studien und Materialien*. Wiesbaden: Franz Steiner.

ALBRECHT, Michael von/SCHMELING, Gareth L. (1997): *A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius: With Special Regard to Its Influence on World Literature*. Leiden: Brill.

ALBRECHT, Michael von (2012): *Geschichte der römischen Literatur von Andronicus bis Boethius*. Dritte, verbesserte und erweiterte Auflage. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.

ALLEN, Reginald E. (1983): *The Attalid Kingdom. A Constitutional History*. Oxford: Clarendon Press.

AMAT, Jacqueline (2002): *Les animaux familiers dans la Rome antique*. Pariz: Les Belles Lettres.

160 Brunhölzl, 1995, 21; von Albrecht-Schmeling, 1997, 1271.

161 Za natančnejše orise in specializirano literaturo o poznejšem odmevu Plinijevega *Naravoslovja* gl. Chibnall, 1955, 57–78; Eastwood 1986; French 1986; Healy, 1999, 380–392.

ANDERSON, John Kinlich (1961): *Ancient Greek Horsemanship*. Berkeley: University of California Press.

ANDERSON, John Kinlich (1985): *Hunting in the Ancient Greek World*. Berkeley: University of California Press.

ANDRÉ, Jaques (1967): *Les noms d'oiseaux en latin*. Pariz: Klincksieck.

ANRW – *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*

APOSTOLIDES, Nicolas C. (1883): *La pêche en Grèce: ichthyologie, migrations, engins et manières de pêche, produits, statistique et législation*. Atene: Typographie de Perris frères.

ARNAR, Anna Sigrídur (1990): *Encyclopedism from Pliny to Borges*. Chicago: University of Chicago Library.

ARNOTT, William Geoffrey (2007): *Birds in the Ancient World from A to Z*. London, New York: Routledge.

ASH, Rhiannon (2007): The Wonderful World of Mucianus. V: *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, let. 5 (suppl. 100), str. 1–17.

ATHERTON, Catherine (izd.) (1998): *Monsters and Monstrosity in Classical Antiquity*. Bari: Levante (Nottingham classical literature studies, 6).

AUBERT, Jean-Jacques (1994): *Business Managers in Ancient Rome. A Social and Economic Study of Institores, 200 B.C. – A.D. 250*, Leiden, New York, Köln: Brill (Columbia Studies in The Classical Tradition, 21).

BACIGALUPO, Maria Vittoria (1965): *Il problema degli animali nel pensiero antico*. Torino: Edizioni di filosofia.

BALDWIN, Barry (1995): Pliny the Elder and Mucianus. V: *Emerita*, let. 63, št. 2, str. 291–301.

BALDWIN, Barry (1995): The Composition of Pliny's Natural History. V: *Symbolae Osloenses* let. 70, str. 72–81.

BARANSKI, Anton (1886): *Geschichte der Thierzucht und Thiermedizin im Alterthum*. Dunaj: Braumüller, 1886 (1. ponatis: Hildesheim: Georg Olms, 1971; 2. ponatis 1997).

BARTSCH, Shadi/FREUDENBURG, Kirk/LITTLEWOOD, Cedric (2017): *The Cambridge Companion to The Age of Nero*. Cambridge, Cambridge University Press.

BEAGON, Mary (1992): *Roman Nature: The Thought of Pliny the Elder*. Oxford: Oxford University Press (Oxford Classical Monographs).

- BEAGON, Mary (2005): *The Elder Pliny on the Human Animal. Natural History Book 7*. Prevod s spremno besedo in komentarjem Mary Beagon. Oxford: Clarendon Press (Clarendon Ancient History Series).
- BEAGON, Mary (2007): Situating Nature's Wonders in Pliny's Natural History. V: BISPHAM, Edward/ROWE, Greg (izd.): *Vita Vigilia Est: Essays in Honour of Barbara Levick*. London: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, (Bulletin of the Institute of Classical Studies, 100), str. 19–40.
- BEAGON, Mary (2011): The Curious Eye of the Elder Pliny. V: GIBSON, Roy K./MORELLO, Ruth (ur.): *Pliny the Elder: Themes and Contexts*. Leiden: Brill, str. 71–88.
- BERVE, Helmut (1967): *Die Tyrannis bei den Griechen*. Erster Band: *Darstellung*. Drugi zvezek: *Anmerkung*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- BERVE, Helmut (1959): *König Hieron II*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, Neue Folge, 47).
- BESSONE, Luigi (1969): Sulla morte di Plinio il Vecchio. V: *Rivista di studi classici* let. 17, str. 166–179.
- BIDEZ, Joseph/CUMONT, Franz (2007): *Les Mages Hellénisés. Zoroastre, Ostanès et Hystaspe d'après la tradition grecque*. Pariz: Les Belles Lettres.
- BLOCH, Raymond 1963: *Les prodiges dans l'antiquité classique, Grèce, Etrurie et Rome*. Pariz: Presses universitaires de France.
- BODSON, Liliane (1984): *La zoologie antique. Choix de textes grecs et latins*. Traduits, annotés, illustrés, deux fascicules. Liège: Université de Liège (Supplément au Bulletin de l' Association régionale des Enseignants de Langues Anciennes de l'Académie de Besançon (A.R.E.L.A.B.), 21).
- BODSON, Liliane (1986a): Aspects of Pliny's zoology. V: FRENCH, Roger/GREENAWAY, Frank (izd.): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*. London in Sydney: Croom Helm, str. 98–110.
- BODSON, Liliane (1986b): La zoologie romaine d'après les Histoires Naturelles de Pline. V: *Helmantica* let. 37, str. 107–117.
- BODSON, Liliane (1991): *Les oiseaux dans l'antiquité gréco-romaine: choix de textes avec introduction, traduction, commentaires et passages parallèles*. [s. n.]: [s. l.] (Supplément au Bulletin de l'Association des Professeurs de Langues Anciennes de l'Académie de Lille, 15).
- BODSON, Liliane (1997): Le témoignage de Pline l'Ancien sur la conception romaine de l'animal. V: CASSIN, Barbara/LABARRIÈRE, Jean-Louis (izd.): *L'animal dans l'antiquité*. Pariz: Vrin (Bibliothèque d'histoire de la philosophie), str. 325–354.
- BODSON, Liliane (1998): Ancient Greek Views on the Exotic Animal. V: *Arctos* let. 32, str. 61–85.
- BODSON, Liliane (2005): Naming the Exotic Animals in Ancient Greek and Latin. V: MINELLI, Alessandro/ORTALLI, Gherardo/SANGA, Glauco (izd.): *Animal Names*. Benetke: Istituto veneto di scienze, lettere ed arti, str. 453–480.
- BODSON, Liliane (2012): Introduction au système de nomination des serpents en grec ancien, l'ophionyme dipsas et ses synonymes. V: *Anthropozoologica* let. 47, št. 1, str. 73–155.
- BOLTON, James David Pennington (1962): *Aristeas of Proconnesus*. Oxford: Clarendon Press.
- BORST, Arno (1994): *Das Buch der Naturgeschichte. Plinius und seine Leser im Zeitalter des Pergaments*. Heidelberg: Winter (Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, 1994/2).
- BOUCHÉ-LECLERCQ, Auguste (1963): *Histoire de la divination dans l'Antiquité*. Bruxelles: Culture et Civilisation.
- BOWMAN, Alan K./CHAMPLIN, Edward/LINTOTT, Andrew (izd.) (1996): *The Cambridge Ancient History. Vol. 10: The Augustan Empire, 43 BC-AD 69*. Cambridge, Cambridge University Press (The Cambridge Ancient History, 10).
- BOWRA, Cecile Maurice (1956): A Fragment of the Arimaspea. V: *Classical Quarterly* let. 6, št. 1–2, str. 1–10.
- BRAUND, David (1984): *Rome and the Friendly King: The Character of Client Kingship*. Croom Helm, London, Canberra: St. Martin's Press.
- BRENDEL, Otto: *Die Schafzucht im alten Griechenland*. Doktorska disertacija (Hessische Ludwigs-Universität zu Giessen). Würzburg: Tritsch 1934.
- BREWER, Douglas/CLARK, Terence/PHILIPS, Adrian (2001): *Dogs in Antiquity. Anubis to Cerberus. The Origins of Domestic Dog*. Warminster: Aris & Philips.

- BRINGMANN, Klaus (1996): Alexandros [18]. *DNP* 1, str. 477–478.
- BRUNHÖLZL, Franz (1995): Plinius I. Plinius der Ältere im Mittelalter. *LdM* 7, str. 21–22.
- BURR, Viktor (1955): *Tiberius Iulius Alexander*, Bonn: T. Habelt.
- BUXTON, Richard W. B. (2014): Wolves and Werewolves in Greek Thought. V: BREMMER, Jan N. (izd.): *Interpretations of Greek Mythology*. Abingdon, Oxon, New York: Routledge (Routledge Revivals), str. 60–79.
- CALDWELL, Thomas Francis: *The Career of Licinius Mucianus*. Disertacija. Melbourne, School of Historical and Philosophical Studies, 2015.
- CALVET, Jean/CRUPPI, Marcel (1955): *Le bestiaire de l'antiquité classique*. Pariz: Lanore.
- CAMACHO ROJO, José Maria/FUENTES GONZÁLEZ, Pedro Pablo (2000): Iuba (Juba) II de Maurétanie. V: GOULET, Richard (izd.): *Dictionnaire des philosophes antiques. III. d'Eccélos à Juvénal*. Pariz: CNRS Éditions, str. 940–954.
- CAMILLE, Jullian (1908–1926): *Histoire de la Gaule*. 8 zv. Pariz: Hachette.
- CAMINO CARRASCO, Marina (2013): Los monstruos marinos en Plinio el Viejo. V: GULLÓN ABAO, Alberto/MORGADO GARCÍA, Arturo/RODRÍGUEZ MORENO, José Joaquín (izd.): *El mar en la historia y en la cultura*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz (Monografías ; Serie Historia y Arte), str. 145–158.
- CAMPBELL, Gordon Lindsay (2014): *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*. Oxford: Oxford University Press.
- CAPPONI, Filippo (1979): *Ornithologia latina*. Genova: Università di Genova, Facoltà di lettere, Istituto di filologia classica e medievale (Pubblicazioni dell'Istituto di filologia classica e medievale, 58).
- CAPPONI, Filippo (1985): *Le fonti del X libro della "Naturalis historia" di Plinio*. Genova: Università di Genova, Facoltà di lettere, Istituto di filologia classica e medioevale (Pubblicazioni dell'Istituto di filologia classica e medioevale dell'Università di Genova, 85).
- CAPPONI, Filippo (1990): *Natura aquatilium (Plin. nat. hist. IX)*. Genova: Università di Genova, Facoltà di lettere, Dipartimento di archeologia, filologia classica e loro tradizioni (Pubblicazioni del Dipartimento di archeologia, filologia classica e loro tradizioni, nuoca ser. 131).
- CAPROTTI, Erminio (1982): Animali fantastici, fantasie zoologiche e loro realta in Plinio. V: *Plinio e la natura. Atti del ciclo di conferenze sugli aspetti naturalistici dell'opera pliniana: atti della giornata di studi su Plinio e l'erboristeria, Como, 1 luglio 1979: Plinio: valori bibliografici*. Como: Camera di commercio, industria, artigianato e agricoltura di Como: New Press, str. 39–61.
- CARCOPINO, Jérôme 1965² (1914¹): *La loi de Hiéron et les romains*. Rim, Pariz: L'Erma di Bretschneider; Editions E. de Boccard.
- CAREY Sorcha (2003): *Pliny's Catalogue of Culture: Art and Empire in the Natural History*. Oxford: Oxford University Press.
- CARROLL-SPILLECKE, Maureen (2001): *Romans, Celts & Germans. The German Provinces of Rome*. Stroud, Gloucestershire: Tempus Publishing.
- CASSIN, Barbara/LABARRIÈRE, Jean-Louis (izd.) (1997): *L'animal dans l'antiquité*. Pariz: Vrin (Bibliothèque d'histoire de la philosophie).
- CENTRE de Recherches A. PIGANOL (izd.) (1995): *Homme et animal dans l'antiquité romaine: actes du colloque de Nantes 1991*. Tours: Centre de Recherches A. Piganiol.
- CHEVALLIER, Raymond (1985): *Römische Provence. Die Provinz Gallia Narbonensis*. Luzern, Herrsching: Atlantis-Verlag (Edition Antike Welt, 2).
- CHIBNALL, Marjorie (1975): Pliny's Natural History and the Middle Ages. V: DOREY, Thomas Alan (izd.): *Empire and Aftermath: Silver Latin II*. London: Routledge & K. Paul, str. 57–78.
- CHILVER, Guy Edward Farquhar (1941): *Cisalpine Gaul: Social and Economic History from 49 BC to the Death of Trajan*. Oxford, Clarendon Press.
- CHOMEL, Claude (1900): *Histoire du cheval dans l'antiquité et son rôle dans la civilisation*. Pariz: Lecaplain et Vidal.
- CHRIST, Karl (2009⁶): *Geschichte der römischen Kaiserzeit*. München: C. H. Beck.
- CHRISTOL, Michel (2010): *Une histoire provinciale. La Gaule narbonnaise de la fin du Ier siècle av. J.-C. au IIIe siècle après J.-C.* Pariz: Publications de la Sorbonne.
- CIG – *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Ed. August Böckh, Berlin, 1825–1877.
- CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Ed. Theodor Mommsen. Berlin 1862–.
- CITRONI MARCHETTI, Sandra (1991): *Plinio il Vecchio e la tradizione del moralismo romano*. Pisa: Giardini (Biblioteca di „Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici“, 9).

- CITRONI MARCHETTI, Sandra (1992): Filosofia e ideologia nella ‚Naturalis historia‘ di Plinio. V: *ANRW Teil II: Principat, Band 36: Philosophie, Wissenschaften, Technik, 5. Teilband: Philosophie (Einzelne Autoren; Doxographica)*, Berlin–New York, str. 3249–3306.
- COLLINS, Billie Jean (izd.) (2002): *A History of the Animal World in the Ancient Near East*. Leiden: Brill.
- COLLISON, Robert Lewis (1966): *Encyclopaedias: Their History Throughout the Ages*. New York in London 1966.
- COLTELLONI-TRANNOY, Michèle (2002): *Le royaume de Maurétanie sous Juba II et Ptolémée (25 av. J.- C.-40 ap. J.-C.)*. Pariz: CNRS ÉDITIONS, 2002 (Etudes d’Antiquités africaines).
- CONTE, Gian Biagio (2010): *Zgodovina latinske književnosti. Od začetkov do padca rimskega cesarstva*, Ljubljana, Modrijan.
- CONTE, Gian Biagio (1994): The Inventory of the World: Form of Nature and Encyclopaedic Project in the HN of Pliny the Elder. V: *Genres and Readers*. Prevedel Glenn W. Most. Baltimore: Johns Hopkins University Press, str. 67–104.
- COTTA RAMOSINO, Laura (2004): *Plinio il Vecchio e la tradizione storica di Roma nella Naturalis Historia*. Alessandria: Edizioni dell’Orso (Studi di storia greca e romana, 9).
- COTTE, Jules (1944): *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline. Commentaire sur le livre IX de l’histoire naturelle de Pline*. Pariz: P. Lechevalier.
- DANNEMANN, Friedrich (1921): *Plinius und seine Naturgeschichte in ihrer Bedeutung für die Gegenwart*. Jena: E. Diederichs, 1921.
- DAOUD, Zakya (2014): *Juba II roi, savant et mécène*, Rabat, Art-Dif Edition.
- DARMSTADT, Carolus (1916): *De Nechepsonis-Petosiridis Isagoge quaestiones selectae*. Leipzig: Teubner.
- DÉCRET, François/FANTAR, Muhammad (2008): *L’Afrique du Nord dans l’antiquité. histoire et civilisation des Origines au ^v siècle*, Pariz: Payot (Bibliothèque historique Payot).
- DELLA CASA, A. (1982): Plinio grammatico. V: *Plinio il Vecchio sotto il profilo storico e letterario: Atti del convegno di Como, 5/6/7 ottobre 1979 [e] atti della Tavola rotonda nella ricorrenza centenaria della morte di Plinio il Vecchio, Bologna, 16 dicembre 1979*. Como, Banca Briantea, str. 109–115.
- DELLA CORTE, Francesco (1946): *Enciclopedisti Latini*. Genova: Stefano, str. 9–107 (ponatis v: DELLA CORTE, Francesco (1978): *Opuscula*. Genova: Istituto di Filologia Classica e Medievale (Tilgher) 1978 (Pubblicazioni dell’ Istituto di filologia classica dell’ Università di Genova, 50); leta 1989 izide kot posebna publikacija).
- DESSE, Jean/DESSE-BERSET, Nathalie (2000): Salaisons de poissons marins aux marges orientales du monde gréco-romain: Contributions de l’archéozoologie. V: *Mélanges de l’École Française de Rome, Antiquité*, let. 112, št. 1, str. 119–134.
- DETLEFSEN, Detlef (1901): Die Quellenschriften. Insbesondere die Lateinischen, in Buch 10 der Nat. Hist. des Plinius. V: *Hermes*, let. 36, št. 1, str. 1–27.
- DIERAUER, Urs (1999): Das Verhältnis von Mensch und Tier im griechisch-römischen Denken. V: MÜNCH, Paul/WALZ, Rainer (izd.): *Tiere und Menschen. Geschichte und Aktualität eines prekären Verhältnisses*. Paderborn: F. Schöningh, str. 37–85.
- DIERAUER, Urs (1977): *Tier und Mensch im Denken der Antike: Studien zur Tierpsychologie, Anthropologie und Ethik*. Amsterdam: B. R. Grüner (Studien zur antiken Philosophie, 6).
- DNP – Der neue Pauly
- DODDS, Eric Robertson (1951): *The Greeks and the Irrational*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press (Sather Classical Lectures volume, 25).
- DOODY, Aude (2001): Finding facts in Pliny’s encyclopaedia: the summarium of the Natural History. V: *Ramus*, let. 30, str. 1–22.
- DOODY, Aude (2010): *Pliny’s Encyclopaedia: The Reception of the Natural History*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- DRACK, Walter/FELLMANN, Rudolf (1988): *Die Römer in der Schweiz*, Stuttgart, Jona: Theiss, Raggi-Verlag (SG, Schweiz).
- DREHER, Martin./MÜLLER Martin (2014): Die Könige von Syrakus. V: EHLING, Kay/WEBER, Gregor (izd.): *Hellenistische Königreiche*. Darmstadt: von Zabern, str. 123–128.
- DUMONT, Jacques (2001): *Les animaux dans l’Antiquité grecque*. Pariz: L’Harmattan.
- DUPUY, J.-P.: *Le cheval dans l’antiquité*. Thèse. Toulouse, 1960.

- EASTWOOD, B. S. (2002), Plinian Astronomy in the Middle Ages and the Renaissance. V: EASTWOOD, Bruce Stansfield): *The revival of planetary astronomy in Carolingian and post-Carolingian Europe*. London in Sydney 1986, str. 197–251.
- ECK, Werner (1997): P. Clodius Thrax Paetus. V: *DNP* 3, st. 41–42.
- ECK, Werner/TOMASZ, Giaro (1999): Licinius II 14 (C. L. Mucianus). V: *DNP* 7, st. 176–177.
- EICHINGER, Wolfgang (2005): *Der Bär und seine Darstellung in der Antike*. Hamburg: Dr. Kovač.
- ELVER, Karl-Ludwig (2001): Pompeius I 8. V: *DNP* 10, st. 110.
- ERDKAMP, Paul (2007): *A Companion to the Roman Army*. Malden (MA); Oxford (UK); Chichester (UK): Wiley-Blackwell (Blackwell Companions to the Ancient World).
- FAORO, Davide (2015): *Praefectus, procurator, praeses: genesi delle cariche presidiali equestri nell'Alto Impero Romano*, Firenze: Le Monnier università.
- FERDIÈRE, Alain (2005): *Les Gaules (provinces des Gaules et Germanie, provinces Alpines). IIe siècle av.-Ve siècle ap. J.-C.*, Pariz: Armand Colin.
- FIELDS, Nic (2009): *The Roman Army of the Principate 27 BC-AD 117*. Oxford; New York: Osprey Publishing.
- FÖGEN, Thorsten (2007): Pliny the Elder's Animals: Some Remarks on the Narrative Structure of Nat. hist. 8–11. V: *Hermes*, let. 135, str. 184–198.
- FRÄNKEL, Hermann (2006): *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums*. 5. izdaja. München: C. H. Beck, str. 277–279.
- FRENCH, Roger/GREENAWAY, Frank (1986): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*, London, Sydney: Croom Helm, 1986.
- FRENCH, Roger (1986): Pliny and Renaissance Medicine. V: FRENCH, Roger/GREENAWAY, Frank (1986): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*, London, Sydney: Croom Helm, str. 252–281.
- FRENCH, Roger (1994): *Ancient Natural History: Histories of Nature*. London; New York: Routledge (Sciences in Antiquity).
- FÜNDLING, Jorg (1998): Juba [2]. V: *DNP* 5, st. 1185–1186.
- FURGER, Andres/ISLER-KERÉNYI, Cornelia/JACOMET, Stefanie/RUSSENBERGER, Christian /SCHIBLER, Jörg (2001): *Die Schweiz zur Zeit der Römer. Multikulturelles Kräftespiel im 1. bis 5. Jahrhundert*. Zürich, Neue Zürcher Zeitung (Archäologie und Kulturgeschichte der Schweiz, 3).
- GALSTERER, Hartmut (1976): *Herrschaft und Verwaltung im republikanischen Italien. Die Beziehungen Roms zu den Gemeinden vom Latinerfrieden 338 v. Chr. bis zum Bundesgenissenkrieg 91 v. Chr.* München: Beck (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 68).
- GIACOPINI, Lucina/MARCHESINI BELELLI, Barbara; RUSTICO, Letizia (1994): *L'itticoltura nell'Antichità*. Rim: Istituto Grafico Editoriale Romano.
- GIEBEL, M.: *Tiere in der Antike. Von Fabelwesen, Opfertieren und treuen Begleitern*. Theiss, Stuttgart 2003.
- GOODMAN, Martin (2003): *The Roman World 44 BC-AD 180*. London, New York: Routledge.
- GOULET, Richard (2016): Thrax Paetus (P. Clodius). V: GOULET, Richard (izd.): *Dictionnaire des philosophes antiques* 6, str. 1142–1146.
- GRANT, Michael (1970): *Nero*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- GRASSI, Maria Teresa (1995): *La romanizzazione degli Insubri. Celti e Romani in Transpadana attraverso la documentazione storica ed archeologica*, Milano: Edizioni ET Milano.
- GRISÉ, Yolande (1980): L'illustre Morte de Pline le Naturaliste. V: *Revue des Etudes Latines*, let. 58, str. 338–343.
- GROS, Pierre (2008): *Gallia Narbonensis. Eine römische Provinz in Südfrankreich*. Mainz: Philipp von Zabern (Orbis Provinciarum; Zaberns Bildbände zur Archäologie; Sonderbände der Antiken Welt).
- GSELL, Stéphane (1913-1928): *Histoire Ancienne de l'Afrique du Nord*. 8 zv. Pariz: Hachette.
- GUASPARRI, Andrea (2008): Biologia e Nomenclatura in Plinio. V: *Annali Online di Ferrare – Lettere* let. 3, št. 1, str. 111–123.
- GUNDEL, Wilhelm/GUNDEL, Hans Georg (1966): *Astrologoumena. Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*. Wiesbaden: Steiner Verlag.
- HA – *Historia animalium* = Aristotel, *Nauk o živalih*

- HANSEN, Esther V. (1971²): *The Attalids of Pergamum*. Ithaca: Cornell University Press (Cornell Studies in Classical Philology, 29).
- HATT, Jean-Jacques (1959): *Histoire de la Gaule romaine (120 avant J.-C.-451 après J.-C.). Colonisation ou colonialisme?* Préface de Jérôme Carcopino. Pariz: Payot.
- HAUSSLEITER, Johannes (1935): *Der Vegetarismus in der Antike*. Berlin, Alfred Töpelmann.
- HEALY, John F. (1988): The Language and Style of Pliny the Elder. V: BOLDRINI, Sandro (ur.): *Filologia e Forme Letterarie: Studi offerti a Francesco della Corte*. Urbino, Università degli studi di Urbino, str. 1–24.
- HEALY, John F. (1999): *Pliny The Elder on Science and Technology*, Oxford, Oxford University Press.
- HEHN, Victor (1870, 1911, 1963): Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa. Berlin 1870¹, 1911⁸ (ponatis Darmstadt 1963).
- HOPP, Joachim (1977): *Untersuchungen zur Geschichte der letzten Attaliden*. München: C. H. Beck (Vestigia. Beiträge zur alten Geschichte, 25).
- HÖRNSCHEMEYER, Aloys (1929): *Die Pferdezucht im klassischen Altertum*. Disertacija. Gießen: Philosophische Fakultät der Hessischen Ludwigs-Universität zu Gießen; Lingen-Ems (R. van Acken).
- HP – *Historia plantarum* = Teofrast, *Nauk o rastlinah*
- HRIBERŠEK, Matej (2007): Plinij Starejši in njegovo Naravoslovje. V: *Ars & Humanitas: revija za umetnost in humanistiko* let. 1, št. 1, str. 9–36.
- HRIBERŠEK, Matej (2009): Plinij Starejši in njegovo Naravoslovje. V: PLINIJ, Cecilij Sekund/HRIBERŠEK, Matej (2009): *Naravoslovje: izbrana poglavja*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan.
- HRIBERŠEK, Matej (2010a). Drobcji o Pliniju (Crusta Pliniana). V: KEBER, Katarina (ur.)/VIDMAR, Luka (ur.). *Historični seminar* 8. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 21–42.
- HRIBERŠEK, Matej (2010b): Quaestiones Pliniana: Plinij in njegovi grški vzori. V: GROŠELJ, Nada (ur.): *Grčija skozi rimske oči v dobi cesarstva: tematska številka ob trideseti obletnici smrti Milana Grošlja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, *Keria*, let. 12, št. 1. str. 65–83.
- HRIBERŠEK, Matej (ur.)/AUBELJ, Bronislava (ur.)/GERM, Tine/MAHNIČ, Katarja/OSVALD, Monika/MELINA, Graziella (2010c): *Plinij Starejši in antična umetnost: razprave*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan.
- HRIBERŠEK, Matej (2013): *Po Plinijevem nebu in zemlji: komentar h knjigam 1–6 Plinijevega Naravoslovja*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- HRIBERŠEK, Matej (2019): Od Komuma do Stabij: biografski oris rimskega enciklopedista Plinija Starejšega. V: *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti*, let. 21, št. 2, str. 7–54.
- HRR – *Historicorum Romanorum Reliquiae*, ed. H. Peter, Leipzig, 1870–1906.
- HUBAUX, Jean/LEROY, Maxime (1939): *Le mythe du phénix dans les littératures grecque et latine*. Liège, Pariz: E. Droz (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule LXXXII).
- HUGONOT, Christophe (2006): *Rome en Afrique. De la chute de Carthage aux débuts de la conquête arabe*. Pariz: Flammarion.
- HULL, Denison Bingham (1964): *Hounds and Hunting in Ancient Greece*. Chicago: University of Chicago Press.
- HYLAND, Ann (1990): *Equus. The Horse in the Roman World*. New Haven: Yale University Press.
- IGRRP – *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes*, ed. R. Cagnat, Pariz, 1901–1927.
- JACOBY, Felix (1916): Iuba 2. V: *RE* 9,2, st. 2384–2395.
- JOUBERT, Claude-Jacques (1958): *Le chien dans le monde antique*. Disertacija. Toulouse: Impr. Soubiron.
- KALOF, L. (izd.) (2007): *A Cultural History of Animals in Antiquity*. Oxford: Berg Publishers.
- KAPPEL, Lutz (2000): Phemonoe. V: *DNP* 9, st. 766.
- KELLER, Otto (1909–1913, 1963): *Die antike Tierwelt*. 2 zvezka. Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig 1909–1913 (ponatis Hildesheim 1963).
- KELLER, Otto (1887): *Thiere des classischen Alterthums in culturgeschichtlicher Beziehung*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.
- KEPPIE, Lawrence (2005): *The Making of Roman Army. From Republic to Empire*, London: Routledge.

- KITCHELL, Kenneth F. Jr. (2014): *Animals in the Ancient World from A to Z*. London, New York: Routledge.
- KLEE, Margot (2013): *Germania Superior. Eine römische Provinz in Frankreich, Deutschland und der Schweiz*. Regensburg: Friedrich Pustet.
- KLEIJN-EIJKELESTAM, Gerda de (2013): C. Licinius Mucianus, Vespasian's Co-ruler in Rome. V: *Mnemosyne*, let. 66, št. 3, str. 433–459.
- KNAACK, Georg (1897): Boio. V: *RE* 3,1, st. 633–634.
- KNAACK, Georg (1880): *Analecta Alexandrino-Romana*. Disertacija. Greifswald: Universität Greifswald, , 1–12 (*De Boei Ornithogonia*).
- KOLB, Anne (2003): Wege der Übermittlung politischer Inhalte im Alltag Roms. V: WEBER, Gregor/ZIMMERMANN, Martin (izd.): *Propaganda - Selbstdarstellung - Repräsentation im römischen Kaiserreich des 1. Jhs. n. Chr.* Wiesbaden: Franz Steiner, str. 127–144 (*Historia Einzelschriften* 164).
- KOŁODKO, Piotr (2012): The Powers and Significance of the Prefect of the 'Vigiles' ('praefectus vigilum') in Ancient Rome. V: *Zestyty Prawnicze*, let. 12, št. 4, str. 199–214.
- KÖNIG, Roderich/WINKLER, Gerhard (1979): *Plinius der Ältere. Leben und Werk eines antiken Naturforschers. Anlässlich der Wiederkehr seines Todes beim Ausbruch des Vesuv am 25. August n. Chr.* München: Heimeran Verlag.
- KÖNIG, Roderich/WINKLER, Gerhard (izd.) (1973–1996): *C. Plinius der Ältere: Naturkunde*. München: Tusculum.
- KOSMETATOU, Elizabeth (2005): The Attalids of Pergamon. V: ERSKINE, Andrew (izd.): *A Companion to the Hellenistic World*. Oxford: Blackwell, str. 159–174.
- KROLL, Wilhelm (1935): Nechepso. V: *RE* 16,2, st. 2160–2167.
- KROLL, Wilhelm (1937): Petosiris. V: *RE* 19,1, st. 1165.
- KROLL, Wilhelm (1951): Plinius der Ältere. V: *RE* 21, st. 271–439.
- KRON, Geoffrey (2008): Animal Husbandry, Hunting, Fishing and Pisciculture. V: OLESON, John Peter (izd.): *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World*. Oxford, New York: Oxford University Press, str. 176–222.
- KRÜGER, Julian (2012): *Nero. Der römische Kaiser und seine Zeit*. Köln, Weimar, Dunaj: Böhlau Verlag.
- KUBITSCHKEK, Wilhelm (1893): Acta 4. V: *RE* 1,1, st. 287–290.
- LACROIX, Léon (1937): Noms de poissons et noms d'oiseaux en grec ancien. V: *L'Antiquité classique* 6, str. 265–302.
- LAFAYE, Georges (1904): *Les Métamorphoses d'Ovide et leurs modèles grecs*. Pariz: Félix Alcan.
- LAMMERT, Friedrich (1931): *Die römische Taktik zu Beginn der Kaiserzeit und die Geschichtschreibung*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung (*Philologus Supplement*, 22/23).
- LANDWEHR, Christa (2007): Les portraits de Juba II, roi de Maurétanie, et de Ptolémée, son fils et successeur. V: *Revue Archéologique* let. 43, št. 1, str. 65–110. *LdM – Lexikon des Mittelalters*
- LE BOHEC, Yann (2013²): *Histoire d'Afrique romaine. 146 avant J.-C. - 439 après J.-C.*, Pariz, Picard (*Antiquité/Synthèses*, 9).
- LEFEBVRE, Gustave (1923–1924): *Le tombeau de Petosiris*. 3 zv. Kairo: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale.
- LEHMLER, Caroline (2005): *Syrakus unter Agathokles und Hieron II. Die Verbindung von Kultur und Macht in einer hellenistischen Metropole*. Frankfurt ob Majni: Verlag Antike.
- LEITNER, Helmut (1972): *Zoologische Terminologie beim älteren Plinius*. H. A. Gerstenberg, Hildesheim.
- LENSCHAU, Thomas (1913): Hieron 13. V: *RE* 8,2, st. 1503–1511.
- LENZ, Harald Othmar (1856, 1966): *Zoologie der alten Griechen und Römer. Deutsch in Auszügen aus deren Schriften nebst Anmerkungen*. Gotha: Becker'sche Buchhandlung, 1856 (ponatis Wiesbaden, Sändig, 1966).
- LEWIS, Sian/LLEWELLYN-JONES, Lloyd (2018): *The Culture of Animals in Antiquity. A Sourcebook with Commentaries*. London, New York: Routledge.
- LICHTHEIM Miriam (1980): *Ancient Egyptian Literature. Volume III: The Late Period*. Berkeley: University of California Press.
- LINDNER, Kurt (1973): *Beiträge zu Vogelfang und Falknerei im Altertum*. Berlin, New York: De Gruyter.
- LLOYD-JONES, Hugh (1980): *Mythical Beasts*. London: Duckworth.
- LORENZ, Günther (2000): *Tiere im Leben der alten Kulturen. Schriftlose Kulturen, Alter Orient, Ägypten, Griechenland und Rom*. Dunaj: Böhlau.

- LUNCZER, Clemens: *Vögel in der Griechischen Antike: Eine Untersuchung über Kenntnisse und Wahrnehmung der Antiken Vögelwelt*. Disertacija. Heidelberg: Philosophische Fakultät der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, 2009.
- MACKOVIK, Karin (2007): Les testaments royaux hellénistiques et l'impérialisme romain: deux cultures politiques dans la marche de l'histoire. V: *Dialogues d'histoire ancienne* let. 33, št. 1, str. 23–46.
- MACSHANE, Robert Burnham (1964): *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*. Urbana: University of Illinois Press (Illinois studies in the social sciences, 53).
- MAIER, Bernhard (2012): *Geschichte und Kultur der Kelten*, München, C. H. Beck (Handbuch der Altertumswissenschaft, 3, 10).
- MALITZ, Jürgen (1999): *Nero*. München, Beck (C.H. Beck Wissen in der Beck'schen Reihe, 2105).
- MANTON, Lennox E. (1988): *Roman North Africa*. London: Seaby (B. T. Batsford).
- MAXFIELD, Valerie A. (1981): *The Military Decorations of the Roman Army*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- MAXWELL-STUART, Peter G.: *Studies in the Career of Pliny the Elder and the Composition of his 'Naturalis historia'*. Disertacija. St. Andrews: University of St. Andrews, 1995.
- MAYER GRUBER, Irwin (2006): Tiberius Iulius Alexander. V: *Encyclopedia Judaica* 19, str. 716–717.
- McDERMOTT, William Coffman (1938): *The Ape in Antiquity*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- MEISTER, Klaus (1998): Hieron [2]. V: *DNP* 5, st. 544–545.
- MERLEN, Rene Henry Albert (1971): *De canibus. Dog and Hound in Antiquity*. London: J.A. Allen & Co. Ltd.
- MOMMSEN, Theodor (1872): *Corpus inscriptionum Latinarum: Inscriptiones Galliae Cisalpinae Latinae. Pars prior: Inscriptiones regionis Italiae decimae comprehendens*. Consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae Borussicae edidit Theodorus Mommsen. Berlini G. Reimer.
- MOSER, Benjamin: *The Roman Ethnozoological Tradition: Identifying Exotic Animals in Pliny's Natural History*. Disertacija. London, Ontario: The University of Western Ontario, 2013.
- MÜLLER, Johann (1883): *Der Stil des älteren Plinius*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.
- MÜNZER, Friedrich (1897): *Beiträge zur Quellenkritik der Naturgeschichte des Plinius*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- MURPHY, Trevor Morgan (2004): *Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*, Oxford: Oxford University Press.
- NAKATEN, Susanne (1982): Petosiris. V: *Lexikon der Ägyptologie* 4, st. 995–998.
- OGIS – *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*. Ed. Wilhelm Dittenberger. Leipzig 1903–1905.
- OLIVEIRA, Francisco de (1992): *Les idées politiques et morales de Plin l'Ancien*. Coimbra: Instituto Nacional de Investigação Científica (Estudos de Cultura Clássica, 5).
- PA – *Partes animalium* = Aristotel, *Deli živali*
- PALLOTTINO, Massimo (1988): *Etruskologie: Geschichte und Kultur der Etrusker*. 7. izdaja. Basel: Springer.
- PETERS, Joris (1998): *Römische Tierhaltung und Tierzucht: Eine Synthese aus archäozoologischer Untersuchung und schriftlich-bildlicher Überlieferung*. Rahden/Westfalen: Verlag Marie Leidorf (Passauer Universitätsschriften zur Archäologie, 5).
- PEURIÈRE, Yves (2003): *La pêche et les poissons dans la littérature latine. Vol. 1: Des origines à la fin de la période augustéenne*. Bruselj: Latomus (Collection Latomus, 278).
- PEYRE, Christian (1979): *La Cisalpine Gauloise du IIIe au Ier siècle avant J.-C.* Pariz: Presses de l'école normale supérieure (Études d'histoire et archéologie, 1).
- PFLAUM, Hans-Georg (1960–1961, 1982): *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*. 4 zv. Pariz: P. Geuthner, 1960–1961 (Bibliothèque archéologique et historique (Institut Français d'Archéologie de Beyrouth, 57); *Supplement*, Pariz: P. Geuthner, 1982 (Bibliothèque archéologique et historique (Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient-Damas-Amman, 112).
- PIGEAUD, Jackie; OROZ RETA, José (izd.) (1987): *Plin l'Ancien: Témoin de son temps. Conventus Pliniani Internationalis, Namneti 22-26 Oct. 1985 habiti*. Salamanca–Nantes: Universidad Pontificia de Salamanca (Bibliotheca Salamanticensis, Estudios, 87).

- PINGREE, David (1981): Petosiris. V: GILLISPIE, Charles Coulston (izd.): *The Dictionary of Scientific Bibliography* 10, str. 547–549.
- PINKSTER, Harm (2005): The language of Pliny the Elder. V: REINHARDT, Tobias/LAPIDGE, Michael/ADAMS, James Noel (izd.): *Aspects of the Language of Latin Prose*. Oxford: Oxford University Press (Proceedings of the British Academy, 129), str. 239–256.
- PLINE l'Ancien (2003²): *Histoire naturelle. Livre VIII*. Texte établi, traduit et commenté par Alfred Ernout. Pariz: Les Belles Lettres; *Livre IX*. Texte établi, traduit et commenté par E. de Saint-Denis. Pariz: Les Belles Lettres; *Livre X*. Texte établi, traduit et commenté par E. de Saint-Denis. Pariz: Les Belles Lettres; *Livre XI*. Texte établi, traduit et commenté par A. Ernout et le Dr. R. Pépin. Pariz: Les Belles Lettres.
- PLINIJ, Cecilij Sekund/HRIBERŠEK, Matej (2009): *Naravoslovje: izbrana poglavja*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan.
- PLINIJ, Cecilij Sekund/HRIBERŠEK, Matej (2012): *Naravoslovje. 1, Kozmologija in geografija: knjige 1–6*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PLINIJ, Cecilij Sekund/HRIBERŠEK, Matej (2015): *Naravoslovje. 2, Antropologija in zoologija: knjigi 7 in 8*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PLINIJ, Cecilij Sekund/HRIBERŠEK, Matej (2016): *Naravoslovje. 3, Zoologija in primerjalna anatomija: knjige 9–11*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PLINIO Gaio Secundo (2010 (1983)): *Storia naturale. II: Antropologia e zoologia. Libri 7–11*. Traduzioni e note di Alberto Borghini, Elena Giannarelli, Arnaldo Marcone, Giuliano Ranucci. Edizione diretta da Gian Biagio Conte con la collaborazione di Alessandro Barchiesi e Giuliano Ranucci. Torino: Giulio Einaudi editore s.p.a.
- PLINIUS C. Secundus der Ältere (1979, 1990, 1996, 2007): *Naturkunde. Lateinisch-deutsch*. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler. Sammlung Tusculum. *Buch VII: Anthropologie*. (1996) Zürich, Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag; *Buch VIII: Zoologie: Landtiere*. (2007) Zürich, Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag; *Buch IX: Zoologie: Wassertiere*. (1979) München: Heimeran Verlag; *Buch X: Zoologie: Vogel. Weitere Einzelheiten aus dem Tierreich*. (2007) Düsseldorf: Patmos Verlag GmbH & Co. KG, Artemis & Winkler; *Buch XI: Zoologie: Insekten. Vergleichende Anatomie*. (1990) Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Joachim Hopp. München, Zürich: Artemis Verlag.
- PLINIUS Caius Caecilius Secundus/KASTEN, Helmut (izd.) (2011): *Briefe. Epistularum libri decem*. Lateinisch-deutsch. Ed. Helmut Kasten. 8. Auflage. Düsseldorf, Zürich: Patmos Verlag GmbH & Co.
- PLINIUS, Caius Secundus/Mayhoff, Karl (2002): *Naturalis historia. Libri XXXVII*. Post Ludovici Iani obitum recognovit et scripturae discrepantia adiecta edidit Karl Mayhoff. Vol. II. *Libri VII–XV*. Editio stereotypa editionis prioris (MCMIX). München, Leipzig: K. G. Saur.
- PLINY (1967): *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume III: Libri VIII–XI*. By H. Rackham, M.A., Fellow of Christ's College, Cambridge. Cambridge (Massachusetts), London: Harvard University Press, William Heinemann LTD.
- POHLKE, Annette/POHLKE, Reinhard (2002): *Im Labyrinth des Minotauros. Ungeheuer der Antike*. Düsseldorf, Zürich: Artemis & Winkler.
- POLLARD, John (1977): *Birds in Greek Life and Myth*. London: Thames and Hudson.
- RAINBIRD, John S.: *The Vigiles of Rome*. Disertacija. Durham: Durham University, 1976.
- RAINBIRD, John S. (1986): The Fire Stations of Imperial Rome. V: *Papers of the British School at Rome*, let. 54, str. 147–169.
- RAMOSINO, Laura Cotta (2004): *Plinio il Vecchio e la tradizione storica di Roma nella Naturalis Historia*. Alessandria: Edizioni dell'Orso (Studi di storia greca e romana, 9).
- RAVEN, Susan (1993³): *Rome in Africa*. London, New York: Routledge.
- RE – Pauly–Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*
- REYNOLDS, Joyce (1986): The Elder Pliny and his Times. V: FRENCH, Roger/GREENAWAY, Frank (1986): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*, London, Sydney: Croom Helm, str. 1–10.
- REYNOLDS, Paul Kenneth Baillie (1926, 1996): *The vigiles of Imperial Rome*. London: Oxford University Press, 1926; Chicago: Ares Pub, 1996.
- RIBBECK, Otto (1892): *Geschichte der Römischen Dichtung. III: Dichtung der Kaiserherrschaft*, Stuttgart, J. G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger.

- RIBBECK, Otto (1897): *Scaenicae Romanorum poesis fragmenta*. Tertiis curis. Vol. I.: *Tragicorum fragmenta*, Leipzig (Lipsiae), B. G. Teubner.
- RIESS, Ernst: *Nechepsonis et Petosiridis fragmenta magica*. Disertacija. Bonn: Carol Georg, 1890.
- RIESS, Ernst (1891–1893): *Nechepsonis et Petosiridis fragmenta magica*. V. CRUSIUS, Otto (izd.): *Philologus. Zeitschrift für das classische Alterthum. Sechster Supplementband*. Göttingen: Dieterich'sche Verlags-Buchhandlung, str. 325–394.
- RINK, Annette (1997): *Mensch und Vogel bei römischen Naturschriftstellern und Dichtern. Untersucht insbesondere bei Plinius, Älian und Ovid*. Frankfurt ob Majni, New York: Peter Lang (Europäische Hochschulschriften. Reihe XV: Klassische Sprachen und Literaturen. Bd. 71).
- RITTER, Hans Werner (1987): *Rom und Numidien. Untersuchungen zur rechtlichen Stellung abhängiger Könige*. Lüneburg: AL.BE.CH.-Verlag, str. 137–142.
- RIVET, Albert Lionel Frederick (1988): *Gallia Narbonensis. With a chapter on Alpes Maritimae. Southern France in Roman times*. London: B. T. Batsford (The provinces of the Roman Empire).
- ROBERT, Fritz (1911): *Les noms des oiseaux en grec ancien. Étude sémantique*. Neuchâtel: Attinger.
- ROBINSON, Olivia F. (1992): *Ancient Rome. City Planning and Administration*, London, New York: Routledge.
- ROLLER, Duane W. (2003): *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's African Frontier*. London, New York: Routledge (Routledge Classical Monographs).
- ROLLER, Duane W. (2004): *Scholarly Kings. The Writings of Juba II of Mauretania, Archelaos of Kappadokia, Herod the Great, and the Emperor Claudius*. Chicago: Ares Publishers.
- RONCAGLIA, Carolyn E. (2018): *Northern Italy in the Roman World. From the Bronze Age to Late Antiquity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- RUDICH, Vasily (2005): *Political Dissidence Under Nero. The Price of Dissimulation*, London; New York, Routledge, Taylor & Francis.
- SABLAYROLLES, Robert (1996): *Libertinus miles. Les cohortes de vigiles*. Rome: École française de Rome (Collection de l'École française de Rome, 224).
- SADDINGTON, Denis (1996): The relationship between holding office in a municipium or colonia and the militia equestris in the early principate. V: *Athenaeum*, let. 84, str. 157–181.
- SAHRHAGE, Dietrich (2002): *Die Schätze Neptuns. Eine Kulturgeschichte der Fischerei im Römischen Reich*. Frankfurt am Main: Peter Lang AG.
- SAINT-DENIS, Eugène de (1947): *Le vocabulaire des animaux marins en latin classique*. Pariz: C. Klincksieck.
- SALLMANN, Klaus Günther (1971): *Die Geographie des älteren Plinius in ihrem Verhältnis zu Varro. Versuch einer Quellenanalyse*, Berlin; New York: Walter de Gruyter.
- SALLMANN, Klaus Günther (2000): *Plinius [1] P. Secundus, C. (der Ältere)*. V: *DNP* 9, st. 1135–1141.
- SANTILLO FRIZELL, Barbro (izd.) (2004): *Pecus: Man and Animal in Antiquity. Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, September 9-12, 2002*. Rome: The Swedish Institute in Rome (The Swedish Institute in Rome. Projects and Seminars, 1).
- SCHÄFER, C. (1998): *Spitzenmanagement in Republik und Kaiserzeit. Die Prokuratoren von Privatpersonen im Imperium Romanum vom 2. Jahrhundert v. Chr. bis zum 3. Jahrhundert n. Chr.*, St. Katharinen, Scripta Mercaturae-Verlag.
- SCHALLES, Hans-Joachim (1985): *Untersuchungen zur Kulturpolitik der pergamenischen Herrscher im 3. Jahrhundert vor Christus*. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth (Istanbuler Forschungen; 36).
- SCHOLZ, H.: *Der Hund in der griechisch-römischen Magie und Religion*. Disertacija. Berlin: Trilsch & Huther, 1937.
- SCHOTTKY, Martin (1996): *Archelaos Sisines Philopatris*. V: *DNP* 1, st. 986.
- SCULLARD, Howard Hayes (1974): *The Elephant in the Greek and Roman World*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- SELZER, Christoph (1997): *Boios*. V: *DNP* 2, st. 732.
- SENSI SESTITO, Giovanna de (1977): *Gerone II: un monarca ellenistico in Sicilia*. Palermo: Editrice Sophia (Kleio; 1).
- SERBAT, Guy (1986): *Pline l' Ancien. État présent des études sur sa vie, son oeuvre et son influence*. V: *ANRW* 2,32,4, str. 2069–2200.

- SHERWIN-WHITE, Adrian-Nicolas (1966): *The Letters of Pliny - A Historical and Social Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- SHERWIN-WHITE, Adrian-Nicolas (1973): *The Roman Citizenship*, Oxford, Oxford University Press.
- SHOTTER, David (2016): *Nero*. London: Routledge.
- SIGURDSONN, Haraldur/CASHDOLLAR, Stanford; SPARKS, Stephen R. J. (1982): The Eruption of Vesuvius in A. D. 79: Reconstruction from Historical and Volcanological Evidence. V: *American Journal of Archeology*, let. 86, št. 1, str. 39–51.
- SNOWDON, Michael: *An Unexpected Province: A History of The Early Years of the Roman Province of Asia from 133 B.C. to 128 B.C.* Disertacija. Hamilton, Ontario: McMaster University, 2005.
- SOUTHERN, Pat (2006): *The Roman Army. A Social and Institutional History*. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
- SOUTHERN, Pat (2013): *Domitian: tragic tyrant*. London, New York: Routledge.
- STAUFFENBERG, Alexander Schenk Graf von: *Hieron II. von Syrakus*. Stuttgart: Kohlhammer, 1933.
- STEIER, August (1913): *Der Tierbestand in der Naturgeschichte des Plinius. Ein Beitrag zur Geschichte der Zoologie*. Wissenschaftlich Beilage zum Jahresbericht des k. alten Gymnasiums in Würzburg für das Studienjahr 1912/13. Würzburg: Kgl. Universitätsdruckerei H. Sturtz A. G., str. 3–47.
- STEIER, August (1913): *Aristoteles und Plinius. Studien zur Geschichte der Zoologie*. Würzburg: C. Kabitzsch.
- STEIN, Arthur (1950): *Die Praefekten von Aegypten in der römischen Kaiserzeit*. Bern: A. Francke (Dissertationes Bernenses, 1).
- STRÖMBERG, Reinhold (1943): *Studien zur Etymologie und Bildung der Griechischen Fischnamen*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag (Göteborgs högskolas årsskrift 49,2).
- STRUNK, Thomas E. (2010): Saving the life of a foolish poet: Tacitus on Marcus Lepidus, Thrax Paetus, and political action under the principate. V: *Sylllecta Classica*, let. 21, str. 119–139.
- SULLIVAN, Richard D. (1980): The Dynasty of Cappadocia. *ANRW* 7,2, str. 1147–1161.
- SUSEMIHL, Franz: Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandri-nerzeit. Erster Band. Leipzig: B. G. Teubner, 1891, 700–701.
- SYME, Ronald (1969): Pliny the Procurator. V: *Harvard Studies in Classical Philology*, let. 73, str. 201–236.
- SYME, Ronald (1979–1991): *The Roman Papers of Sir Ronald Syme*. Ed. A. R. Birley. 7 zv. Oxford: Clarendon Press.
- SYME, Ronald (1984): *Roman Papers III*. Uredil Antohy R. Birley. Oxford: Clarendon Press.
- THOMPSON, D'Arcy Wentworth (1947): *A Glossary of Greek Fishes*. London: Oxford University Press (St. Andrews University Publications, 45).
- THOMPSON, D'Arcy Wentworth (1895, 1926, 1966): *A Glossary of Greek Birds*. Oxford: Clarendon Press, 1895; London: Oxford University Press, 1936 (A new edition with illustrations); Hildesheim: G. Olms, 1966 (Reprograf. Nachdruck).
- THOMSON GRUMMOND, Nancy de/ SIMON, Erika (izd.) (2006): *The Religion of the Etruscans*. Austin: University of Texas Press.
- THULIN, Carl O. (1905–1909, 1968): *Die etruskische Disziplin. I–III*. Göteborg: Wald. Zachrissons boktryckeri A.-B., 1905–1909 (ponatis: Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968)
- THULIN, Carl O. (1907): Etrusca disciplina. V: *RE* 6,1, st. 725–730.
- TOURNIER, Édouard: *De Aristea Proconnesio et Arimaspeo poemate*. Disertacija. Lutetiae Parisiorum: A. Durand, 1863.
- TOYNBEE, Jocelyn M. C. (1973, 1996): *Animals in Roman Life and Art*. London: Thames & Hudson, 1973 (ponatis Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1996).
- TUFI, Sergio Rinaldi (2012): *Archeologia delle province romane*. Rim: Carocci editore.
- TURNER, Eric Gardner (1954): Tiberius Iulius Alexander. V: *Journal of Roman Studies* let. 44, str. 54–64.
- VEGETTI, Mario (1982): Zoologia e antropologia in Plinio. V: *Plinio il Vecchio sotto il profilo storico e letterario: Atti del convegno di Como, 5/6/7 ottobre 1979 [e] atti della Tavola rotonda nella ricorrenza centenaria della morte di Plinio il Vecchio, Bologna, 16 dicembre 1979*. Como, Banca Briantea, str., 117–131.

- VITTINGHOFF, Friedrich (1951): *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Wiesbaden, in Kommission b. Franz Steiner (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und sozialwiss. Klasse, 14)
- VOIGT, Felix A. (1957): Phemonoe. V: *RE* 19,2, st. 1957.
- WALLA, Marialuise: *Der Vogel Phoenix in der antiken Literatur und der Dichtung des Laktanz*. Disertacija. Dunaj: Universität Wien, Verlag Notring, 1969.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Ulrich von (1881): *Antigonos von Karystos*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung (Philologische Untersuchungen; 4).
- WILCKEN, Ulrich/BERGER, Ernst Hugo (1895): Archelaos 15. *RE* 2,1, st. 451–452.
- WILCKEN, Ulrich (1896): Attalos 11. V: *RE* 2,2, st. 2175–2177.
- WILLIAMS, J. H. C. (2001): *Beyond the Rubicon. Romans and Gauls in Republican Italy*. Oxford: Oxford University Press (Oxford Classical Monographs).
- WINKELSTERN, Karl: *Die Schweinezucht im klassischen Altertum*. Disertacija. Gießen: Ludwigs-Universität zu Giessen, R. Noske, 1933.
- ZEISSIG, Karl: *Die Rinderzucht im alten Griechenland*. Disertacija. Gießen: Verlag Konrad Triltsch, 1934.
- ZIRKLE, Conway (1967): The Death of C. Plinius Secundus AD 23–79. V: *Isis*, let. 58, str. 553–559.